

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LARS BJØRNBAK

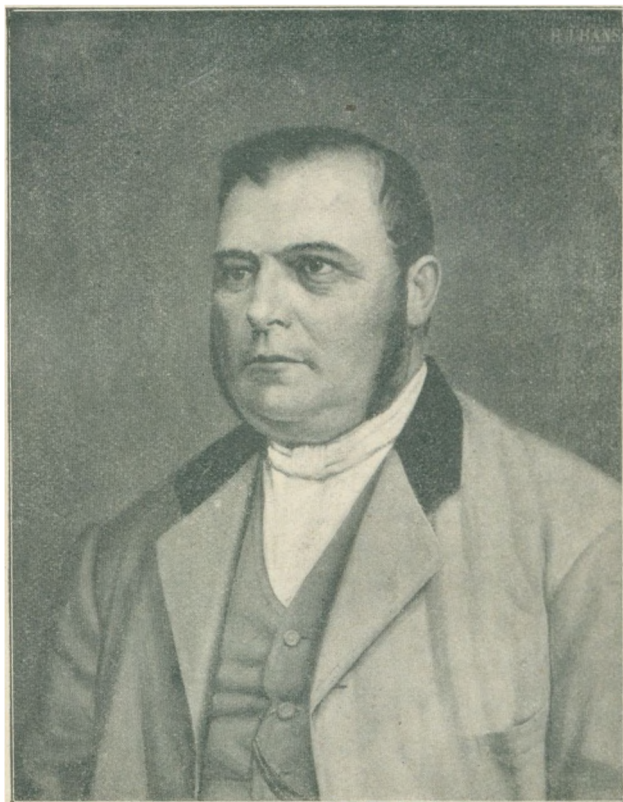
OG DEN BJØRNBAKSKE BEVÆGELSE
BIDRAG TIL DET DANSKE LANDBO-
DEMOKRATIS (VENSTRES) HISTORIE
AF HANS JENSEN MAGISTER ARTIUM

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK FORLAG

KØBENHAVN 1919

LARS BJØRNBÆK OG DEN
BJØRNBÆKSKE BEVÆGELSE

LARS BJØRNBAK

(Efter Maleri i den folkelige Forsamlingsbygning i Aarhus.)

LARS BJØRNBAK

OG DEN BJØRNBAKSKE BEVÆGELSE
BIDRAG TIL DET DANSKE LANDBO-
DEMOKRATIS (VENSTRES) HISTORIE
AF HANS JENSEN MAGISTER ARTIUM

GYLDENDALSKE BOGHADEL - NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1919

FORORD.

DER er i vor nyeste Historie to Retningslinjer, der i særlig Grad peger fremad og tilsammen udgør Oprindelsen til det moderne demokratiske Danmark, Bondebevægelsen fra Fyrkerne af, Arbejderbevægelsen fra Halvfjerdserne af. Dette Skrift søger at behandle et Udsnit af Bondebevægelsens Historie, idet Emnet dog ogsaa har givet Anledning til mere flygtigt at berøre Arbejderbevægelsen paa dens første Stadium.

Under Udarbejdelsen af min Bog har jeg modtaget nyttig Vejledning fra forskellig Side. Fremforalt maa jeg paa det bedste takke Hr. Professor Aage Friis for den meget værdifulde Støtte, han paa flere Maader har ydet mig. For gode Oplysninger eller anden Imødekommenhed takker jeg fremdeles Fru Walther, født Bjørnbak, samt d'Hrr. Overassistent H. C. Andersen, Aarhus, Dr. phil. E. Føg, Redaktør K. Hansen, Aarhus, Redaktør H. Jensen, Slagelse, Folketingsmand Thomas Larsen, Gaardejer Chr. Leth-Espensen, Viby, Gaardejer S. P. Loft, Viby, Folketingsmand N. Neergaard, Lærer N. Nielsen, Slagelse, Magister G. F. Nørregaard, Kontorchef Henrik Pedersen, Lærer Schou, Storning, Kommunelærer A. Sneum, Aarhus, Redaktør Chr. Søndergaard, Vejle.

For pengelig Understøttelse takker jeg den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Vedrørende Lars Bjørnbak og den af ham rejste »Bevægelse« findes to direkte berettende Kilder: en Føljeton af B. (d. v. s. Viggo Bjørnbak) om »Lars Bjørnbaks Liv og Virken« i »Aarhus Amtstidende« for 1880 og 1881, og paa Grundlag af hans egne Meddelelser giver Oplysning om hans Barndom og Ungdom, og hvoraf de 166 første Sider foreligger som Særtryk (1880); fremdeles nogle af Lars Bjørnbak selv nedskrevne Erindringer (med Fællestillen »Et lille Bidrag til min Tids Historie«) i »Aarhus Amtstidende« for 1871 og 1872. Iøvrigt har jeg benyttet en spredt og omfattende Bladlitteratur (dog ganske særlig samtlige Aargange af »Aarhus

tidende« fra 1866 til 1878), for hvis Studium Statens Avissamling i Aarhus har frembudt en god Arbejdsplads. Ligeledes har jeg kunnet støtte mig til forskellige Bøger og Pjecer, og ved Siden af mundtlige Meddelelser har jeg til min Raadighed haft nogle utrykte Papirer, særlig en Samling af Breve til afdøde Lærer J. Andersen, Tranbjerg (tilhørende Overassistent H. C. Andersen, Aarhus) og en Samling Breve til afdøde Lærer Weiersøe, Storring (tilhørende Hr. Lærer Schou, Storring).

Ved Kildehenvisningerne under Teksten er følgende Forkortelser blevet benyttet: A. A. = Aarhus Amtstidende; A. St. = Aarhus Stiftstidende; Biogr. Leks. = Biografisk Leksikon; D. Flkt. = Dansk Folketidende (udgivet af Sophus Høgsbro); D. Sklt. = Dansk Skoletidende (udgivet af F. og P. Bojsen); Jlp. = Jyllandsposten; N. T. = Nørrejysk Tidende. — Der er citeret paa den Maade, at f. Eks. A. A. 71 9. Nov. betyder: Aarhus Amtstidende af 9. November 1871.

København, i April 1919.

H. JENSEN.

»Jeg er overbevist om, at den Modsætning, der findes her i Landet, gaar meget dybere, og den er meget mindre bygget paa Theorier, Doktriner eller Læresætninger, end paa noget, der snarere ligner Racemodsætninger.«

V. HØRUP.

INDLEDNING.

DET jyske Bondevenstre er af yngre Oprindelse end Landbodemokratiet paa Øerne.

I Fyrreerne opstod det under Navnet »den sjællandske Bondebevægelse« kendte politiske Røre indenfor Bondestanden paa Sjælland, og det var i nær Tilknytning til dette Røre, at den senere Venstreretning i dansk Politik blev grundlagt gennem Stiftelsen af »Bondevennernes Selskab«, der som sit Maal satte »at virke for Bondestandens Emancipation og ligeborgerlige Ret med andre Samfundsklasser«. Bondevenneselskabet ønskede at blive en Organisation for hele Landets Bondebefolkning, men medens det i Hast fik overordentlig mange Medlemmer fra Østifterne, evnede det ikke at vinde Udbredelse i Jylland. Aarsagen til denne mindre politiske Interesse hos Jyderne maa ikke blot søges i Afstanden fra Agitationscentret, København, men ogsaa og særlig deri, at de jyske Bønder gennemgaaende havde friere og mindre trykkede Kaar end deres Standsfæller paa Sjælland og de andre Øer. Fremfor alt var Fæstevæsenet ikke nær saa udbredt i Jylland, hvor der ikke fandtes saa mange store Godser. Det var Fæsteforholdet, der af Datidens Bønder endnu følte som den største Ulempe, og som det derfor maatte være et Hovedpunkt i Bondevennernes Program at faa afskaffet.

Ole Kirk, den fra Viborg Stænderforsamling saa bekendte jyske Bonderepræsentant, tog bestemt Afstand fra Bondevennernes Politik, da han ikke vilde have drevet Politik paa Grundlag af en enkelt Samfundsklasse og dens Interesser. Ole Kirk, barnefødt 1788 i Stadil Sogn, var en varm Talsmand for sin Stands Krav om fuld borgerlig Ligeret med de andre Stænder, men netop paa Grund af sin Kærlighed til Lighed og »Enighed« var han imod, at Partivæsenet skulde danne nye Skel. Demokrat var Ole Kirk heller ikke, og han udtalte sig paa den grundlovgivende Rigsdag imod den almindelige Valgret: »Jeg er selv Bonde, jeg har levet blandt den simple Klasse lige fra min Barndom af, jeg agter og ærer den simple saa vel som den høje; men jeg vil ikke smigre for ham, den politiske Mo-

denhed fattes ham.« Man skulde efter Ole Kirks Mening først bibringe Folket Oplysning, derefter give det politiske Rettigheder; om Oplysningens Betydning udtalte han sig i varme Ord: »Den, der vil sit Folks Vel, han fremme dets Oplysning, den, der ønsker det i Trældom, han holde det i Uvidenhed!«¹⁾

Al Idealisme til Trods maa en Stand, der vil frem til bedre Kaar og større Frihed, blive til et Parti, holde sammen og organisere sig. Nordslesvigs Bønder kom til Bevidsthed herom endnu før end de sjællandske, da de ca. 1840 begyndte at slutte sig sammen for at kunne hævde sig overfor deres tyske Embedsstand. En folkelig Bevægelse, der oprindeligt var rettet alene mod Embedsmændenes Formynderskab, gik paa Grund af de særlige Forhold her hurtigt over fra at være social til at faa en rent national Karakter. Den nordslesvigske Bondebevægelse var derfor ikke egnet til at finde Efterligning nord for Kongeaen; det var fra Øerne, den politiske Vækelse maatte komme til Nørrejylland.

Ved Valgene til den grundlovgivende Rigsdag 1848 rasede i Valgkresen paa Øerne den forbitrede Kamp mellem det bondevenlige Venstre og den nationalliberale Bybefolkning og Overklasse. Striden drejede sig i ringe Grad om politiske Principper og Anskuelser; den bundede i et umiddelbart Klassehad og gav sig Udslag med en dertil svarende Voldsomhed. Det var ved denne Lejlighed, Væver Hans Hansen fra Mehrn bar Sejren hjem over Professor H. N. Clausen, den Valgsejr, der med Rette er blevet opfattet som særlig symbolsk for Uforsonligheden mellem de »kofteklædte« og de »kjoleklædte«, mellem Bønder og Overklasse. Ialt blev der i Østifterne valgt 39, der kunde henregnes til Bondevennerne eller »Venstre«.

Ved de samme Valg raadede nærmest den politiske Idyl i Jylland. Klassehadet traadte ikke her frem som paa Øerne, og den herskende Stemning var temmelig konservativ. Mangen Valgkandidat fandt det fornødent at indprente sine Vælgere, at en fri Forfatning ikke vilde blive til Bondestandens Skade, men til dens Gavn. Valgdeltagelsen blev under disse Forhold adskilligt mindre end paa Øerne, og ialt blev der til den grundlovgivende Rigsdag i Jylland kun valgt 5 Medlemmer, der kunde regnes for Venstremænd.²⁾

Imellem de valgte jyske Venstremænd var Bernhard Rée, Repræsentant for en af Randers Amts Kresse, der kan nævnes som en af Foregangsmændene for den demokratiske Agitation i Jylland. Fra 1838 var han Redaktør af »Aalborg Stiftstidende«, der blev Jyllands

¹⁾ cand. jur. O. Kirk: Ole Kirk (1888).

²⁾ N. Neergaard: Under Junigrundloven I S. 306 ff.

første Venstreblad. ³⁾ En anden Mand, der havde søgt at vække jyske Bønder til politisk Liv, var ikke saa heldig at blive valgt. Det var den omvandrende Agitator, Skolelærer Rasmus Sørensen, der stillede sig i Nørre-Sundby.

Rasmus Sørensen har paavirket den Mand, der vil blive Hovedpersonen i den følgende Skildring, og der kan derfor være Grund til at dvæle lidt ved denne ejendommelige Skikkelse. ⁴⁾

Han var en Bondesøn fra Jelling, født 1799, og blev — hans Fødeby havde endnu ikke noget Seminarium — uddannet til Skolelærer paa det af Chr. D. Reventlow oprettede Seminarium i Vesterborg paa Lolland. Han fik senere et Lærerkald paa Reventlows Gods, hvorfra han dog efter nogle Aars Forløb lod sig kalde til Venslev paa Sjælland af en anden adelig Filantrop, Grev Holstein-Holsteinborg. Begge Rasmus Sørensens fornemme Beskyttere var Repræsentanter for Oplysningsstridens bedste Bestræbelser i Retning af Folkeoplysning og Humanitet, og selv forblev Sørensen gennem hele sit Liv en tro folkelig Udløber af den gamle Oplysningstid. Han var oprigtigt og ivrigt religiøs, men besad ellers ingen Tilpansningsevne til en senere Tids Tankegang, særlig slet ikke til den nationale Synsmaade, der i Løbet af hans Levetid vandt Overtaget; uanfægtet af den lærde Verdens Nationalisme vedblev denne Skolelærer fra Landet til sin Død at være Menneskeven og Verdensborger i det attende Aarhundredes Aand.

Det Sprog, Rasmus Sørensen benytter i sine talrige Skrifter, er ogsaa mærkværdigt gammeldags, og gennem en Tilsætning af personlig Særhed virker det ved en ufrivillig Komik, der næsten kan lede Tanken hen paa Reisers Ildebrandshistorie. I hans allerede 1847 forfattede »Levnedsløb« fremtræder hans store Selvbevidsthed stærkt; han undervurderer paa ingen Maade, hvad »Sørensen« (som han med Brug af tredje Person kalder sig selv) har formaet at udrette.

Saa helt lidt var dette efter Omstændighederne heller ikke. Rasmus Sørensen besad en ejendommelig rastløs Energi, der bestandig lod ham gribe Initiativet til noget nyt. I Fyrreerne opgav han sin Skolelærervirksomhed for helt at vi sig til den ny politiske Agitation mellem Bønderne. En Tid lang var han sammen med J. A. Hansen Redaktor af »Almuevennen«, men iøvrigt virkede han mest som mundtlig Agitator, idet han med en mærkelig Energi vandrede omkring til Fods fra Sogn til Sogn gennem saa at sige hele Landet. Mange Tusinde Underskrifter samlede han under en Adresse

³⁾ Biogr. Leks. XIII S. 555 f.

⁴⁾ jfr. Biogr. Leks. XVII S. 63 ff., Rasmus Sørensen: Mit Levnedsløb (1847).

om Fæstevæsenets Afskaffelse og andre »bondevenlige« Reformkrav. Et Bidrag til Bondestandens økonomiske Selvstyre fik han ydet ved at oprette et Brandforsikringsselskab i Holbæk Amt.

I de mest bevægede Dage af Aaret 1848 befandt Rasmus Sørensen sig i København, ivrigt optaget af de betydningsfulde Begivenheder. Ikke alt ved det store folkelige Gennembrud kunde tiltale ham. Som hans Ungdoms store Beskytter, Chr. D. Revenlow, ikke havde følt Opbyggelse, men kun Uhygge, da det ny Aarhundrede blev skudt ind ved Slaget paa Reden, ⁵⁾ saaledes kom han aldrig selv til at se med romantiske Øjne paa Krig og Blodsudgydelse. Dertil kom, at selve den nationale Tvist var ham ubegribelig. Paa Casinomødet den 11. Marts traadte Seminaristen Rasmus Sørensen op og protesterede midt imellem de akademiske Talere i »Menneskerettighederne«s Navn imod, at man vilde »inddrage Folkene i forældede Nationalitetsstridigheder«: »hvorsomhelst der er Spørgsmaal om folkelige Interesser, er det ligegyldigt, om vi taler Dansk eller Tysk«. Der gik gennem disse Ytringer fra en uanselig Mands Mund som et Pust fra det attende Aarhundredes verdensborgerlige Aand over en Forsamling, helt behersket af det nittende Aarhundredes nationale Lidenskab. Naturligvis blev den kætterske Tale lønnet med Larm og Hyssen; det var ikke Nationalitetsfølelsen, men Sørensens Standpunkt, der ved denne Lejlighed var forældet. ⁶⁾

I Efteraaret 1848 oprettede Rasmus Sørensen med Støtte fra Kongen i Uldum ved Vejle den første Folkehøjskole nord for Kongeaaen. I 1849 maatte hans Skole lukke paa Grund af Krigen; nu fik han imidlertid Oprensning for det mislykkede Forsøg i Nørre-Sundby det foregaaende Aar, idet han blev valgt til Folketingsmand for Sæbykredsen. Som saadan fortsatte han sin agitatoriske Virksomhed, ihærdigt vandrende fra Sted til Sted for at tale til Bønderne om Oplysning og om deres retfærdige Krav. Utalte Møder har han holdt med jyske Sognefolk; om et af dem beretter et Øjenvidne*) følgende, der giver et lille Indblik i Tidsforholdene:

»Den 27. eller 28. Juli 1850 blev der kaldt til et Møde i min Fødeby, hvor den ærlige og utrættelige Rasmus Sørensen vilde komme for at holde Tale. Han havde været hos os en Gang før for nogle Aar siden, og Folk havde da syntes godt om ham. Nu kom han igen, og mange samledes da i en af Gaardene for at høre ham. Jeg var nylig blevet konfirmeret og fik derfor Lov at følge med min

⁵⁾ jfr. Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familie- res I S. 114 ff., der maa give dette Indtryk.

⁶⁾ Under Junigrundloven I S. 123.

^{*)} Den senere Højskoleforstander Chr. Nielsen, Hindholm.

Fader til Mødet, og jeg ser endnu tydeligt, hvorledes Rasmus Sørensen stod paa en Vogn i Gaarden og talte, medens Mændene stod omkring ham paa Bøgekevler, Brændestabler og Trillebører. Rasmus Sørensen talte ivrigt om Fæstesagen, om Hartkorns Egalisering og om Bondevennernes Selskab, som han da var paa Kant med. Adskilligt af det, han sagde, blev forstaaet, andet ikke, nogle lagde mest Mærke til hans stærkt udprægede alvorlige Ansigt, hans lange Arme og Ben; andre undrede sig over, hvorledes det kunde more ham at vandre omkring og tale om slige mærkelige Ting. Der mangede kendeligt baade Stemning og aandeligt Sammenhold i Forsamlingen, hvilket dog ikke lod til at forstyrre den utrættelige Taler. Da kom en af Sognets Gaardmænd, der ikke før havde været til Stede, ilsomt ind i Gaarden. Han sagde noget til en af sine nærmeste; denne sprang op og talte højt til sine Sidemænd. Ordet gennemløb i en Fart Forsamlingen, thi hurtigere end jeg har fortalt det, var den paa Benene, og ingen hørte paa Taleren. »Vil De nu ikke holde op, Hr. Sørensen! og læse noget for os, som denne Mand er kommet med?« »Hvad er det?« »Gode Efterretninger fra Hæren, Danskerne har vundet en stor Sejr nede i Slesvig!« Rasmus Sørensen tog nu ivrigt fat paa at læse Løbesedelen, der kortelig meldte om Kampen og Sejren ved Isted, og under det levende Indtryk af den store fælles Lykke glemte vi alle fuldstændig Stridighederne paa Rigsdagen, Hartkornets Egalisering og Bondevennernes Selskab, og der gik mange Dage hen, inden vi huskede, at der ved hin Lejlighed var talt om den Slags Ting.«¹⁾

Der var hos den fredselkende Rasmus Sørensens Tilhørere ved dette Møde langt større Interesse for Krigsbegivenhederne end for Socialpolitik. Men dog var det sikkert den jævne, uberørte Almue, der havde bevaret den bedste Jordbund for Rasmus Sørensens Tanker med Hensyn til Krig og til Forholdet mellem Nationaliteter. Der var ingen Jordbund for disse Tanker paa Casinomøder i København, men rundt om i Landbefolkningen kunde Stemninger af denne Art stadig gøre sig gældende og ved frembudt Lejlighed give sig kraftige og umiskendelige Udslag. Befolkningens begejstrede Loyalitet under Trearskrigen betød ingenlunde, at den ny Nationalisme havde vundet samme Magt over Landalmuen som over den borgerlige Overklasse.

— Nogen varig Rolle som politisk Agitator i Jylland kom Rasmus Sørensen ikke til at spille. Rastløs som han var af Naturen, blev han snart ked af sin Virksomhed, og i 1853 udvandrede han til Amerika (hvorfra han iøvrigt ret hurtigt vendte hjem igen.)

¹⁾ L. Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole S. 94 ff.

En anden Mand var der, som, i nogen Maade aandsbeslægtet med Rasmus Sørensen, fik en langt større og varigere Betydning som politisk Banebryder indenfor den jyske Landbefolkning. Det var Dr. phil. Geert Winther, der vel mere end nogen anden kan siges at have plantet den paa Øerne opstaaede »bondevenlige« Venstrebevægelse over paa jysk Grund. *)

Geert Winther, født 1813, død 1905, kan ikke kaldes en af de betydeligste, men vel nok en af de ejendommeligste Skikkelser i vor parlamentariske Historie. Hverken ved sin Fødsel eller sin Uddannelse var han forudbestemt til den Stilling, han fik som Politiker indenfor »Menigmandspartiet«. Han, der i Kraft af sit Partistandpunkt kom til at stille sig uvilligt overfor Embedsstanden, var Præsteson og selv theologisk Kandidat. Han havde efter sin Embedsøksamen endydermere drevet klassisk-filologiske Studier, men betegnende nok handler hans Doktordisputats »om Realskoler«. »Den klassiske Dannelse« har slet ikke været Geert Winthers naturlige Element; han var meget mere en Mand med Sans for det praktisk nyttige i Liv som i Lærdom. Samtidig havde han den demokratiske Følelse, den Sympati for Lighed, der netop ofte findes hos de jævne, nøgternt anlagte Naturer og udmærket kunde forenes med den lidt smaatkaarne Rationalisme, der prægede hans Personlighed.

En Studierejse havde i 1848 bragt Winther i nær Berøring med de store Begivenheder i Udlandet og derved stærkt vakt hans politiske Interesse. Efter sin Hjemkomst lod han sig vælge i Odder til den grundlovgivende Rigsdag, og han kom derefter til at repræsentere Odderkreisen i Rigsdagen lige til 1884. Paa Rigsdagen blev han særlig Tschernings Medhjælper og »højre Haand«, men kunde unægtelig ikke tage sig videre anselig ud ved denne betydelige Politikers Side. Naar Tschernings Modstandere i ham ofte ikke uden Grund kunde se en Don Quixote, vilde de ikke give hans tro Følgesvend højere Rang end en Sancho Panzas. Geert Winthers almindelige Anseelse blev aldrig stor; han er en af de danske Rigsdagspolitikere, der er blevet mest beskyldt for at ynde Krogveje, og havde i det hele vanskeligt ved at vinde personlig Sympati og Anerkendelse af sine Hensigtens Renhed. *)

Dog blev der bragt G. Winther megen Tillid imøde fra den Egn, hvor han var valgt. I denne Egn, i Aarhus og Skanderborg

*) Om G. W.s Liv jfr. Biogr. Leks. XIX S. 64 ff., A A. 76 29. Nov., 77 13. Oktbr.

*) Om hvorledes W. engang foragede en Minister af den gamle Skole ved at give ham et Indblik i parlamentarisk Metode, fortælles i C. van Dockums Livserindringer S. 381 ff.

Amter, har han øvet en politisk Gerning af stor Betydning. Det laa ikke i, at han var nogen ildfuld Agitator paa store Møder; det virkede ikke just opflammende paa landlige Tilhørere, naar den lille Doktor traadte op paa en Talerstol for med en Bunke Rigsdagstidender som Materiale at belyse en mere eller mindre indviklet politisk Situation.⁹⁾ Men Winther forstod den Kunst at virke ved Agitation underhaanden, ved direkte Paavirkning af den enkelte, en Paavirkning, han meget godt forstod at støtte gennem Ydelse af den Slags Smaatjenester, som Vælgerne da langt mere end nu forlangte af deres Rigsdagsmænd. Naar f. Eks. »Husmand og Kludesamler i Gylling By og Sogn Christen Poulsen« var blevet idømt Mulkt og Omkostninger i en Sag om ulovlig Handel, var den menigmandsvenlige Dr. Winther ikke sen med en Ansøgning om Benaadning til Ministeriet.¹⁰⁾

Geert Winther blev den vigtigste Drivkraft for en Venstrebevægelse i store Dele af Østjylland. Det var et afgjort Tscherningsk Venstre, der saaledes blev lagt Grund til, altsaa et Venstre af særlig konsekvent demokratisk Retning og med bestemte unationale og antimilitariske Tendenser.

Winthers Betydning for den jyske Bondestand blev mere end rent politisk, idet han har stiftet to Brandforsikringsforeninger af mindre Landejendomsbesiddere i Jylland, den første i 1851 for Løsøre, den anden i 1856 for Bygninger.

De gamle bondevenlige Politikere bestilte jo nemlig andet end det, deres Modstandere skyldte dem for. De nøjedes ikke med politisk, som det hed, at »ophidse« Befolkningen, men de stræbte ogsaa at opdrage denne til den Form for Selvstyre, der kunde naas gennem selvstændige økonomiske Sammenslutninger. Som Fagforeningerne i en senere Tid er vokset op Haand i Haand med det politiske Arbejdersparti, fulgte i den bondevenlige Venstrebevægelses Kolvand praktiske Sammenslutninger, hvorved Bønderne paa vigtige Omraader frigjorde sig for økonomisk Formynderskab og forberedtes til at magte Nutidens Andelsvæsen. Paa Sjælland er det vel »den sjællandske Bondestands Sparekasse«, der har betydet mest, og en lignende Betydning har Geert Winthers Brandkasser haft i Jylland. Men for sin Sammenblanding af Politik og Brandvæsen maatte Geert Winther, ligesom iøvrigt J. A. Hansen, høre meget ilde af sine politiske Modstandere. De nationalliberale lavede Vittigheder om, at det ikke var saa underligt, den Wintherske

⁹⁾ jfr. Chr. Søndergaard i Jysk Maanedsskrift 1911 I S. 79 f.

¹⁰⁾ N. T. 50 26. Nov.

Politik var noget »sveden«! Det gjorde det naturligvis ikke bedre, at han til sit Brandforsikringsarbejde knyttede en Virksomhed som Bladudgiver.

G. Winther havde fra 1850 til sit Organ »Nørrejysk Tidende«, der blev et Slags Medlemsblad for Brandkasserne og bragte alle Meddelelser og Bekendtgørelser vedrørende disse. Tillige var det imidlertid et politisk Blad af megen Betydning, et demokratisk Agitationsblad, be- regnet paa den jyske Landbefolkning.

Dr. phil. GERT WINTHER

»Nørrejysk Tidende« kunde gennem Halvtredserne og Treserne betragtes som Hovedorganet for den Tscherningske Retning indenfor Venstre og bragte et stort Antal Bidrag fra selve Tscherning. Det var et Blad, der vendte en saare skarp Brod mod »Embedsaristokratiet«, mod »det høje Bureaukrati og Pensionsfolket«, som Bon-

devennerne og ikke mindst de Tscherningske hurtigt havde lært sig at betragte som en bitrere Fjende end selve Godsejerstanden. Embedsmændene blev omtalt ud fra det Synspunkt, at de var egenraadige »Mandariner« og Embedslavet et stort »Livsforsikringsselskab« for dets Medlemmer. I god Overensstemmelse med Tschernings og Winthers Tankegang gav Bladet Plads for mange Angreb paa Embedsmændenes Lønningsforhold. Det blev foreslaet Embedsmændene, at de ogsaa skulde gøre lidt for Ærens Skyld, uden at der altid skulde foresvæve dem »fede Bispedømmer eller højt lønnede Generalsposter«. ¹¹⁾

Et saadant Blad kunde ikke blive særlig velbehageligt for den jyske Embedsstand, og det er jo muligt, at Redaktionen havde Ret, naar den ved Lejlighed klagede over »en faktisk Indskrænkning af Trykkefriheden«, frembragt derved, at Aarhus Postkontor med Vilje forholdt Abonnenterne Bladet; netop de Numre skulde være gaaet tabt, hvori der fandtes en eller anden mod Embedsvæsenet mindre gunstig Ytring. ¹²⁾

»Nørrejysk Tidende« havde ikke engang nogen rigtig Fidus til de Embedsmænd, der kom og tilbød sig som det menige Folks Talsmænd, thi »Embedsmændenes Opdragelse, deres Bekendtskaber fra Ungdomsaarene, deres Attraa efter Lønningsforhøjelse og deres Greb paa at forhøje Livets Nydelser er allerede Hindringer nok for at

¹¹⁾ N. T. 51 11. Marts.

¹²⁾ N. T. 55 20. Jan.

virke i demokratisk, tarvelig og sparsommelig Retning.«¹³⁾ Mod politiserende Præster havde Bladet en grundig Uvilje, men Præsters politiske Optræden gik i Almindelighed ogsaa stærkt mod den »menigmandige« Venstrepolitik. I det bevægede Aar 1853 citeredes med Velbehag efter »Københavnsposten«:

Præst, bliv ved din Læst,
med Sjælens Støvie kun befat dig!

— Derimod var der en anden Funktionærklasse, som »Nørrejysk Tidende« meget gerne vilde have draget ind i det politiske Liv; det var Skolelærerklassen paa Landet, som man ikke vilde have betragtet som nogen egentlig Embedsklasse, thi en Skolelærer »er kommunal- og ikke Statseembedsmand; han er altsaa knyttet til Folket, medens Statseembedsmændene er knyttet til det regerende Bureaukrati.«¹⁴⁾

Det lykkedes »Nørrejysk Tidende« at knytte flere Skolelærere til sig som Bidragydere; mellem disse var en, der skulde faa et landskendt Navn og blive den Tscherningske Politik's betydeligste Arvtager i Jylland. Det var den unge Skolelærer Lars Bjørnbak i Guldager i Vendsyssel, fra 1855 i Viby ved Aarhus.

I Aargangene 1854—1856 findes en Række Artikler med Overskriften »Frem, Bondemand, frem!« af en Forfatter, der betegner sig som »Søren Christensen, Gaardejer i det nordlige Jylland« og som en ældre Mand, der skønt uøvet i at føre Pennen dog griber den for at sige nogle Alvorsord til sine Standsfæller. Disse Artikler maa gøre Indtryk baade ved Stof og Form. Formen vidner frem for alt om en overraskende Evne til at stille sig paa det Publikums Standpunkt, der tales til; det drejer sig her om en Skribent, der kender og forstaa sine Læsere og har en sikker Sans for, hvad der kan gøre Indtryk paa dem. Dog er det klart, at det ikke er en gammel Bondemands rystende og ubehjælpssomme Haand, der her har faaet fat i Gaasefjeren; denne er blevet ført af en ung, kraftig og opøvet Haand. I Virkeligheden var det Lars Bjørnbak, der skjulte sig bag Pseudonymet Søren Christensen; han kendte Almuens Mistro mod enhver Ikke-Bonde, selv mod den almuefødte Skolelærer, og havde derfor valgt at tale som en Bonde til Bønder. Pseudonymet blev bevaret, da Artiklerne i 1860 udkom som særligt Skrift i kun lidt ændret Form og med den oprindelige Titel: »Frem, Bondemand, frem!«

¹³⁾ N. T. 58 8. Septbr.

¹⁴⁾ N. T. 58 26. Juni.

Dette Skrift giver saa vigtige Bidrag til Belysning baade af sin Tid og sin Ophavsmænd, at det i det nærmest følgende skal blive gengivet i sine Hovedtræk.

I. »FREM, BONDEMAND, FREM!«

»Ser eder om i Forstanderskaberne, i Amtsraadene, i Rigsdagen! Er det den spækkede Pung, der raader? Ja, noget, men mest dog det snilde, oplyste Hoved.«

Fædrelandets Historie vidner paa lignende Maade om Oplysnings afgørende Betydning. Det var i Kraft af overlegen Kundskab og Oplysning, at de højere Stænder fik Magt til at underkue de lavere og tilrane sig alle Goder. »Borgerstanden i Købstæderne fik efter 1660 noget af Kundskaberne og dermed ogsaa af Midlerne, medens Bondestanden hverken fik det ene eller det andet, kun Slaveri, Trældom og Fattigdom, Uvidenhedens sikre Følgesvende.« Frederik VI og hans ædle Raadgivere begyndte det Værk at hæve Bondestanden op fra denne Usseldoms Tilstand, og »Frederik VII fortsatte det, idet han ved Grundloven gav hver Bondemand fuldkommen lige borgerlige Rettigheder med Adel og Gejstlighed, med Borgere og Embedsmænd.«

Nu er der altsaa givet Bondestanden frie Borgeres Rettigheder lige med alle andre, men »forsvarer den nu ikke denne hæderlige Stilling med Klogskab, Udholdenhed og Indsigt, er der virkelig Farc for, at Bonden kan vandre nedad til den samme Usselhed, som lænkebandt ham i Aarhundreder. . . . Uvidenhed avler Trældom! Det tilraaber alle Tidens og Folkelags Historie os med Tordenrøst. . . . Venner og Brødre! Øjnene op! Værer kloge og virksomme, snilde og udholdende! Da skal Fremtiden blive lys og klar, medens den uden dette kan blive saare mørk, da skal Bondenavnet blive et Hædersnavn, et Navn, der pryder den frie Borger, medens det uden dette kan, som i gamle Dage, blive et foragtet Navn for Trælle og ufri.«

Nogle vil maaske synes, der her raabes Allarm uden Grund, men i saa Fald behøver man blot at kaste et Blik paa Bonden i hans rent private Forhold, i hans Stilling som Agerdyrker. »Hvor skal man vende sig hen for at se det fortrinligst indrettede Agerbrug,

den kyndigste Landbobedrift?« Ikke, skønt det burde være saa, til Bonden, men til Herremanden og Smaaproprietærene. »Blandt Bønderne skal man derimod søge al Slags gammel Slendrian, Mangel paa god Inddeling af Marken, Mangel paa godt Sædskifte, Mangel paa Vandafledning, Forsømmelse af Hededyrkning og Mergling, daarlig Indretning af Mejerivæsenet. Er Bønderesmør ikke endnu altfor længe en Betegnelse paa de daarligste Varer?« Dette skyldes alene »Mangel paa grundig, almindelig Oplysning og den dermed følgende aandelige Dygtighed til at tænke over sin Dont, til at forstaa og anvende, hvad man laver, i de givne Tilfælde, til at løsrive sig fra gammel Uskik, til at føje sig i det ny, til at beregne og overse Skade eller Fordel ved dette eller hint.«

Til Bondestandens store Skam lærer mangen Københavner eller Købstadmand at blive en langt dygtigere Landbruger end den bondefødte. »Ser man ikke, at hvor der er en nogenlunde stor Bøndergaard med god Eng, overflødig Mergel eller uopdyrket Hedejord, men hvis Ejer af Uvidenhed eller af Ladhed (mest dog af Uvidenhed) ikke har benyttet disse Fordele og derfor, følgende den usleste og elendigste Driftsmaade, næppe kan hutle sig igennem med at bringe Skatter og andre Afgifter tilveje — der er der straks en Herregaardsforvalter eller Forpagter eller anden udenfor Bondestand født Mand tilrede, køber Gaarden for godt Køb og med en tom Pung. Men han brækker, mergler og tumler saaledes med Ejendommen,« at han efter faa Aars Forløb er blevet en holden Mand.

Det er sørgeligt at se, hvor mange større Bønder, der overlader deres Ejendomme til Folk udenfor Bondestanden for selv at trække sig tilbage til en mindre Gaard, et Boelssted eller et Hus. Der truer her en Fare for Bondestandens Udslettelse som selvstændig og velstillet Samfundsklasse. Overfor dette har Bønderne kun een Ting at gøre: »Lader os passe vor Dont saaledes, at det herefter skal hedde, naar nogen vil se et fortrinligt og indbringende Landbrug: »gaa til Niels Jensen og Peder Olesen,« og ikke, som det nu hedder: »gaa til Hr. Godsejer Schrøder eller til Hr. Proprietær Langhoff eller til Hr. den og den!« Da skulle vi og vore Børnebørn nyde og beholde vore Gaarde og Ejendomme; vi og de skulle da ej blive Trælle, men frie Mænd.«

— Indenfor Kommunallivet raader Bondestanden i Reglen over de fleste Pladser i Sogneforstanderskabet og kan derigennem ved Enighed og Sammenhold øve megen Indflydelse paa Amtsrådenes Sammensætning. Ved de kommunale Sagers Behandling er det af stor Betydning, at den jævne Bonde er stillet overfor sin Ligemand: Naar Bonden sidder ligeoverfor sin Ligemand kan han da langt bedre

komme ud med sin Mening, end naar han staar overfor en maaske bidende, hovmodig og af egen Visdom indbildsk Herremand.«*)

Der er meget tilbage, inden Bonden kan siges at udfylde Pladsen som fri Borger i sin Kommune. »Hvor ofte maa I ikke mod eders Vilje vælge eders baade politiske og kommunale Modstander til Formand for eders Forstanderskaber, fordi I ikke mellem eders Lige-mænd fandt nogen anden, der var istand til at besørge de ikke meget besværlige eller vidtløftige Skriverier, som et Forstanderskabs Formandspost medfører?« Mellem Bønderne raader desuden Ulyst til de kommunale Tilidshverv; ingen gider have dem mere end de tvungne 6 Aar, og det er ikke fri for at hedde om dem, der vil have dem længere: »han er indbildsk, tykkes for meget om sig selv.« Dette maa man vænne sig af med, ligesom Bondestanden maa erhverve sig Evnen til »at skrive selv«, saa den ikke behøver at have andre til at forvalte sine offentlige Sager.

»Men lad mig endnu fremstille et Spejl for eders Øjne, hvori muligt mangen en kan kende sig selv og det fejlagtige, som foregaar omkring ham. Hvordan gaar det vel til, naar der skal vælges til Forstanderskaberne? Der kommer maaske en eller anden fornuftig Mand og siger: lad os gaa hen at give vor Stemme idag, for ellers sætter de store Herrer os ganske vist nogle Stympere ind, som de kan styre med efter Behag. Der er nu Mikkel Jensen, som er dem en Torn i Øjet; ham skubber de nok ud, og det var dog en Skam, da han altid har staaet saa trofast paa vor Side. Det var dog mindste Erstatning og Opmuntring, vi kunde give ham, at vi møder og alle som een giver ham vore Stemmer igen. Dernæst var det ønskeligt, om vi fik en selvstændigere Mand istedetfor Chr. Jensen, for han tør da aldrig have en selvstændig Mening uden den, de store har.« — Det skulde jo tykkes sært, om man ej fulgte denne fornuftige Opfordring. — Nej, jeg takker: een siger: ja, det er sandt nok, men jeg skal være hjemme idag, for min Karl skal hen med de

*) Det kunde sikkert være svært nok for hin Tids Bønder at have at gøre med en Mand over deres Stand i kommunale Forhold. Pastor Vilh. Becks Fader, en myndig Gejstlig, plejede som Formand i Sogneforstanderskabet blot at referere Sagerne for de menige Medlemmer, men forbeholdt sig selv alene Afgørelsen. Var der nogen, der mukkede heroverfor og i et eller andet Spørgsmaal vilde give en afvigende Mening tilkende, udsatte han sig blot for dette Svar fra sin Sjælesørger: »Hvad er det for noget forbandet Sludder, du kommer med — hold du bare din Kæft!« (Vilh. Beck: Livserindringer S. 2 f.) — Forf. har iøvrigt hørt sjællandske Bønder for ikke mange Aar siden omtale som en Ulempe ved at have Præsten til Sogneraadformand, at »saadan en Mand« undsaa de menige Medlemmer sig lidt for at spørge grundigt ud om de forskellige Sager.

brogede Ko, som er solgt;« en anden: »jeg kan heller ikke komme, for vi skal have muget under Grisene« o. s. v. o. s. v. Enden bliver jø saa, at enten stemmer de gamle Forstandere gensidig paa hinanden, eller Præsten eller Formanden siger: lad os saa tage Niels eller Poul, hvortil saa de andre siger: ja, det faar vi vel; og saa skal det kaldes, at Folket har valgt; de af Herremanden eller Præsten udnævnte kaldes Folkets Repræsentanter.«

En saadan Ligeegyldighed, vist fra Bøndernes egen Side, maa imidlertid skade de Bestræbelser, som Menigmands Venner udfolder for at skaffe de kommunale Myndigheder større Selvstændighed og Indflydelse i de Sager, der med Billighed burde høre ind under dem. Ja, man kunde maaske endog af denne Ligeegyldighed tage Anledning til at indskrænke den kommunale Frihed, der allerede findes. Derfor: »fremad, fremad! Er det ikke Løsenet, saa gaar vi tilbage.«

— Bondestandens Deltagelse i det politiske Liv efter Grundlovens Givelse har i det hele været tilfredsstillende. Men Bønderne har haft gode Hjælpere udenfor deres egen Stand: »husker paa, hvad Mænd som Tscherning, Balthasar Christensen. I. A. Hansen, G. Winther, Rée o. m. fl. har udrettet for os, og hvilke Historier og Løgne vi er blevet fuldroppet med, for at vi skulde tabe vor Tillid til disse og andre Mænd, der har begaaet den i vore Fjenders Øjne skammelige Gerning at være vore trofaste Forsvarere, at have aabnet vore Øjne i mange Retninger.« Der har været mange dygtige Rigsdagsmænd, udgaaede fra selve Bondestanden; ikke alle de Bønder, der har været valgt, har været »Nikkedukker«. Naturligvis maa der dog paa Rigsdagen som overalt være nogle, der fører an, og nogle, der følger efter. »Vilde enhver Rigsdagsmand følge sit eget maaske trekantede Hoved, saa vilde man nok komme lige saa vidt med Lovgivningsværket som den Mand, der vilde spænde en Hest for hvert Hjul og lade dem trække hver sin Vej, vilde komme med sin Vogn.«

Selv de folkeligsindede Bønder paa Rigsdagen anser det ikke for ønskeligt, at der kom flere Bønder ind, og det med denne Begrundelse, at der maa være et tilstrækkeligt Antal Medlemmer til at paa-tage sig de skriftlige Arbejder; allerede nu er det altfor faa, man stadig maa bebyrde med disse. »Her møder vi atter et Tilfælde, hvor Mangelen paa Kundskaber og Oplysning hindrer Bonden i at være det, han burde være, i at faa den Indflydelse og Uafhængighed, han med bedre Kundskab og Oplysning kunde have.«

Man tager i høj Grad fejl, hvis man tror, at enhver skikkelig Bondemand kan bruges til Rigsdagsmand. Ganske vist er der dem, der siger: »Ja, havde vi blot ene Bønder derinde, saa gik det nok godt.«

Dette vilde være at vælge en Rigsdag, som intet kunde udrette: »Man tænke sig blot, hvad en Rigsdag af lutter Bønder med den Oplysning, som nu er at finde i Bondestanden, vilde faa udrettet, og i hvilken Stilling den vilde komme. Jeg kommer ved denne Forestilling straks til at tænke paa Holbergs »politiske Kandestøber.«

Saa længe Bondestanden selv har en saa mangelfuld Oplysning, gælder det om at »binde til os de kyndige og dygtige Mænd af andre Stænder, som med Troskab og Udholdenhed har sluttet sig til vor Sag.« Der maa i denne Sammenhæng mindes om »den Lod, der er blevet tildelt den af os alle hæderlig bekendte Rasmus Sørensen. Vi skal lede længe, før vi finder en Mand, der med saa stor Udholdenhed og uegennyttig Opofrelse hengiver sin Ro og Fred for at fremme Bondestandens Vel som han. Men hvad Tak og Løn høstede han? Hvad Tak og Løn høstede andre før og efter ham?»

Med Tak og Paaskønnelse bør alle Bondestandens Forkæmpere lønnes. De, der trænger til anden Løn, bør fremdeles støttes, enten ved et ligefremt Sammenskud af Penge eller mere indirekte, f. Eks. derved, at man holder de Blade, som de mulig udgiver, eller derved, at man skaffer dem lønnede Poster ved Brandassuranceforeninger, Privatbanker el. lign. Bondestanden maa lægge Vægt paa at have sine egne Sparekasser for i økonomisk Henseende at blive uafhængige af andre Samfundsklassers Naade.«

Bønderne maa, hvis de vil betyde noget i det offentlige Liv, lægge sig efter at vise Interesse for Valgene til de lovgivende Forsamlinger; før selve Valgdagen kræves der et forberedende Arbejde, og for dettes Skyld og for at fremme den politiske Oplysning maa der overalt stiftes Vælgerforeninger. Bondestanden maa iøvrigt dygtiggøre sig til det politiske Liv »ved at holde og læse de Blade, som sætter sig den Opgave at forsvare det menige Folks Ret. Det er altid gavnligt, ja nødvendigt for enhver Stand, at den har et Blad, hvori dens Anliggender kan drøftes.« Men som Forholdene nu er, indretter Bonden sig »saa besynderligt, at der kan tjenes betydeligt ved de Blade, der modarbejder hans Vel og river ham og hans Venner ned, medens de maa sulte, der forsvarer ham.« Den Undskyldning gælder ikke, at man ikke har Raad til at holde et folkeligt Blad. »Har I Raad til at holde et Blad, der *modarbejder* eder, saa har I da vel ogsaa Raad til at afsige det og i dets Sted holde et, som arbejder *for* eder. Desuden, lad mig tale oprigtigt med eder. Hvor mange Penge ødes ikke mellem Aar og Dag til Snapse, Toddyr og andre Drikkevarer. . . . Spar Tiendeparten af de Penge, der ødes til Spiritus, og der vil blive mer end nok til at holde Aviser for!»

— Da Bondestandens største Mangel er Mangel paa Kundskab,

kan det siges, »at der i det Standpunkt, hvorpaa Bondestanden stiller sig til Almueskolen, viser sig netop den egentlige Grund til alle Ulemperne, alle Kilderne til Bondestandens Afmagt«. »Jeg saa engang et fjollet Barn søle sig i en Møddingpøl. Dets Moder kom og vilde trække det op for at vaske det, trække det i rene, ordenlige Klæder og faa det til at opholde sig i Huset ved de andre Folk. Men Barnet stred imod med al mulig Kraft, skreg og skraalede under Rensningen over, at det skulde i rene Klæder og opholde sig i den renlige Stue. Det følte sig først tilfreds, da det ad en Bagdør var sluppet ud og sølede sig i Pølen igen.«

Om denne Oplevelse minder Bondestandens Forhold til dem, der vil trække den op af Uvidenhedens Dynd. »Jeg maa tilstaa, at det næsten er forunderligt, der endnu findes mange nidkære og duelige Lærere, thi Bondestanden har formelig sat Præmie for Dovenskab og Efterladenskaben. Hvor ofte sagdes der ikke: »ja, Skolelæreren vil ikke dølgge med os, at vore Børn har været borte fra Skolen, han skal derfor denne Gang have det halve af, hvad han ellers faar.« Omvendt har man hørt: »Ja, den Skolelærer er saadan en rar Mand, han regner det ikke saa nøje, om Børnene bliver borte fra Skolen; han skal derfor ogsaa have et godt Offer og Tjeneste igen, naar han begærer.« . . . Da Læreren nu egentlig tilhører Almuen og arbejder for den, og det synes at maatte være indlysende for enhver fornuftig Almuesmand, at jo mere han knyttede Læreren til sig, jo bedre varetog han sit eget Gavn, jo mere maatte Læreren igen slutte sig til ham! saa skulde man formode, at Bonden i Forstanderskaberne var den første til at sige ja til, at Lærerens Løn kan blive anstændig, for at Læreren maatte tilstaa, at Bonden er ikke den karrige, gridske Herre at tjene, men at det lønner sig at ofre sit Livs Kraft, sin hele Virksomhed for ham. Men mon ret mange Bønder er saa fremsynede? Sig mig, hvor mange Steder — jeg kender *et Par* Tilfælde af denne Art — det er sket, saa skal jeg nævne hundrede Steder, hvor samtlige af Bondestandens Medlemmer i Forstanderskaberne som een Mand med den største Sejghed og Udholdenhed har sagt nej til ethvertsomhelst, nok saa beskeden Forlangende i denne Retning. Men desværre, det har været et nøgent, ubegrundet nej; medens Præst og Herremand, som ofte ingen direkte Nytte har af Skolen, har sagt et begrundet og velmotiveret ja.« Derved stempler Bønderne sig som dem, der ikke agter Oplysnings Værd, og Lærerne fristes til at svigte dem og slutte sig de højere Samfundsklasser.

— Det vil ikke være nok, at Bondestanden søger bedre for sine Børns Undervisning; de voksne maa ved selv at arbejde paa deres

egen Oplysning og Undervisning indhente, hvad der i deres Barn-dom kan være forsømt. Man bør lægge Vind paa Læsning. Det nytter ikke, »at man læser gamle, forslidte Røverhistorier og Amme-stuefabler«, eller »at man af Aviser eller Blade kun læser Bekendtgørelserne og Historierne om Selvmordere, Røvere og Ildebrand, Mord m. v. eller kun de Stykker, der bestaar af 3 à 4 eller højst 20 Linjer. Heller ikke er man en skrivekyndig Mand, fordi man efter en halv Snes Minutters anstrengt Arbejde kan anbringe sit Navn under et Dokument.«

»Hvor velgørende har det ikke virket paa de unge, som har hel- ligt deres Fritidstimer til nyttig Læsning, og som har anvendt deres Sparepenge dertil istedetfor at bortødsle dem i Spil og Drik.« De ældre maa ikke afholde de unge fra at komme paa Bondehøj- skoler. Man skal tage Eksempel efter virkelig oplyste Folk, der »forstaar saa vel, at et Menneske har meget større Fornøjelse og Nytte af den Oplysning og Belæring, han kan faa for et Par Hundrede Daler, end han kan have af Pengene uden Forstand, Dygtig- hed og Indsigt i at bruge dem.« De andre Samfundsklasser lader først og fremmest deres Børn passe Undervisningen og Skolen, siden det øvrige.

»Tager derfor i alt, hvad der er godt, de andre Stænder til Eks- empel; lær især af dem at blive oplyste og duelige i eders Kald; lær selv, hvad der kan læres, hold eders Ungdom til itide at ind- samle de Kundskaber og Færdigheder, der mangler eder selv; vogt især eders Børn, thi dem hører Fremtiden til: de skal især være udrustede til at kunne bestaa i den Væddestrid, de vil have at geu- nemgaa med de andre Stænder i Samfundet.« —

»Kundskab er Magt, Uvidenhed er Trældom.
Altsaa:
Fremad, Bondemand, frem!«¹⁾

Lars Bjørnbaks Appel til Danmarks Bondestand virker den Dag i Dag med en ejendommelig Friskhed. En begavet og kraftfuld Personlighed har her paa en sikker og rammende Maade givet sine lagttagelser fra det ham omgivende Samfundsliv i en Form, saa det tillige bliver som et Udkast til hans eget Livsprogram. Man tilgiver let Forfatteren Naiviteten i det historiske Tilbageblik; thi der er i korte Træk virkelig kastet Lys over en hel Stands samtidige

¹⁾ jfr. »Frem, Bondemand, frem!« af Søren Christensen, 1862.

Stilling, og paa en uforfærdet Maade er Midlet blevet anvist til at faa denne Stilling forbedret.

»Frem, Bondemand, frem!« faar sin rette Baggrund, naar man ser, hvorledes der paa samme Tid, men ud fra helt andre Synspunkter blev rørt ved Bondestandens Stilling til det offentlige Liv.

I Foraaret 1860 holdt Orla Lehmann en Tale i Vejle, hvori han gav Udtryk for sin dybe Skuffelse over de hidtidige Resultater af den almindelige Valgret. Da man gav denne, havde det ikke været Meningen »at lægge Statsstyrelsen i Almuens Haand«. Nej, hævdede den gamle Martsminister, det havde været Meningen, at Almuen skulde have valgt sine Repræsentanter mellem »de begavede, de dannede og de rige,« der til Gengæld skulde have haft den Pligt »at vinde Almuen gennem agtelsesfuld og kærlig Omhu for dens Vel.«²⁾

Ligeledes i Foraaret 1860 fremkom i »Dagbladet« en Række Artikler, »politiske Breve«, i hvilke en nationalliberal juridisk Embedsmand ved Navn de Coninck tog til Orde for en Forandring i Valgloven, sigtende til at berøve Bondestanden dens politiske Magt. Bondestandens Politik truer efter de Conincks Mening med at ødelægge Staten. Det bondevenlige Parti skildres i de allermørkeste Farver, kaldes for »dette Vrængebillede af Demokratiet«, for hvilket Begrebet Folkelighed er ensbetydende med Simpelhed og lav Herkomst. Forfatterens Pen dirrer af Harme, naar han beskriver den Skændsel, det er for Landet at have saa mange uvidende og udannede Almuesmænd i sit Parlament. Hvor gyseligt har det ikke forholdt sig med »det nys sluttede Folketing, paa hvis Majoritet ingen fædrelandssindet Mand kan kaste sit Blik uden at føle sine Kinder bedækkede med Skamrødme.« Menigmandspartiets Medlemmer minder ved Udseende og Adfærd de Coninck om den franske Revolutions Jakobinere. Man har maattet finde sig i, at det nævnte Parti til Lovgiver lod vælge en Mand, om hvem det blev oplyst, at han paa Sessionen var blevet kasseret »af Mangel paa Begreb«. Derfor ejer da heller ikke noget andet Parti »saa liden Arbejdsdygtighed og Indsigt, og intet Parti er mindre istand til paa Rigsdagen at gennemføre nogen stor og betydningsfuld Sag.«

Det Had, der lyser ud af de Conincks »politiske Breve«, naar op til den Lidenskab, hvormed i Oldtiden en Theognis fra Megara kunde hade Demokratiet i sin Fødeby og ønske at drikke dets »sorte Blod«. De Coninck fortæller, hvorledes han engang skulde vise en Engländer omkring i den danske Rigsdag, hvilket traf sig at være paa

²⁾ Under Junigrundloven II S. 805 f.

et Tidspunkt, da Smed Søren Jensen fra Rude havde Ordet i Folketinget. Den fremmede Gæst havde undrende spurgt, om det var andre end Gentlemen, der kunde faa Sæde i det danske Parlament. Efter et beroligende Svar herpaa havde han udtrykt sin Forbavselse over, at danske Gentlemen saa stærkt kunde ligne søndagsklædte Røgttere!³⁾ — Dette var Sagen: i Enevældens Dage havde Lehmann og de Coninck og de andre nationalliberale Akademikere drømt Ungdomsdrømmen om et dansk Parlament, der skulde blive et værdigt Sidestykke til det franske og engelske, en Tumleplads for begavede og dannede Mænds Ærgerrighed. Og nu forelaa den Virkelighed, der skulde have svaret til Drømmen, i Skikkelse af de vadmelklædte Rigsdagsbønder med den grove Dialekt og den utrættelige Oppøner mod Bevillinger til Embedsmænd, Kunst og Videnskab.

Man maatte naturligvis være en meget doktrinær Demokrat, om man kunde føle sig opbygget ved parlamentariske Personligheder som Søren Jensen fra Rude eller som f. Eks. den paa Ministeriet Ørstedes Tid meget omtalte Mikkell Rasmussen. Ovre i Jylland sad Skolelærer Bjørnbak og forstod meget vel, at de Bønder, der optraadte i det politiske Liv, langtfra svarede til de Krav, der maatte stilles til dem. Men medens en Mand som de Coninck ikke saa anden Udvej end at fratage Bondestanden dens politiske Indflydelse, troede Bjørnbak paa det mulige og ønskelige i at faa opdraget Bønder til at varetage offentlige Hverv paa en forstandig og hæderfuld Maade.

De »politiske Breve« er advarende Raab til en Overklasse om at tage sig i Agt for en Underklasse, »Frem, Bondemand, frem!« er manende Raab til en Underklasse om at tage sig sammen og dygtiggøre sig, saa den kan erobre sig en bedre Stilling i Samfundet og undgaa at blive traadt ned af de andre Stænder.

Den Form, hvori Bjørnbaks manende Ord fremkom, var vel skikket til at skaffe dem Øre hos dem, de var henvendt til. Der var ikke brugt nogen Lignelse, som ikke den jævne Lærer maatte forstaa. Man lægger imidlertid Mærke til, at hele Formen er langt mere pædagogisk end agitatorisk. Det er Tugt og ikke Smiger, der bydes Læserne, og i Hovedsagen undgaar Forfatteren at henvende sig til sit Publikums daarlige Instinkter. Hvor træder ikke en bitter Selverfaring om utaaelige Tilstande og et inderligt Ønske om Forbedring frem i Stykket om Almuens Forhold til sit Skolevæsen?

Paa Nutidslæsere virker »Frem, Bondemand, frem!« som et kulturhistorisk Kildeskrift gennem de mange Strejflys, det kaster over vor Bondestands daværende Tilstand. Paa Samtidens Læsere af

³⁾ Dagbladet 60 17. April, jfr. Under Junigrundloven II S. 806 ff.

Bondestanden virkede det efter sin Hensigt som et Vækkelsesskrift. Allerede i Artikelform har det gjort Indtryk, og ikke længe efter at det forelaa som en selvstændig lille Bog, kunde det udkomme i nyt Oplag. Det naaede frem til mange Bønderhjem, hvor ellers vanskeligt Bøger naaede hen, og i flere Familier er det blevet bevaret med Omhu lige til Nutiden. Saaledes kan da dette Skrift antages at have ydet sit Bidrag til danske Bønders samfundsborgelige Opdragelse.

Inden vi gaar videre med at fortælle om den Indsats, Lars Bjørnbak kom til at gøre i Arbejdet for den danske Bondestands sociale Vækkelse, maa vi tale om de personlige Forudsætninger, han havde for denne Livsgerning i Opdragelse og Ungdomsudvikling.

II LARS BJØRNBAKS BARNDOM OG UNGDOM.*)

Slægten med det kraftfulde Navn Bjørnbak har sin Rod i Vendssyssel og er hjemmehørende i en af denne Landsdels magreste Egne. Paa Gaarden Bjørnbak i Bindslev Sogn fødtes 1786 et Drengbarnd, der var Søn af Thomas Nielsen og selv fik Døbenavnet Niels. Niels Thomsen Bjørnbak var allerede fra sin Fødsel belemret med en Hofteskade, der gjorde ham halt gennem hele hans Liv. Dette fritog ham dog ikke som Barn fra et strengt Liv som Hyrdedreng, og desuagtet blev han som voksen Soldat. Imidlertid havde han det Held først at komme til at tjene hos en meget oplyst Bonde og derefter en Tid lang hos en Provst, der kom til at sætte Pris paa ham og opmuntrede hans Læselyst. Denne Læselyst og en god Sangstemme blev Niels Bjørnbaks Skæbne: »Da jeg var meget god til at synge og havde gode Kundskaber, forlangte Degnen mig af Provsten til at være Skolelærer og Kirkesanger i Torslev, hvor jeg forrettede disse Tjenester i tre Aar, til Degnen døde.«

Maaden, hvorpaa Niels Bjørnbak uden større Anstalter blev Skolelærer, er meget betegnende for Tiden. Det var i Skolelovens Aar, 1814, at denne Lærervirksomhed tog sin Begyndelse. Men da Seminarierne dengang endnu kun havde virket ganske kort, maatte det ny Almueskolevæsen mest tage til Takke med ikke-uddannede og

*) Jfr. med hele dette Kapitel, hvor ingen anden Kilde angives den i Forordet nævnte Føljeton.

tilfældige Lærerkrafter. Da Niels Bjørnbak skulde til at virke som fast ansat Skolelærer, maatte han dog i Hjørring underkaste sig en Prøve i de nødvendige Fag, en Prøve, han iøvrigt bestod med Glans.

Niels Bjørnbaks første faste Embede var i Ørtoft i Volstrup Sogn. Han fik i den stedlige Sognepræst og Provst en anden gejstlig Velnyder, og blandt andre Beviser paa denne Velvilje var det, at han sørgede for at faa den unge Lærer gift med en af sine tidligere Tjenestepiger. Det var et i de Tider ikke helt usædvanligt Udslag af et patriarkalsk Forhold mellem Præst og Degn.

1821 blev Niels Bjørnbak forflyttet fra Ørtoft til Embedet som Skolelærer og Kirkesanger i Lendum Sogn, Børglum Herred, hvor han kom til at virke lige til sin Død i 1858. Allerede i Ørtoft var der født ham en Søn, Thomas Bjørnbak, og her i Lendum fik han endnu en Søn, født den 19. Januar 1824, der i Daaben fik Navnet Lars Nielsen Bjørnbak.

Den Skildring, den sidstnævnte Søn har givet af sit Barndoms-hjem, aabner et godt Indblik i de Forhold, i hvilke en Landsbylærerfamilie i Frederik VI.s Tid maatte finde sig til Rette, men virkelig ogsaa kunde finde sig til Rette og, naar der var Krummer i den, ikke blot naa Tilfredshed, men ogsaa en vis Grad af Velstand. De økonomiske Kaar, der var blevet tilmaalt Lærerne gennem Skoleordningen af 1814, var grumme tarvelige, og i Virkeligheden blev de ofte endnu tarveligere gennem en mangelfuld Udførelse af Lovens Bestemmelser.*) I Lærerhjemmene, som det i Lendum, maatte Livet da forme sig saare spartansk og nøjsomt, og der var næppe saa megen Luksus tilgængelig som i det tarveligste Landarbejderhjem i Nutiden.

Degnen i Lendum havde imidlertid aldrig været vant til Overdaadighed, og det blev ham ikke vanskeligt at bære de Kaar, der var ham beskikket i den fattige Hytte, der var Lendum Skolebygning. Han indrettede sig saaledes, at han kunde blive et lysende Eksempel for sine Børn og sine Omgivelser paa, hvad der kan naas gennem Arbejdsomhed og Nøjsomhed, de Egenskaber, der mere end noget andet satte Præg paa Livet i Lendum Skole.

Gamle Bjørnbak var ved sit Arbejde Kl. 4 hver Morgen, thi han havde meget andet mellem Hænder end sin Skolegerning. Om Sommeren var der Arbejdet med Haven og Skoleloden; om Vinteren

*) Naar der nu hævdes som Støtte for Lærerkrav, at Folkeskolens Lærere i 1814 fik tiltænkt en med Gaardmandsstanden jævnbyrdig økonomisk Stilling og dermed en Plads i den velstillede Middelstand, er dette sidste en forkert Slutning, thi Gaardmændene udgjorde i 1814 ingen velstillet Middelstand.

havde han travlt i Lo og Stald. Særlig var Havevæsenet hans Speciale, og han var paa dette Omraade en søgt Konsulent for Egnens Præster. Der henlaa i Lendum et unyttigt Stykke Fællesjord, en Brink fuld af Sten og Huller. Dette Stykke overlod Bymændene deres Degn under megen Mistvivlen om, hvad han kunde faa ud af det. Men Niels Bjørnbak tog uforknytt fat og skabte ud af den lille Ørken en frugtbar og ypperlig Skolehave, der endnu den Dag i Dag staar som et Vidnesbyrd om den ukuelige bjørnbakske Energi.

Denne Arbejdsomhed i Forening med en gennemført Sparsommelighed satte Frugt. Degnefamilien i Lendum spiste ikke mange Kødretter, men den fik til Gengæld en smuk Skilling opsparat. Gamle Bjørnbak plejede altd at sige — idet han bekræftede en gammel Erfaring—, at de første 100 Rigsdaler holdt det haardest med at faa samlet; derefter kom det andet ligesom mere af sig selv.*) Iøvrigt var der hos Niels Bjørnbak Kærlighed til Arbejdet for dets egen Skyld; det var hans Natur imod at lade nogen Time ubenyttet, om den saa blot blev benyttet til Husflid eller til at nedskrive Notater fra Læsning. Skolen forsøgte han mindst af alt; præcis paa Klokkeslettet mødte han og istemte med Børnene af fuld Kraft Morgensalmen, og han forlod ikke sin Skolestue før den fastsatte Tid; utvivlsomt var han ogsaa en dygtig Lærer, der fik noget ud af sin Undervisning. Med alt dette fik den stærkt optagne Mand dog Tid til at pleje Selskabelighed med Sognets Folk, og han var ved mange festlige Lejligheder en søgt Visedigter.

Den saaledes skildrede virksomme og tapre Tilværelse blev holdt sammen af en gammeldags oprigtig Gudsfrygt, en Gudsfrygt, der prægedes af en nærmest ubevidst Rationalisme.**) Der var i Lendum Skole ikke Tid til at henfalde i religiøse Grublerier og aandelige Kampe, hvad der desuden laa Slægtens Natur for fjernt. Men der var dyb Alvor over gamle Bjørnbak, naar han indledede Gudstjenesten ved med sin smukke Kirkesangerrøst at istemme: »Alene Gud i Himmerig skal Lov og Pris tilhøre.«

Lars Bjørnbak samlede Indtrykket af sin Faders Minde i de Ord: »Fred og Mildhed hvilede over hans Liv; de blide Magter husede og herskede i hans Hjerte.«

*) Skønt det lyder mærkeligt, har ikke faa af Danmarks Landsbylærere kunnet samle Penge. I en senere Tid har det drejet sig om større Beløb; en gammel sjællandsk Skolelærer plejede at sige, at det var de første 10,000, det kneb med.

**) En god rationalistisk Folkelærer var gamle Bjørnbak i det Punkt, at han, som hans ældste Søn Thomas fortæller, gerne »raillerede« over sine Sognefolks Overtro, som naar denne tillagde Kirken og Kirkegaard den helbredende Kræfter, en Opfattelse, hans Kone ikke var fri for at dele og støtte. (Thomas Bjørnbak i »Foreningsbaandet« (1876) Nr. 7).

Niels Bjørnbak havde i sine beskedne Forhold virkeliggjort Oplysningstidens Ideal af »en god og nyttig Borger«.**) I god Samklang hermed var han paa een Gang loyal og Frihedsmand; han ærede i høj Grad sin Konge, men besad tillige demokratisk Følelse. I sine yngre Aar noterede han med Tilfredshed en Nyhed som denne efter »Aalborg Stiftstidende«: »Hr. Kammerherre Scheel til Stannuset Birkelse har taget den ædle Beslutning at gøre sine Bønder hoverifri i en Del Aar mod en meget ubetydelig aarlig Afgift.« I sine ældre Aar, ved Aarhundredets Midte, glædede han sig meget over den ny demokratiske Tids Frembrud og over sine Sønners Deltagelse i den folkelige Frihedsbevægelse. Begge disse Sønner var gaaet ud til deres Livsgerning, stærkt paavirkede og prægede af deres Hjem og deres Fader.

— Der var i Lendum Skole ikke Tale om Kælenskab i Opdragelsen. Allerede fra sit 9de Aar fik den yngste Søn, Lars, Plads hver Sommer som Hyrdedreng hos en af Stedets Gaardmænd, saaledes at han kun om Vinteren opholdt sig i sit Hjem.

Naar den lille Lars laa ude paa den ensomme Hede og vogtede sit Kvæg, søgte han Adspredelse gennem Læsning. Det var ikke Ingemanns Romaner, der stod til Raadighed, saadan som de nok vilde have gjort for en senere Tids Skolelærersønner. Men det var Tidsskrifter fra omkring 1800, »Iris og Hebe« og »Klio«, der for en stor Del var fyldte med Rejsebeskrivelser og Skildringer af Fortidens og Samtidens Begivenheder og Personligheder i Oplysningstidens sentimentale og patetiske Aand. Her kunde ogsaa læses om de skadelige Følger af »borgerlig Aristokratisme«, »om det almene bedste« og om »gavnlig Virksomhed«, hvorved »enhver retskaffen og god Borger i en Stat betragter den anden som en fælles Medarbejder i en fælles Sag, for at opnaa et fælles Øjemed«. ¹⁾

Naar Hyrdedrengen Lars Bjørnbak i de omtalte Bøger havde læst om »gode Menneskers ædle Gerninger til Fordel for Dyd og Menneskeret«, ²⁾ kunde han komme i en saadan Begejstring, at han steg op paa en Sten og med sin barnlige Indbildningskraft saa Lyngtuerne rundt omkring forvandlet til en uoverskuelig Skare af Mennesker, til hvem han tænkte sig at holde en med jublende Bi-

**) Med alle sine Borgerdyder, iberegnet Lovtroskab, var den gamle Bjørnbak dog i det Punkt et Barn af sin Tid, at han i Smug paa Trods af Loven var Brændevinsbrænder. Ogsaa til ham maatte Toldpolitiet ofte for at snuse efter det forbudte »Brændevinstøj«, men det gik her stedse forgæves. Det nyttede ikke, Kartoffelkælderer blev tømt og endevendt, thi Brændevinstøjet havde Degnen listelig gemt — paa Kirkeloftet.

¹ og ²) Citater fra de nævnte Tidsskrifter.

fald modtaget Tale. I Barnet rørte sig den Drift, der senere førte den voksne Agitator fra Talerstol til Talerstol.

Med Konfirmationen tog disse Barndomsfantasier Slut. Lars opholdt sig endnu en Tid lang hjemme, idet han dels læste med Faderen, dels hjalp ham med forekommende Arbejde. Det sidste var ikke altid saa let; naar der skulde vandes i Haven, havde Lars mange tunge Vandkander at slæbe paa. Han tillagde senere dette Slid Skyld for en Rysten paa Haanden, der paa Seminariet umuliggjorde ham at lære ordentlig Skønskrivning. — Et halvt Aar var Lars Bjørnbak Huslærer hos en Proprietær, men i Sommeren 1841 drog han ud til Optagelsesprøve paa Snedsted Seminarium i Thy; thi begge Sønerne fra Lendum Skole skulde være Seminarister.

Den forlegne Bondeknøs mødte ved Optagelsesprøven flere Fæller, der var fine og købstadklædte. »Jeg har lært Liscos Religionslære. Hvad har du lært?« var der en, som med vigtig Mine spurgte Lars. »A har itt lært aand ind Balles Lærebog,« lød det beskedne Svar. Men det var alligevel Lars, der blev optaget, og Pralhalsen, der faldt igennem.

Saaledes at have naaet sine Ønskers foreløbige Maal følte den unge Bjørnbak som et betydningsfuldt Vendepunkt i sit Liv. Da han drog hjemmefra for at begynde paa Seminarieundervisningen og paa Rejsen var naaet til Fjerritslev Kro, traf han den Beslutning at aflægge sit jyske »A« og i Fremtiden kun at sige »Jeg« om sig selv. Ud fra en maalbevidst Ærekærhed har han ræsonneret saaledes: ved at fastholde mit »A« opnaar jeg kun at betegne mig selv som mindre værd end de med »Jeg«-et, og hvad jeg fremforalt ønsker, er at hævde min Stilling som lige god med de andre. Senere holdt han altid paa, at de bondefødte Jyder skulde ombytte »A«-et med »Jeg«-et, det Ord, der for ham var som den sociale Ligheds Symbol og derfor »det smukkeste Ord i det danske Sprog.«³⁾

Sin Læsetid i Snedsted saa Bjørnbak altid tilbage paa med Glæde. Seminariets Forstander var den bekendte P. G. Brammer, senere Biskop over Aarhus Stift (født 1801, død 1884). Brammer var en dygtig og myndig Personlighed og anset baade som teoretisk og praktisk Pædagog. Han havde oprindeligt haft Tilknytning til Grundtvig, fordi han sympatiserede med dennes Kamp for Retroenhed mod Rationalisme. Men han og Grundtvig var for modsatte Naturer til, at deres Veje ikke snart maatte skilles. Brammer besad en højst ugrundtvigsk Sans for det regelbundne og systematiske, hvilket ogsaa prægede ham som Skolemand. Paa sit Seminarium bragte

³⁾ Mundtlig Meddelelse af Hr. Gdr. S. P. Loft, Viby.

han et kristeligt Liv til Gennembrud, men det havde været ham stærkt imod, da en af Seminariets Lærere, Algren, satte sig i Spidsen for en frirelig og sværmerisk Bevægelse, hvilket iøvrigt fandt Sted, medens Kristen Kold var Elev i Snedsted; Brammer havde ikke søgt at frelse Algren fra at blive afskediget efter Kancelliets Ordre.⁴⁾

Brammers Paavirkning stemte godt med den, Lars Bjørnbak havde været under i sit Fædrenejhem, og der opstod en stærk gensidig Sympati mellem Forstander og Elev, hvilken sidste efter et Aars Forløb fik følgende Vidnesbyrd: »Han har hidtil gjort mig megen Glæde og vil, under oprigtig Paakaldelse af den almægtiges naadefulde Bistand, sikkert med Ære naa Maalet. Brammer.«

Seminarilærer i Snedsted var paa denne Tid ogsaa Ludvig Christian Müller, der som Grundtvigs Discipel var en stor Mod-sætning til Brammer. Hans Undervisning har dog tiltalt og paa-virket Bjørnbak, der ligesom andre Seminaricelever færdedes privat i hans Hjem. Men fremforalt var det Brammer, der for Bjørnbak gennem hele Livet kom til at staa som Mønstreret paa en Skolemand.

I September 1843 fik Bjørnbak Skolelærereksamen med Karakteren »meget duelig«, hvorpaa han et Aars Tid var Huslærer hos Pastor Leth i Visby i Thy. Opholdet i denne Præstegaard blev af stor Betydning for ham. Han lagde her, ligesom tidligere, da han færdedes i Ludv. Chr. Müllers Hus, Vægt paa at tilegne sig gode Manerer og en fri selskabelig Optræden. Han forstod, hvor meget disse Ting betød for den, der vilde hævde sig en agtet Plads i Verden, og Trangen hertil var en af de stærkeste i Bjørnbaks Personlighed. For alt i Verden vilde han ikke blive en ynkelig Degnefigur, »en pedantisk Skolelærer«, uden noget Middel til at skaffe sig Agtelse fra nogen Side. Mod sin Overordnede, Præsten, vilde han gerne være høflig og forekommende, men han vilde ikke være nogen »krybende, underdanig Slave«. Det laa egentlig ikke i Bjørnbaks Natur at ønske enhver Rangforordning i Samfundet ophævet, men selv sin Overmand skulde man kunne nærme sig paa den fri og værdige Maade, der sømmede sig en dannet og respektabel Mand.

I November 1844 blev Lars Bjørnbak kaldet til Skolelærer i Guldager, Vrejlev Sogn ved Hjørring. Kort efter stiftede han Familie, idet han giftede sig med en Barndomsveninde, Eline Marie Hedegaard. De ydre Kaar, hvorunder han begyndte sin selvstændige Lærervirksomhed, var ikke bedre end de, hvorunder hans Fader i sin Tid havde begyndt sin. Nutidens Lærere klager over daarlige

⁴⁾ Biogr. Leks. II S. 625 ff., jfr. I S. 180.

Lønninger og § 8. Men ogsaa forholdsmæssigt var sikkert hin Tids Lærere daarligere stillede. Skolelokalerne var usle, og Vederlaget i Løn var endnu langt fra overalt bragt op til den i sig selv ringe Højde, der var blevet fastsat i 1814.⁹⁾ Hvad Befolkningens Stilling til Lærerne angaar, taler jo »Frem, Bondemand, frem« indtrængende nok om den Smaalighed og Mangel paa Forstaaelse, som Bondestanden endnu som oftest viste overfor Skole og Skolelærer.

Den unge Bjørnbak havde af den gamle i Lendum lært, hvorledes han skulde tage Kampen op mod ublide Livsvilkaar. Hans nu velstillede Fader forærede ham Redskaber til Dyrkningen af den lille Skolelod, og baade han og hans Hustru gik op i Røgten af det Par Kreaturer, de kunde holde. Tillige skaffede han sig Afskrivningsarbejde fra Herredskontoret, ligesom han søgte at tjene noget ved at have Børn i Huset til Opdragelse og Undervisning. Dog gik han ikke mere op i Kampen for Føden, end at han fik Tid til at lære sig Tysk af Sognepræsten og til uden Vederlag at holde Aftenskole for Sognets voksne. Under alt dette kunde han skrive til sin gamle Husbond Pastor Leth: »Jeg er tilfreds i min borgerlige Stilling«.

Bjørnbak vilde dog ikke have været Bjørnbak, om han var faldet til Ro i den blotte Tilfredshed. Paa denne Tid, i Aarene forud for 1848, rørte der sig i den danske Folkeskoles Lærerstand en livlig Bevægelse for at skabe bedre Vilkaar for sig selv og sit Arbejde, en Bevægelse, der gik ganske parallelt med den samtidige for at hæve Bondestanden. Den unge, begavede Lærer i Guldager kunde ikke blive urørt heraf, og i nogle ledige Øjeblikke nedskrev han da »nogle Bemærkninger, sigtende til at vise de Hindringer, som stiller sig i Vejen for Skolelærernes Virksomhed, og hvorledes disse kunde bortryddes.«

Der er mellem disse Hindringer efter Bjørnbaks Mening for det første Lærerens mangelfulde Aandsudvikling og Viden. Seminarierne bør give bedre og mere alsidige Kundskaber og mellem deres Fag optage Naturlære, Naturhistorie, Tysk og Engelsk; Undervisning i disse Fag vil desuden have den Fordel, at den — med en ægte bjørnbaksk Begrundelse — »sætter ham i Klasse med dannede Mennesker, der i Almindelighed har disse Kundskaber.« Meget uheldigt er det fremdeles, at Kaldsretten til Lærerembeder er hos Folk, der tager helt uvedkommende Hensyn og selv ingen Nytte har af Skolen. Og hvordan staar det til med Skolelærerens Tilsyn og Foresatte? »I Skolekommissionen sidder Folk, der næppe kan skrive

⁹⁾ Krajbjerg: Om Lærernes Stilling (1845).

deres eget Navn, endsige have Øje og Sans for Skolen og dens Tarv, og hvor tungt og nedslaaende for den indsigtfulde Lærer at skulle døje endog Irettesættelse af Mænd, der staar langt under ham i almindelig Dannelses«. Hverken Præst eller Provst har gennem deres Uddannelse Betingelse for at være Skolelæreren til synderlig Vejledning, og noget lignende gælder de fjernere staaende Myndigheder: Biskop og Kancelli. Alligevel er Skolelæreren paa den mest ydmygende Maade afhængig af disse Overordnede og kan i sit Arbejde ikke røre sig paa egen Haand. Der maa kræves et sagkyndigt Tilsyn, og Skolelæreren maa have Indflydelse paa Skolens Anliggender og være repræsenteret i Landets Stænderforsamlinger.

Den unge Skolelærer Bjørnbak sysselsætter sig altsaa i Enevældens Tid med Skolekrav, der endnu ikke er blevet opfyldte, og som foruden at betegne deres Ophavsmand tillige betegner den Reformaaend, der var vidt udbredt mellem Datidens Lærere og ved sine Udslag gennem Lærerforeninger og Lærermøder vakte Autoriteternes Ængstelse paa lignende Maade som Bondebevægelsen.⁶⁾

De omtalte »Bemærkninger« fik Bjørnbak vistnok aldrig trykt, men derimod træffes i et Skoleblad fra 1847 nogle Betragtninger af ham over det vanskelige Spørgsmaal: Hvorledes skal en Skolelærer forholde sig, naar nogen viser Ringagt imod ham? Spørgsmaalet besvares lige saa ægte bjørnbaksk, som det er stillet; det gælder først og fremmest: »Værer snilde som Slanger og enfoldige som Duer.« En Skolelærer skal »ikke som en Kujon bøje sig i Støvet for den stolte, heller ikke overgive sig til Modløshed eller mismodig Klage, men hans Fasthed maa være parret med Besindighed, Beskedenhed og Godmodighed«. Det er haardt at skulle foragnes for den Fattigdom, der i Forvejen betyder en saa stærk Hæmsko, men i Tillid til Herren skal Skolelæreren overveje, »hvorledes han paa bedste Maade kan inødegaa uforskyldt Haan og Undertrykkelse med den Værdighed og Alvor, som sømmer sig en Kristen.« Tit kan selv en Almuesmand være vigtig overfor ham, bare fordi vedkommende maaske forstaar at tale lidt Tysk eller kender til Handelspriser. Skolelæreren burde have en bedre Uddannelse, men han kan ogsaa naa meget ved Selvstudium. I det hele taget: »som Verden er, fornuftig Mand den tager, og hvor det bør at bære, aldrig klager.«⁷⁾

⁶⁾ Joachim Larsen: Den danske Folkeskoles Historie 1818—1895 S. 71 ff.

⁷⁾ Maanedsskrift og Repertorium for Almueskolelærere 1847 (April); Artiklen er undertegnet »en Skolelærer i det nordlige Jylland«, som uden Tvivl er Bjørnbak.

Den unge Lærer i Guldager tog i sine egne Forhold Verden, som den var, og forstod ogsaa at hævde sig. Da han skulde aflægge sin Præst det første Besøg, gik han uden videre ind ad Hovedindgangen, skønt baade Degnen og Bønderne efter Tidens Skik og Brug burde gaa Køkkenvejen. Da Pigen havde meldt hom som Stedets Lærer, var han ogsaa blevet henvist hertil, men han krævede bestemt at faa Adgang ad den anden Vej. Præsten modtog ham derefter med de Ord: »Det lader til, at De er en høj ung Mand.« Hertil svarede Bjørnbak, at han mente at være skaaret over samme Læst som Præsten og andre dødelige, og derfor skulde han ikke gaa gennem Køkkenet, hvor han intet Ærinde havde, naar han ellers optraadte anstændigt i enhver Henseende.⁸⁾

Af Bjørnbaks almindelige Trang til Selvhævdelse var hans polemiske Lyst en stærkt fremtrædende Side. Han havde allerede i sine unge Aar vanskeligt ved at tie i en Forsamling, hvor der var Anledning til at tage Ordet, og heller ikke forsøgte han nogen Lejlighed til skriftlig Polemik; i hans Guldagertid maatte der derfor ikke komme saa faa Indlæg fra hans Haand i »Aalborg Stiftstidende«. En Præst, A. E. Meinert, stemplede først i Halvtredserne i en »folkelig Jordbeskrivelse« Vendelboerne bl. a. som »et Folk ligesom Landet, de bebod, vildt og raat.« Straks var Bjørnbak paa Pletten i »Stiftstidende« med en kraftig Indsigelse. Ved denne Lejlighed, da Formaalet er et andet end i »Frem, Bondemand, frem!«, fremhæver han den voksende Almuekultur »norden for Lov og Ret«: »udad mærker man tiltagende Sans for hyggelige og smukke Boliger, nettere Køretøjer, Klæder, Bohave, større Renlighed; indad mærker man tiltagende Sans for god og sund Læsning, mer aandsdannende Underholdning i den selskabelige Omgang, og for saa vidt det er en Følge af en bedre moralsk Sans, kan den bedre Behandling, man tildeler sine arbejdende Husdyr, ogsaa her anføres.« Heller ikke er der i Vendsyssel den Mangel paa Religiøsitet, som det kritiserede Værk lægger Befolkningen til Last.⁹⁾

Bjørnbak kunde i den sidste Sammenhæng have peget paa det Røre, som en livlig Sektbevægelse paa denne Tid vakte mellem Vendelboerne.¹⁰⁾ Sekteriske Strømninger naaede imidlertid ikke over Tærskelen til Guldager Skole. De fleste udprægede Handlingers Mænd har ringe Anlæg for religiøst Sværmeri og religiøse Anfægtelser. For dem er det naturligst at have det faste Rygstød for Livet i den

⁸⁾ M. Jacobsen i A. A. 96 2. Jan.

⁹⁾ aftrykt i Føljetonen S. 78 ff.

¹⁰⁾ jfr. Thomas Larsen: En Gennembrudstid, Tidsbilleder fra Vendsyssel.

een Gang givne Tro. Det var saaledes med Bjørnbak, der hele Livet holdt fast ved den Form for Guds frygt, han havde tilegnet sig i sit Hjem og var blevet befæstet i paa sit Seminarium. Denne Form var, som han gerne fremhævede, den uforfalskede evangelisk-lutherske Tro i Overensstemmelse med den danske Kirkes samtlige Bekendelsesskrifter! I Virkeligheden var Bjørnbaks religiøse Opfattelse rettroende nok efter sit dogmatiske Indhold, men overmaade rationalistisk efter sit Følelsesindhold.

Bjørnbak var ikke anlagt for at gaa op i teologiske Spekulationer, han var skabt til at blive en praktisk Leder af Mennesker, af Naturen kaldet til Pædagog og Politiker. Som Politiker blev nu hans Vej bestemt ikke mindst af den Stilling i Samfundet, der var hans. Dybest paa Bunden af Bjørnbaks Natur laa Stolthedsfølelse og Ærekærlighed, det selvbevidste Krav om at gælde lige med andre; overfor enhver anmassende og hovmodig Autoritet stod han rede til Oprør. Imidlertid var det blevet hans Lod at beklæde en underordnet og overset Samfundsstilling; han tilhørte den ulyksalige Skolelærerstand, som Magthaverne havde skabt uden rigtig at tænke over Følgerne af, hvad de gjorde. Som Seminarist havde han den mest foragtede Uddannelse, der fandtes, den, der gav sin Mand et sort Stempel og spærrede Adgangen for ham til det gode Selskab. For Bjørnbak som for saa mange andre Skolelærere maatte disse Forhold skabe en dybere og stærkere Tilknytning til den Almue, hvis Børn han underviste, og hvori han selv havde Rod. Han havde et skarpt Blik for denne Almues Fejl, men dog vilde han blive dens Fører overfor Overklassen. Hans Retssans ikke mindre end hans Stolthed lod ham ogsaa føle, at det var bedre at staa som den modige Talsmand for de smaa end at skaffe sig en tryk Plads som Eftersnakker af de store.

Før 1848 var Bjørnbak en flittig Læser af den ret vanskeligt tilgængelige »Stændertidende«, og han holdt smaa Sammenkomster med sit Sogns Bønder for at vække dem til politisk Interesse. Alleerede i 1845, lige efter at være kommet til Guldager, hørte Bjørnbak for første Gang Rasmus Sørensen, da han holdt Tale fra en Bondevogn paa Vester Brønderslev Marked. Indtrykket var betydeligt: »jeg fik det Indtryk, at her var ædel Begejstring tilstede, idet Manden udsatte sig for Haan og Latter for at fremme en Sag: Almuefolkets Vækelse og Oplysning«. Det gjorde Bjørnbak ondt at se den ringe Paa-skønnelse, ja ligefremme Spot, der blev Taleren tildel. Han indbød ham til sit Hjem og fik ved nærmere Bekendtskab Vished om, »at

ædlere Hjerter og redeligere Vilje har neppe nogen haft end Rasmus Sørensen.«¹¹⁾)

1848 kom og bragte helt nye Forhold, under hvilke Lars Bjørnbak fra første Færd træffes som en ivrig og interesseret Deltager i det politiske Liv. Han var til Stede ved Rasmus Sørensens Valg til Folketingsmand for Sæbykredsen i 1849. Det kom her til et Udslag af den raa, i Klassehad bundende Fanatisme, der mispryder vor første konstitutionelle Tid. Under Anførsel af nogle Smaaproprietærer overfaldt drukne Fiskere Bøndernes Rigsdagsmand. — En lignende Hændelse overværede Bjørnbak ved Landstingsvalget i Aalborg 1849, da Bernhard Rée, Jyllands første demokratiske Redaktør, led legemlig Overlast af ingen ringere end en Kæmmer og en Provst, der slog ham i Hovedet med en Paraply, og en Proprietær, der bearbejdede hans Hoved med en knyttet Næve.

Bernhard Rée var Bjørnbak nær knyttet til, han stod i Brevveksling med ham og saa op til ham som til Rasmus Sørensen. De to Mænds Gerning havde gjort et dybt Indtryk paa ham; som han selv siger: »der opstod hos mig det alvorlige Forsæt, at ligesom jeg vilde være en trofast Folkeven som de to Mænd, jeg har nævnt, og hos hvem jeg ikke har fundet andet end godt, saaledes vilde jeg være med til med ærlige Vaaben, men kækt og aabent at bekæmpe sliig Pøbelagtighed, som efter min Mening var til Spot og Skam for Folket og til Fare for Friheden.«¹¹⁾) Da disse Ord blev skrevet, havde Bjørnbak med Hensyn til sin egen Person gjort lignende Erfaringer om »Pøbelagtighed« som hans to Ungdomsforbilleder.

Ved et Landstingsvalg 1853 traf Lars Bjørnbak for første Gang Dr. Geert Winther. Ogsaa ved denne Lejlighed var der Optøjer, idet Winther blev forfulgt og groft haanet af Modstanderne.

Allerede 1852 havde den politiske Interesse ført Bjørnbak saa vidt, at han var blevet opstillet som Rasmus Sørensens Efterfølger i Sæby, men inden Valget trak han sig tilbage for en Gaardmand.

Om det Syn paa Samfundslivet, der i Trediveaarsalderen var modnede hos Lars Bjørnbak, er det bedste Vidnesbyrd »Frem, Bonde- mand, frem!« der fra Maj 1854 bliver offentliggjort som Artikelserie i »Nørrejysk Tidende«.

¹¹⁾) A. A. 71 9. Nov.

Viby Højskole 1857—70.

III. BJØRNBAK SOM SKOLEMAND I VIBY.

Den unge Skolelærer i Guldager var ikke, som det en Tid tegnede til, bestemt til at blive Fører for Befolkningen i den Landsdel, hvor han var født. De knappe Kaar lod stadig Bjørnbak tænke paa at faa et bedre Kald, og med Henblik herpaa øvede han sig flittigt i Musik — trods de mangehaande andre Ting, han var optaget af. Det var hans gamle Seminarieforstanders Mellekomst, der endelig hjalp ham til hans Ønskes Opfyldelse. 20. April 1855 blev han af Biskop Brammer i Aarhus kaldt til Skolelærer og Kirkesanger i Viby, en Landsby beliggende kun 2 km fra den jyske Hovedstad.¹⁾ Denne indtog ganske vist ikke dengang samme Særstilling mellem Provinsbyerne som nu (den havde kun en halv Snes Tusinde Indbyggere og var endnu ikke Landets næststørste By), men dog var Bjørnbaks nye Arbejdsplads midt i Kronjydernes frugtbare Egn ualmindelig centralt og heldigt beliggende for en ung Mand med gode Evner og stor Virkefrang.

Fra sit gamle Embede kunde Bjørnbak skilles med fuld Honnør.

¹⁾ Føljetonen S. 219 (A. A. 81 28. Marts).

De geistlige Foresatte har vel fundet meget betænkeligt ved den unge Mands offentlige Optræden, men Distriktspræst Budde bevidnede, at han kun ugerne saa Bjørnbak fjernet fra sin Embedskres, da han under sin Virksomhed i Guldager har »udvist rosværdig iver for sit Kalds Pligter, forenet med heldig Begavelse og ualmindeligt gode Kundskaber.«²⁾

Bjørnbaks Begavelse skulde nu sætte Frugter i Viby, og den gjorde det indenfor hans Embedsgerning saaledes, at hans Sognepræst efter 10 Aars Forløb gav ham det Vidnesbyrd, at der kun havde været Grund til udelt Tilfredshed med hans Virksomhed baade som Skolelærer og Kirkesanger.³⁾ Det kan betones, at det lige saa lidt som i Vendsyssel var ved Præstesnobberi, at Bjørnbak hvervede sig en saa uforbeholden Anerkendelse. Lars Bjørnbak bevarede alle Dage sin selvbevidste Holdning overfor den sorte Kjole. Han var ikke bange for, naar Præsten indfandt sig for sent til en Eksamensprøve i Skolen, da at modtage ham med Uret i Haanden og med en tilrettevisende Bemærkning om hans Forsømmelighed.⁴⁾

»Den 5. Juni 1855 begyndte jeg at holde Skolen,« staar der med Bjørnbaks Underskrift i Viby Skoles Protokol. Denne Grundlovsdag er blevet en Mærkedag for Børnene i Viby. De lærte at holde af deres ny Lærer, men de lærte ogsaa at respektere ham. Bjørnbak holdt paa den gammeldags Tugtens Aand og vilde have Respektens Afstand mellem Lærer og Elever. En Lærer turde efter hans Opfattelse ikke indlade sig paa at spille Kegler med sine Skolebørn. Han var glad for de Midler til Opretholdelse af en effektiv Disciplin, som Skoleloven af 1814 tilstod, og ansaa det for en stor Svaghed at gyse tilbage for legemlig Revselse⁵⁾. Folkeføreren i Viby Skole optraadte i alle Forhold med Energi og Kraft, og der var derfor ogsaa baade Fynd og Klem i de »Hug«, som han i paakommende Tilfælde meddelte genstridige Elever; de lever endnu i mangan ældre Mands uhyggelige Erindring. Det skete dog ogsaa, at Bjørnbak trak en Synder afsides og i Stedet for Prygl gav ham en venlig og indtrængende Formaning. Sikkert havde han Ret til at sige: Mine Børn er ikke bange for at komme i Skole hos Bjørnbak.⁶⁾

Børnene maatte møde præcis i den tarvelige Skolestue med Murstensgulvet. Naar den svære Skolemesterskikkelse viste sig i Døren, ophørte øjeblikkeligt al Leg; der lød et myndigt: »Til Tabellerne, ret!« hvorefter Børnene efter Nummerorden anbragte sig ved de paa Væggen ophængte Stavetabler, hvor saa en højkrøstet »indbydes

² og ³⁾ anf. Sted S. 220 f.

⁴⁾ Mundtlig Meddelelse af Lærer N. Nielsen, Slagelse.

⁵ og ⁶⁾ Skolemødereferat, D. Sklt. 67 Nr. 26.

Undervisning« tog sin Begyndelse. Bjørnbak fastholdt nemlig den indbyrdes Undervisnings Principer, omend i maadeholden Udstrækning.⁷⁾

Som Skolemand præges Bjørnbak i det hele af en ret stærk Konservatisme i de fleste Henseender. Skønt han var utilfreds med Lærernes Vilkaar og Stilling, fandt han den bestaaende Skoleordning anvendelig og taalelig.⁸⁾ Der spores hos ham heller ikke nogen stærk Tilbøjelighed til at ændre den sædvanlige Ramme for en Landsby-skoles Undervisning. Dog fandt han een Times daglig Religionsundervisning for meget af det gode; men han holdt bestemt paa, at der skulde være Religionsundervisning. Naar nogle Grundtvigianere vilde have, at Religionstimen skulde anbringes vilkaarligt, eftersom Læreren følte sig oplagt, fandt Bjørnbak, at dette gik absolut ikke an. Den lønnede og beskikkede Lærer havde lige saa lidt Ret til at gaa udenfor Timeplanen, som en Præst i Kirken havde Ret til at sige: jeg vil ikke døbe. »Jeg har aldrig følt, hvad det vil sige ikke at være oplagt til Religionsundervisning,« sagde Bjørnbak; naar han begyndte en Religionstime med at opsende en Bøn, forsvandt alt andet for ham⁹⁾. I Religionstimen havde Bjørnbak Lejlighed til at dyrke den mundtlige Fortælleform, som han, skønt Grundtvigianismens Modstander, satte Pris paa; han var ikke for ingen Ting Ludv. Chr. Müllers Lærling og skrev engang til denne: »Jeg har befundet mig særdeles vel ved at bruge den mundtligt fortællende Undervisning og har fundet, at denne Metode, foruden at være særdeles vækkende for Børnene, tillige er en herlig Spore til egen Udvikling; thi for ret at fortælle maa man selv kunne det godt, man skal lære andre.«¹⁰⁾

Bjørnbak sang ogsaa af Hjertens Lyst med sine Skolebørn.¹¹⁾ Men fremforalt søgte han at lære dem, hvad der for enhver Borger maatte anses for nødvendigt til at kunne hævde sig i Verden. Hertil regnede han ikke mindst »Modersmaalets rette og frie Brug« i Tale, Skrift og Læsning. Det var Bjørnbaks Maal, at de fleste af hans Elever skulde lære at skrive et ortografisk og stilistisk korrekt Brev. Læsning ansaa Bjørnbak for den Vej, ad hvilken Kundskaber og aandelige Interesser særlig skulde naa til Folk. For at vække Læselysten hos sine Elever anvendte han den fornuftige Fremgangsmaade at læse noget højt, som de kunde forstaa og fatte Interesse for, f. Eks. Thyregods Fortællinger eller Andersens Eventyr; bagefter kunde det saa

7) Mundtlig Meddelelse fra Lærer Schou, Storring.

8) jfr. A. A. 69 25. Oktbr.

9) D. Skld. 67 Nr. 26.

10) Føljeton S. 53.

11) jfr. N. T. 57 7. April (Art. om Skolesangens Betydning).

ske, at en Elev bad om Tilladelse til at laane Bogen med hjem for at læse videre selv. Paa lignende Maade vilde Bjørnbak gerne vække Børnenes Lyst til at skrive ved at lade dem afskrive Ting, som de kunde sætte Pris paa at beholde.¹²⁾ Ved Skriftlæsning lod han Eleverne øve sig paa hans Privatkorrespondance, der delvis bestod i Breve fra meget kendte Folk, og som paa denne Maade hurtigt er blevet opslidt.¹³⁾

Det har ålt i alt været en fortrinlig Undervisning, der er blevet meddelt i Viby Skole. Men dog kan det forekomme Elever, der paa-skønner dette, at der ligesom »manglende noget« i deres Barndoms Skole. Der har ved Bjørnbaks pædagogiske Form været »noget prøj-sisk«, der ikke stemmede med de jyske Børns Natur. Naar Bjørnbak stod i sin Skolestue, har han mere følt sig stillet overfor Rekrutter, der skulde opeksceres til Samfundslivet, end overfor Børn med barnlige Sind.

Det kunde i Længden ikke tilfredsstille Degnen i Viby at være Børnelærer alene. Tidlig havde han været grebet af Tanken om at skabe Skoler for voksne Bøndersønner. Denne Tanke var fra Begyndelsen ikke særlig grundtvigsk, men havde fra Trediverne ligesom ligget i Luften herhjemme. Nu var det saaledes, at Aarhusegnen dannede en særlig god Jordbund for Virkeliggørelsen af denne Tanke. Det ses, at der i Begyndelsen af Halvtredserne var opstaaet en stærk Interesse mellem disse og Egnens Bønder for at skaffe fortsat Undervisning til den konfirmerede Ungdom. Frederik VII skænkede et Bidrag til en Skole for Ungdommen i Hads og Ning Herreder; herfor takkes han højtideligt af en Bondedeputation, da han i 1852 besøgte Aarhus.¹⁴⁾ Ved Midten af Halvtredserne kunde Kronjyderne til deres Sønners videre Uddannelse vælge mellem Skolerne i Uldum, Gedved og Saxild, af hvilke de to første var grundtvigske, medens Saxild, ledet af N. Andersen, havde en mere praktisk-realistisk Retning. En lignende Retning fik den af Lars Bjørnbak i 1857 oprettede »højere Landboskole« i Viby.

Der blev til denne Skoles Oprettelse bevilget 400 Rdl. af Staten. Dette var jo ikke noget stort Beløb, og der maatte appelleres til private om at støtte Grundlæggeren, »der vil lede den givne Vejledning i en Retning, der stemmer med Folkets Trang og Tarv, og som ikke fører til Forskruehed i nogen Retning«¹⁵⁾. Mellem de Mænd fra Aarhusegnen, hvis Støtte Bjørnbak fik, var Niels Rasmussen, Lis-

¹²⁾ Skolemødereferat, A. A. 70 30. Dec.

¹³⁾ Mundtlig Meddelelse fra Lærer Schou, Størring.

¹⁴⁾ N. T. 52 14. Aug.

¹⁵⁾ N. T. 57 3. Marts.

bjerg Terp, senere Landstingsmand, R. J. Overgaard, Søften, Niels Laursen, True, R. Rasmussen, Holme, R. Jensen, Holme. Den 1. November 1857 kunde Skolen aabnes; den havde i det første Vinterhalvaar 15 Elever.¹⁶⁾

Bjørnbaks Højskole tog et alsidigt Sigte, idet den ogsaa tilbød at forberede til Landbohøjskolen, til Præliminæreksamen, til Optagelsesprøven ved Seminarier og endog til selve Skolelærereksamen. Men som sit Hovedformaal satte »Viby højere Landboskole« sig dog »at give en for den almindelige Landbo passende grundig Almendannelse og saadanne Kundskaber og Færdigheder, som kan være ham til Nytte i det praktiske Liv.«¹⁷⁾

Hovedformaalet skulde naas gennem en Højskoleundervisning efter følgende Fagplan: 1) Dansk, hvorved der skulde lægges Vind paa færdig og forstandig Læsning, Øvelse i at bruge Modersmaalet mundtligt og skriftligt, nogen Kundskab til vore bedste Skribenter og Digttere. 2) Religion med Læsning af passende Afsnit af Bibelen og Kirkehistorien. 3) Historie, Fædrelandets udførligt, Verdenshistorien i de vigtigste Afsnit. 4) Geografi. 5; Skønskrivning og Tegning af geometriske Figurer og Agerdyrkningsredskaber, og hvad der udfordres til almindeligt Bygningsvæsen. 6) Praktisk Regning paa Tavlen og i Hovedet med Geometri og Øvelse i at forfatte de Regnskaber, Overslag m. m., som kan forekomme for Landboen og Landhaandværkeren. 7) Naturhistorie og Naturlære med særligt Hensyn til Landboens Tarv (Agerdyrkningslære). 8) Sang, uden Noder. Endelig 9) Tysk, Læsning af almindelig Prosa, der handler om dagligdags Ting i Privatlivet og Lovgivningen.¹⁸⁾

Det sidste Punkt paa Programmet maa vække en særlig Opmærksomhed. Tysk har ikke været noget almindeligt Fag i den danske Højskole, og fra et dansk-nationalt Synspunkt vilde man den Dag i Dag sætte sig imod at indføre det. Men Bjørnbak har her stillet sig som sin Ungdoms Forbillede, Rasmus Sørensen. Under sin kortvarige Højskolevirksomhed vilde denne bibringe sine Elever »en Mundfuld Tysk i Tale og Læsning for at kunne drive Pranger- og Omsætningsforretning i den gensidige, dejlige, fredelige Statsforbindelse med Slesvig og Holsten, som hverken Jylland eller Hertugdømmerne nogensinde kan undvære, om upraktiske og ufoikelige Nationalfanatikere end tusinde Gange rejser til Sverige og Norge, til Engelland og Rusland.«¹⁹⁾ Selv om Bjørnbak ikke troede

¹⁶⁾ Føljetonen S. 222 f. (A. A. 81 28. Marts).

¹⁷⁾ N. T. 60 10. Maj .

¹⁸⁾ N. T. 57 7. April.

¹⁹⁾ Brev fra R. Sørensen til L. Helweg, Højskolebladet 83 Sp. 1252.

saa stærkt paa »den dejlige Statsforbindelse«, troede han i hvert Fald, at Jyderne ikke kunde undvære en livlig Handelsforbindelse med Tyskland, som man ikke skulde lade sig affholde fra af nationale Grunde, og som Kundskaber i det tyske Sprog meget kunde lette. Han havde lært sig saa meget Tysk af sin Sognepræst i Vendsyssel, at han nok kunde undervise deri. Faget kom dog ikke til at spille nogen stor Rolle paa hans Højskole og var inden længe faldet bort; den Ungdom, der søger danske Folkehøjskoler, vil det ikke være let at interessere for fremmede Sprog.

Fagplanen i Viby Landboskole tog som Helhed et stærkt Hensyn til det praktisk nyttige og anvendelige. Det gjaldt særlig om at bibringe Eleverne Kundskaber, hvorved de bedre blev i Stand til at røgte deres Kald i Livet og til at hævde sig som Borgere i Samfundet. Ved den stærke Betoning heraf kom Skolen i Grundtvigianernes Øjne til at staa som »materialistisk«. Dog er denne Betegnelse ikke retfærdig. »Ved Siden af de rent ydre Færdigheder, der uomtvisteligt krævedes, lagde han en afgørende Vægt paa Historien og Modersmaalet, idet han ikke noksom kunde lægge saavel Eleverne som disses Forældre paa Sinde at aflægge den sidste Rest af en vis forældet og raa Forestilling om, at slige almindennende Fag, hvis Nytte ikke lige faldt i Øjnene, til Nød kunde undværes. Efterhaanden som Landbostanden gik frem i Velstand, maatte den ogsaa gaa frem i Aandsdannelse, opladende Øjet for Livets højere Krav, og ikke blive Genstand for en Opfattelse, der maatte smerte alle dens og Menigmands Venner.«²⁰⁾

Bjørnbak foragtede altsaa ingenlunde Aandsfagene og delte f. Eks. ikke Tschernings Opfattelse af Historieundervisning, naar denne store Bondeven paa Rigsdagen udtalte sin Beklagelse af, at man paa Bondehøjskolerne vilde fylde de unge Mennesker med historisk Lærdom, af hvilken »de $\frac{1}{10}$ er sammenskrevet Makværk, der ikke indeholder Sandhed for fire Skilling.«²¹⁾ Bjørnbak har forstaaet at holde historiske Foredrag, der fængslede Tilhørerne ved deres Sammenstillen af fortidige og nutidige Forhold. Som Oplæser af Litteratur udmærkede han sig ogsaa og forsøgte ikke at uddanne sig videre ved at høre gode Skuespillere i Aarhus; f. Eks. »Hakon Jarl« og »Axel og Valborg kunde han foredrage, saa det prægede sig i Tilhørernes Erindring.«²²⁾

Det blev ikke tilladt nogen af Bjørnbaks Højskoleelever at forsamme de historiske Foredrag og lignende Fag. Hvis en Bondekarl

²⁰⁾ A. A. 70 5. Nov. (Højskolebygningens Indvielse).

²¹⁾ Her efter Dagbladet 60 30. April.

²²⁾ Føljetonen S. 227 (A. A. 81 4. April).

kom til Bjørnbak og vilde nøjes med »at regne, skrive og læse Breve« som de eneste Ting, han tænkte sig at kunne faa Brug for, fik han det Svar: »Det kan ikke nytte noget, De kan regne og skrive den slemme et Øre af, naar De ikke har noget at regne og skrive om!«²³⁾

Foredrag maatte dog aldrig blive Hovedsagen paa Bjørnbaks Højskole; den egentlige Hverdagskost skulde her bestaa i grundige, solide, positive Kundskaber. Bjørnbak holdt ikke blot af saadanne Kundskaber for deres praktiske Nyttens Skyld, men ogsaa fordi han tillagde det Arbejde og den systematiske Tilegnelse, de krævede, stor udviklende og karakterdannende Betydning. Lektielæsning og Lærebøger blev fast Tilbehør til hans Skole.

Hvert Skolehalvaar blev afsluttet med en Eksamen. Bjørnbak ansaa det for en selvfølgelig Ting, at de unge Mennesker havde godt af at blive prøvet i, om de nu ogsaa havde tilegnet sig og forstod at fremstille for andre, hvad man havde anstrengt sig for at bibringe dem. De grundtvigske Indvendinger mod Eksamensvæsen i Folkehøjskolen forstod han aldrig.

Disse Højskoleeksaminer i Viby fandt Sted under festlige Former: »Prøverne i de forskellige Fag overværedes af en talrig Forsamling og afgav et hæderligt Vidnesbyrd saavel om Bestyreren, Hr. Bjørnbak, som hans Medlærer, Hr. Christensens, Iver og Dygtighed« (det er Referatet fra et af de første Aar, der citeres.)²⁴⁾ Bjørnbak lagde Vægt paa at have de bedste og mest sagkyndige Censorer, saaledes Adjunkter fra Aarhus Latinskole, i hvert Fald indtil han gennem sin politiske Virksomhed havde lagt sig stærkt ud med denne Skole og dens Lærerpersonele.

»Ved den mundtlige Eksamen lægges særlig Vægt paa, at Eleverne, saaledes som de øves deri ved den daglige Undervisning, kan i et ordentligt Sprog *med egne Ord* gøre Rede for, hvad de »har lært i Historie, Geografi m. v.«; tankeløs Oprensning taales ikke.²⁵⁾ Ved den skriftlige Prøve i Modersmaalet blev i Foraaret 1859 krævet, a) et Stykke skrevet efter Diktat, b) en fri Gengivelse af et forelæst Digt (Aarestrup: Fjeldspringet), c) en Stil (»Menneskenes Rettigheder overfor Dyrene«), hvorhos Prøver af Elevernes Retskrivning ved Optagelsen i Skolen medfulgte til Sammenligning. De rent praktiske Opgaver som Opgaverne i Regning var saa svære, at det virkelig fortjener Respekt, om Eleverne har været i Stand til at løse dem.²⁶⁾

²³⁾ anf. Sted S. 225 f.

²⁴⁾ N. T. 59 12. Maj.

²⁵⁾ N. T. 61 25. Maj.

²⁶⁾ N. T. 61 25. Maj, jfr. A. Sneum i Folkeskolen 1914 S. 464 f.

Eksamen afsluttedes med en Højtidelighed, svarende til de lærde Skolers Translokation. Her kunde Sangen lyde til Viby Landbo-skoles Pris:

Kraftigt styrkedes vor Aand — og af Livets Vande —
Kundskab løste Mørkets Baand, klared mangan Tanke,
Nu mer frejdig kan enhver ud i Livet træde,
Hvad man os indprented her, kan om Vejen frede.²⁷⁾

Bjørnbak kunde i sin Festtale ved en saadan Lejlighed fremlægge sit Syn paa sin Skoles Opgaver. Han kunde f. Eks. imødegaa de Bønders Tankegang, der mente, at deres Sønner fik for lidt ud af Opholdet paa denne Skole, og sagde som saa: »aldrig har jeg kostet saa meget paa min Søn som i Vinter, og hvad kan han saa tjene mere end før og — for saa mange Penge maa der kunne læres forfærdeligt meget.« »Den, der taler saaledes,« mener Bjørnbak, »ham maa vi minde om, at det ej er gjort alene med at give Penge ud. Eleven maa have Gave og Anlæg, Lyst, Flid og Stadighed. Men ikke nok dermed, der skal Tid til som — efter Talemaaden — til alt.« En Landmand kan ikke i Løbet af faa Uger efter Saatiden naa sin Høst, og saaledes gaar det Læreren, naar han skal dyrke Aandens Ager.

Ogsaa i den her citerede Tale vender Bjørnbak sig mod den Misforstaaelse, at der paa hans Skole læres mere, end en almindelig Agerdyrker har Brug for. I vor Tid er Bondestanden stillet saaledes, »at den *enten* maa hævde sin private og statsborgerlige Stilling ved stærk Fremgang og aandelig Udvikling *eller* bukke under i en Kamp, som den ej er mægtig at føre formedelst aandelig Afmagt.« Bonden skal ikke blot lære at hævde sig mellem mere oplyste Værkfæller i Landbruget, han skal kunne bestyre de kommunale Anliggender, tage Sæde i Amtets, Landets og Rigets Raad, hvortil kræves Færdighed i at bruge Mund og Pen. »Men her læres netop at bruge Mund og Pen, her læres netop i noget videre Udstrækning de Fag, som læres i Almueskolen.«

Henvendt til Eleverne siger Bjørnbak bl. a.: »Mit Ønske er nu til Gud, at hvad De har lært, maa være Dem til sandt og varigt Gavn. Jeg ved, at De ikke vil blive hovmodige af Deres Visdom, thi medens De glæder Dem ved det lille Fremskridt, De har gjort paa Oplysningens Vej, har De tillige lært, hvor uhyre meget der endnu er at lære; De har begrebet, at intet Menneske kan gennemvandre Kundskabens grænseløse Mark endogsaa i en enkelt Retning, anvendte han end hele sit Liv til at lære, og dermed har De da og forstaaet, hvilket lille Gran af den hele Kundskabsfyldte De har mod-

²⁷⁾ N. T. 60 10. Maj.

taget«. — Lyder dette sidste ikke mere som talt af en alvorlig Videnskabsmand end som talt af en grov Materialist?

Den lange Tale slutter med Omtalen af en Elevs Død og nogle dertil knyttede Betragtninger. Den meddelte Undervisning har nærmest drejet sig om de Ting, »der hører til denne Verden«, men selvom det maa være Gud velbehageligt, at vi bruger vore jordiske Evner og Kræfter, »staar dog Sjælens Fred og Frelse ved vor Herre Christum saa højt over alt, som Himlen er ophøjet over Jorden. . . . Hvor snart kan ikke Regnskabstimen slaa . . . Maatte vi da vandre saa — og hvo ved, hvem af os der først derefter skal stedes for Dommen — at hvad enten Herren kalder os tidlig eller sildig, en Kristens evige Fred maa blive vor Lod og Del.«²⁸⁾ —

Bjørnbaks Maal med hele Skolevirksomheden kunde være udtrykt med de samme Ord som Chr. D. Reventlows pædagogiske Ideal, der var at opdrage »gode og lykkelige Mennesker, trofaste Borgere og retskafne Kristne.«²⁹⁾ Viby højere Landboskole vilde i det hele have haft Betingelse for at behage den store filantropiske Statsmand fra 1788. Den bjørnbakske Pædagogik bundede i Oplysningtidens Tankegang; der var intet romantisk ved den, og der maatte derfor være en skarp Modsætning mellem den og den grundtvigsk-koldske Skoleretning.

Ganske uromantisk og ugrundtvigsk var ogsaa Bjørnbaks Iver for at bibringe sine Elever ydre Politur og at lære dem en »dannet« Omgangsform; det hang sammen hermed, at han ikke som mange grundtvigske Højskolefolk f. Eks. vilde indlade sig paa at være »dus« med sine Elever. Bjørnbak vilde opdrage de unge Mennesker til at kunne færdes hvorsomhelst uden at vække Anstød ved plump og bondsk Optræden. Han havde jo selv som ung lagt sig efter gode selskabelige Manerer og forblev altid meget omhyggelig og paa-passelig med hele sin ydre Fremtræden, da han indsaa, hvor meget dette betød for en Mand, der stod i saa stor Fare for at blive over-set som en Skolelærer. Iøvrigt lagde han ikke mindst Vægt paa sin Paaklædning, og paa det Portræt, man har af ham, er han da ogsaa en højst ulastelig Fremtoning i Diplomatfrakke med hvidt Slips.

Tilegnelse af »tækkelige Manerer« skulde efter Bjørnbaks Opfattelse tjene som et Led i Bondestandens Kamp for at naa en anset og formaaende Samfundsstilling. Der blev paa Viby Landboskole ligefrem holdt saakaldte »praktiske Øvelser«, under hvilke Eleverne systematisk lærte, hvorledes en dannet Mand havde at opføre sig i forskellige Retninger under Samværet med andre, hvorledes han

²⁸⁾ N. T. 60 12. Septbr.

²⁹⁾ R. Sørensen: »Mit Levnedsløb S. 116.

skulde træde ind i en Stue, hilse m .m. m. Der blev en Vinter endog afholdt Kursus i Dans for »at give Eleverne en Opmuntring i Fritiden og dermed fremme Legemets Anstand og give dem Begreb om, hvorledes veldannede Mennesker gerne lader Sansen for det bedre og skønne afspejle sig i deres Bevægelser.«³⁰⁾ — I god Sammenhæng med alt dette førte Bjørnbak skarp Kontrol med sine Højskoleelever udenfor Undervisningstiden. Dette var ikke saa helt let, da Eleverne ikke boede paa selve Skolen, men var indlogeret rundt omkring i Landsbyen. Intet kunde gøre Bjørnbak mere forbitret, end naar han paa offentlig Vej mødte en Elev med Tobakspiben i Haanden. Kortspil var forbudt, men blev naturligvis drevet i Smug; dog skulde man være forsigtig; thi mangan Aften hændte det, at den strenge Skoleforstander gik en Runde i Byen for at se, om Eleverne var gaaet i Seng.³¹⁾ Respekt nød Bjørnbak hos de voksne Karle ikke mindre end hos sine Skolebørn; forvildede sig særlig genstridige Fyre til hans Højskole, skal han iøvrigt ikke have været bange for at afstive denne Respekt paa meget haandfast Maade.

— Bjørnbak fik Tid til alt; han optraadte ogsaa som Landmand, som Forpagter af en Gaard i Viby, og fremforalt skulde offentlig Virksomhed snart lægge stærkt Beslag paa ham. Desto mere utrolig er den Kraft, som han lagde ned i sin Skolegerning. Han kunde ikke være to Steder paa een Gang og maatte derfor have Medhjælpere baade til Højskole- og Børneskolearbejdet, men i begge Skoler var og blev han Lederen og det en Leder, der forstod at faa alt til at gaa med baade Fart og Præcision. Sin Højskole begyndte han med 15 Elever, men i sine senere Aar havde han i Vinterhalvaaret gennemgaaende 70—80 Elever; ialt er vist over 1000 Elever udgaaet fra Viby Højskole i Lars Bjørnbaks Tid. Fra 1868 fik Kvinder Adgang til Skolen i Sommerhalvaaret; thi Bjørnbak var en Ven af Kvindens Oplysning: »Uvidenhedens Mørke kaster et Sørgeglør over Livet for enhver, der er befængt dermed; hvorfor skulde Kvinderne sukke under dette Mørke? Hvorfor skulde hun ej ogsaa skue Livet med Oplysningens klarere Blik?«³²⁾

Bjørnbaks Højskole havde som sit første Lokale et lille Hus, der havde været Præsteenkesæde. I 1870, da Forstanderen fejrede sit 25-aarige Lærerjubilæum, blev der imidlertid rejst en ny smuk Bygning paa den gamles Plads. Denne ny Bygning, der kunde rumme indtil 100 Elever, vidnede om, hvilken Agtelse Bjørnbak og hans

³⁰⁾ Folkeskolen 1914 S. 466.

³¹⁾ jfr. anf. Sted S. 488.

³²⁾ N. T. 56 25. Nov.

Arbejde efterhaanden havde tiltvunget sig; thi det var Egnens Bønder, der havde muliggjort dens Opførelse gennem Aktietegning.³³⁾

— Der opstod i Tidens Løb flere Folkehøjskoler i bjørnbaksk Aand. Allerede et Par Aar før Lars Bjørnbak grundede Skolen i Viby, havde hans nært aandsbeslægtede — men mindre betydelige og langt mindre fremtrædende — Broder Thomas Bjørnbak oprettet en Skole i Smidstrup ved Hjørring; senere havde han en Højskole i Fjellerad i Himmerland. Ingen af de bjørnbakke Højskoler har imidlertid holdt sig til Nutiden; den bjørnbakke Skoleretning opnaaede ikke at faa varig Betydning som Medbejler til den grundtvigske.

Hvori skal Aarsagen søges til dette? Var det Poesien og Romanikken paa de grundtvigske Højskoler, der tiltrak den nøgterne Bondebefolkning mere end de praktisk anvendelige Kundskaber paa de bjørnbakke? Eller var det snarere Befolkningens aandelige Mangelighed, der gøs tilbage for den besværlige Tilegnelse af positive Kundskaber?

Selve »Viby højere Landboskole« bukkede under, skønt der blev holdt Liv i den i mange Aar efter Stifterens Død; Bygningen fra 1870 bruges nu til Privatbolig under Navn af »Vibyhus«.

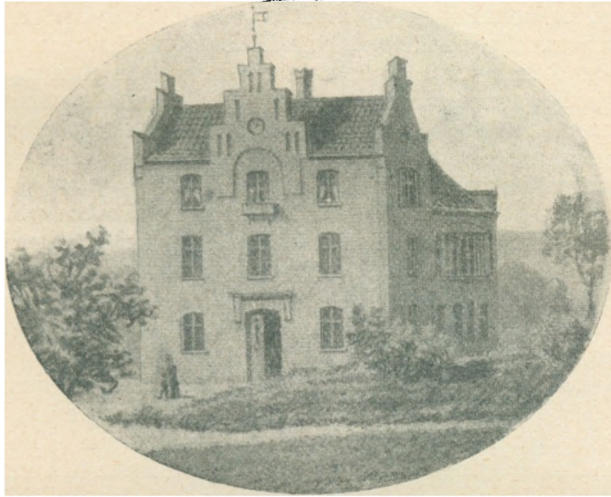
IV. BJØRNBAK SOM POLITIKER 1855—1864.

Som Skolemand betragtede Bjørnbak sig som staaende i Tjeneste hos en bestemt Stand, Bondestanden; han vilde først og fremmest arbejde paa at give denne Stand bedre Forudsætninger for at røgte sit særlige Kald og for at hævde sig i Samfundslivet. Som Politiker vilde Bjørnbak ogsaa i udpræget Grad stille sig i Klassekampens Tjeneste; han vilde være en Fører for Bønderne frem mod større Magt og mere Anseelse.

Der var ikke aandeligt Dødvande paa Aarhusegnen, da Bjørnbak kom dertil; derom vidner Interessen for at faa rejst Højskoler. Politisk Liv var der imidlertid meget lidt af mellem Egnens Bønder. Da Bjørnbak i Juli 1855 var til Valg i Aarhus, fandt han kun nogle faa Landboer nærværende, og der var slet ikke Tale om nogen Valg-

³³⁾ A. A. 70 5. Nov.

kamp¹⁾. Ved det følgende Valg var Lærer Kraiberg »folkelig« Kandidat uden at opnaa stor Tilslutning, og ved Valg i Juli 1858 og i Juli 1861 valgtes henholdsvis Borgmester Hertz og Konsul Mørk uden nogen »folkelig« Opposition

Viby Højskole fra 1870.

20. November 1856 stiftedes en politisk Forening, »Foreningen for folkelig Frihed i Hads og Ning Herreder«, med M. Christiansen i Beder som Formand. Bjørnbak var et ivrigt Medlem af denne Forening, og at han allerede havde draget Opmærksomheden mod sig som en politisk Duelighed, ses deraf, at han sammen med flere Bønder blev valgt til et Udvalg, der skulde undersøge, af hvilken Størrelse en Bondegaard maatte være, for at Besidderen kunde opnaa Stemmeret til det nyindførte »Rigsraad«.²⁾ Foreningens Baggrund er i det hele den mindre folkelige Fællesforfatning af 1853, der gennem sine Valgretsbestemmelser gav Vidnesbyrd om de stærke Kræfter, der rørte sig for at tvinge Bondestanden tilbage i det politiske Liv.

Aarhusegnens politiske Leder var jo Dr. Geert Winther, der i

¹⁾ A. A. 71 11. Nov.

²⁾ N. T. 57 20. Jan.

Halvtredserne vistnok ofte havde Standkvarter i selve Aarhus, hvorfra han saa er draget ud paa Agitationsrejser mellem Bønderne. Ogsaa Bjørnbak kom under den Wintherske Paavirkning, og han blev Revisor i Brandforsikringen.³⁾ Uden Tvivl lærte Bjørnbak meget af Winther, og ikke helt med Urette kom han senere for en Hovedstadsopfattelse til at staa som »en tro Oversættelse af Geert Winther i rødmosset og bredskuldret jysk Stil.«⁴⁾ Dette Udtryk peger iøvrigt paa en ret væsentlig Forskel mellem Mester og Lærling; der var over Bjørnbak en folkelig Saft og Kraft, som trods al Sejghed og Udholdenhed ganske savnedes hos Geert Winther. Bjørnbak var en langt betydeligere Mand end denne, og han førte helst sin politiske Aftamning længere tilbage, til selve Tscherning, hele det ældre jyske Bondedemokratis aandelige Fader.

I Begyndelsen af 1862 fik G. Winther stiftet en mere omfattende politisk Organisation end den omtalte »Forening for folkelig Frihed«, idet han grundlagde den saakaldte Menigmandsvælgerforening for 9. Landstingskres, men kun lidt senere hen paa Aaret kom hertil en Forening med endnu større Ramme, idet »den jyske Folkeforening« blev stiftet.

Som Grundlag for denne Forening tjente foruden Foreningen i Hads og Ning Herreder enkelte andre Vælgerforeninger i jyske Folketingskresse. Foreningens Stiftelse blev forberedt af et i Slutningen af 1861 nedsat 5 Mands Udvalg (Bogbinder Hansen i Skanderborg og Bønderne R. Højriis i Rohde, R. Jensen i Holme, N. Nielsen i Søballe og P. Rasmussen i Venge). Efter Indbydelse af dette Udvalg mødte 5. Marts 1862 i Høver Kro ca. 500 Mænd fra forskellige Valgkresse og særlig fra Aarhus, Randers og Skanderborg Amter.⁵⁾ Mødets Dirigent var Lærer Krajbørg fra Aarhus, der lod sin Indledningstale munde ud i et Leve for Frederik VII efter at have mindet om den af Kongen givne fri Forfatning og Forsamlingsret. I den følgende Forhandling manglede ikke som Deltager en Repræsentant for »Embedspartiet«, Pastor Brandt i Storring, der ikke begreb Nødvendigheden af at stifte en Forening, der som denne skulde have til Opgave at værne om den almindelige Valgret; der var efter hans Mening slet ingen, der vilde den almindelige Valgret til Livs. Mod denne Betragtning blev der nedlagt energisk Indsigelse, bl. a. af den tilstedeværende Bjørnbak, der henviste til de Conincks politiske Breve og mente, at den almindelige Valgret havde

³⁾ jfr. N. T. 59 5. Marts.

⁴⁾ A. A. 70 16. Septbr.

⁵⁾ Referat af Mødet i »Jyllandsposten« 62 12. Marts.

mange Fjender. Naturligvis blev Foreningen til Trods for den opponerende Præst stiftet, og den første Paragraf i dens Love kom til at lyde: »Foreningens Formaal er at modarbejde enhver Indskrænkning af den ved Grundloven givne Valgret og at forberede Valg saavel til Rigsraad og Rigsdag som til Amtsraad og Kommunalbestyrelser samt til at forberede og understøtte ethvert Foretagende, der sigter til at udvikle Folkets aandelige og materielle Velvære.«

Det er bemærkelsesværdigt, at til den foreløbige Bestyrelse for »den jyske Folkeforening« valgtes foruden det stiftende Udvalgs Medlemmer med Undtagelse af P. Rasmussen bl. a. de to førende Mænd indenfor Venstrebevægelsen i hele Landet, Tscherning og I. A. Hansen. Ingen af dem var bosiddende eller valgt i Jylland, og ej heller var nogen af dem tilstede ved Mødet i Høver. Men de havde begge opmuntret til Foreningens Dannelse, og ved deres Valg til Bestyrelsen fastsloges den nøje Tilknytning til Bondebevægelsen paa Øerne.

8. Septbr, 1861 havde J. A. Hansen været hentet over til et Møde i Tebstrup, hvor han angreb Regeringen for dens alt for store Eftergivenhed i det dansk-tyske Spørgsmaal, hvilket var at forfægte et Standpunkt, stik modsat det, der blev indtaget af det Tscherning-Wintherske Venstre. Lars Bjørnbak var til Stede ved dette Møde og optraadte som Taler, hvorimod Geert Winther ikke var blevet indbudt; naar denne Forbigaaelse var overgaaet ham, skønt Folketingsmand for Nabokresen, var det efter hans egen Mening »paa Grund af en Korrespondance om min Indbydelse med J. A. Hansen.«⁶⁾ Der synes et Øjeblik at have foreligget en vis Rivalitet mellem en Winthersk og en J. A. Hansensk Indflydelse i Østjylland. G. Winther var før Høvermødet meget ængstelig for, at der her skulde gøre sig »Bihensigter« og »personlige Hensyn« gældende.⁷⁾ Han skyede ikke tre Dages Vinterrejse for at komme til Stede, og hans Udbytte var at blive valgt til Bestyrelsen sammen med baade J. A. Hansen og Tscherning. »Den jyske Folkeforening«s første Ledelse kom altsaa til at give Udtryk for saavel en Tscherning-Wintersk som en J. A. Hansensk Retning; men i det lange Løb vandt den første Retning absolut Overtaget. Fra 1. Januar 1866 kunde G. Winther lade sin Menigmandsvælgerforening gaa op i »den jyske Folkeforening«, de to Foreninger havde i Virkeligheden i de Egne, hvor de virkede sammen, fælles Formaal og fælles Medlemmer⁸⁾. I »den jyske Folkeforening«

⁶⁾ og ⁷⁾ Et utrykt Brev fra G. Winther til Weiersøe 62 17. Febr.

⁸⁾ N. T. 65 8. Nov., jfr. Folkebladet 66 17. Febr.

Hovedbestyrelse var nu Winther Formand, og iøvrigt bestod den af Lars Bjørnbak, den denne nærstaaende cand. theol. Sophus von Haven, Landstingsmand M. Andersen, Folketingsmand J. Jørgensen og endelig af Carl Reinholdt Jensen. Denne sidste var straks blevet valgt ind i Bestyrelsen som dens Sekretær; han var paa det Tidspunkt Redaktør i Aarhus, og hans Blad »Jyllandsposten«, skulde være den nystiftede Forenings Organ.

Venstreagitatorerne maatte have deres Opmærksomhed stærkt henvendt paa Pressens Forhold. Hvad Aarhus angaar, havde man fra »folkelig« Side hidtil ganske maattet savne et Organ her (»Nørrejysk Tidende« udkom fra København), da der i 1859 begyndte at udkomme et lille Ugeblad, »Aarhus Søndagsblad«, der paa meget spagfærdig Maade tog til Orde mod den herskende nationalliberale Opfattelse og bl. a. tog Afstand fra de Conincks politiske Breve. Egnens Venstremænd paaskønnede naturligvis dette, og Lars Bjørnbak udtrykte sin Tilfredshed med, at der nu fandtes et heldigt Modstykke til »Aarhus Avis«, »der med en Flid, der var en bedre Bestræbelse værdig, søger at samle og fremdrage alt, hvad der kan tjene til at nedsætte og fortrædige Bondestanden, dens Interesser og tro Venner.«⁹⁾ Bladet har imidlertid ikke vundet mange Holdere paa Landet, og dets politiske Stilling var overfor en Læsekres af Byboer meget vanskelig; det fik ikke nogen lang Levetid, men fra 1. Januar 1861 begyndte saa »Jyllandsposten« at udkomme (først 3, siden 4 Gange om Ugen).

»Jyllandsposten«s Redaktør, Reinholdt Jensen,¹⁰⁾ var født 1827. Han bestod Landinspektøksamen og skaffede kort efter sin polemiske Drift Afløb ved at udgive skarpe Pjecer om denne Ekskens Forhold. 1858 valgtes han til Folketingsmand (i Holbæk Amt) og blev som saadan en af de mest udprægede Tscheringianere. Reinholdt Jensen var Lighedsmænd til Fingerspidserne, og alt hvad der smagte af Privilegier var ham dybt imod. Hensynsløs og skarp som en Ragekniv i mundtlig og skriftlig Debat skaanede han ikke »Danmarks onde Aand«, der for ham var den Aand, der beherskede Embedsstanden og Embedspartiet. Intet Under da, at han blev berygtet i den nationalliberale Lejr! Iøvrigt var han i alt en konsekvent Radikaler, der bl. a. lod sig borgerlig vie og kraftigt forsvarede dette Skridt i en Polemik med den unge Kapellan Vilh. Beck. — 1861—1863 udgav Reinh. Jensen »Jyllandsposten« i Aarhus, og da han derefter flyttede til København, 1864—1865 et andet Organ herfra,

⁹⁾ Utrykt Brev fra Bjørnbak til Weiersøe.

¹⁰⁾ jfr. Chr. Søndergaard: Carl Reinholdt Jensen i Jysk Maanedsskrift 1911 I.

Hovedbestyrelse var nu Winther Formand, og iøvrigt bestod den af Lars Bjørnbak, den denne nærstaaende cand. theol. Sophus von Haven, Landstingsmand M. Andersen, Folketingsmand J. Jørgensen og endelig af Carl Reinholdt Jensen. Denne sidste var straks blevet valgt ind i Bestyrelsen som dens Sekretær; han var paa det Tidspunkt Redaktør i Aarhus, og hans Blad »Jyllandsposten«, skulde være den nystiftede Forenings Organ.

Venstreagitatorerne maatte have deres Opmærksomhed stærkt henvendt paa Pressens Forhold. Hvad Aarhus angaar, havde man fra »folkelig« Side hidtil ganske maattet savne et Organ her (»Nørrejysk Tidende« udkom fra København), da der i 1859 begyndte at udkomme et lille Ugeblad, »Aarhus Søndagsblad«, der paa meget spagfærdig Maade tog til Orde mod den herskende nationalliberale Opfattelse og bl. a. tog Afstand fra de Conincks politiske Breve. Egnens Venstremænd paaskønnede naturligvis dette, og Lars Bjørnbak udtrykte sin Tilfredshed med, at der nu fandtes et heldigt Modstykke til »Aarhus Avis«, »der med en Flid, der var en bedre Bestræbelse værdig, søger at samle og fremdrage alt, hvad der kan tjene til at nedsætte og fortrædige Bondestanden, dens Interesser og tro Venner.«⁹⁾ Bladet har imidlertid ikke vundet mange Holdere paa Landet, og dets politiske Stilling var overfor en Læsekres af Byboer meget vanskelig; det fik ikke nogen lang Levetid, men fra 1. Januar 1861 begyndte saa »Jyllandsposten« at udkomme (først 3, siden 4 Gange om Ugen).

»Jyllandsposten«s Redaktør, Reinholdt Jensen,¹⁰⁾ var født 1827. Han bestod Landinspektøksamen og skaffede kort efter sin polemiske Drift Afløb ved at udgive skarpe Pjecer om denne Ekskens Forhold. 1858 valgtes han til Folketingsmand (i Holbæk Amt) og blev som saadan en af de mest udprægede Tscheringianere. Reinholdt Jensen var Lighedsmænd til Fingerspidserne, og alt hvad der smagte af Privilegier var ham dybt imod. Hensynsløs og skarp som en Ragekniv i mundtlig og skriftlig Debat skaanede han ikke »Danmarks onde Aand«, der for ham var den Aand, der beherskede Embedsstanden og Embedspartiet. Intet Under da, at han blev berygtet i den nationalliberale Lejr! Iøvrigt var han i alt en konsekvent Radikaler, der bl. a. lod sig borgerlig vie og kraftigt forsvarede dette Skridt i en Polemik med den unge Kapellan Vilh. Beck. — 1861—1863 udgav Reinh. Jensen »Jyllandsposten« i Aarhus, og da han derefter flyttede til København, 1864—1865 et andet Organ herfra,

⁹⁾ Utrykt Brev fra Bjørnbak til Weiersøe.

¹⁰⁾ jfr. Chr. Søndergaard: Carl Reinholdt Jensen i Jysk Maanedsskrift 1911 I.

»Folkebladet«. Grundlovsforandringen 1866 gjorde ham imidlertid træt af det politiske Liv; 1869 fik han Plads som Stationsforstander i Vejle; 1888 døde han.

Som »Jyllandsposten« Maal var sat »at blive et uafhængigt Organ for den offentlige Mening blandt den frisindede og folkelige Del af Jyllands Befolkning«. »Jyllandsposten« vil forsvare den ved Grundloven givne Frihed og særlig den almindelige Valgret. En stærk Tscherningsk Tone anslaaes, idet det hedder, at »i Erkendelsen af, at Krig i Almindelighed er en Ulykke for Folkets store Flertal, og navnlig naar Staten er lille, anser Bladet det for ønskeligt, at Forviklingerne med Tyskland kan løses ad fredelig Vej paa en for Flertallet betryggende Maade, og Bladet vil derfor støtte enhver Underhandling, der med mandig Besindighed søger at bevare Friheden og Fredens Velsignelser for vort Fædreland.«¹¹⁾

Det kan følges i »Jyllandsposten«, hvorledes »den jyske Folkeforening« virkede i sine første Aar, gennem Forberedelse af Valg, Opretelse af Landbosparekasser og andet lignende. Betydningen af at faa oprettet Sparekasser, som Landbefolkningen selv raadede over, havde Bjørnbak stærkt betonet i »Frem, Bondemand, frem!«: »thi det tør anses for aldeles vist, at Mænd, der udvikler nogensomhelst større politisk Virksomhed i Retning af at hæve Bondestanden, ikke kan erholde Laan hos de i Købstadbestyreres Hænder værende Sparekasser. Men lad der komme en Aristokrat af en Bondemand, der med Iver arbejder mod sin egen Stands Interesser, *han skal nok jaa Laan.*¹²⁾

Bjørnbak kunde selv medvirke ved Stiftelsen af Aarhus Landbosparekasse, hvorom Beslutning blev fattet, da flere Medlemmer af »den jyske Folkeforening« var samlede til Landstingsvalget i Randers i Sommeren 1862. I et forberedende Udvalg blev Bjørnbak sat ind sammen med Reinholdt Jensen og G. Winther. Imidlertid rejstes der, vistnok særlig af Folk, der vilde Winther politisk til Livs, en stærk Modstand imod, at Folk, der ikke var Bønder, men blot kunde kalde sig »Bondevener«, skulde være Medlemmer af Sparekassen og delagtige i dens Styrelse. Paa den konstituerende Generalforsamling vedtoges der virkelig, at kun Landboer maatte være tilstede, hvorved altsaa Winther blev udelukket. Dog kom han til at deltage i Forhandlinger om Sparekassens Love og fik i disse indført en Bestemmelse om, at ingen ved Generalforsamlingerne maatte eje mere end een Stemme. Derved var der sat et demokratisk Stempel paa Aarhus

¹¹⁾ Jlp. 61 5. April.

¹²⁾ »Frem, Bondemand, frem!« S. 43.

»Folkebladet«. Grundlovsforandringen 1866 gjorde ham imidlertid træt af det politiske Liv; 1869 fik han Plads som Stationsforstander i Vejle; 1888 døde han.

Som »Jyllandsposten« Maal var sat »at blive et uafhængigt Organ for den offentlige Mening blandt den frisindede og folkelige Del af Jyllands Befolkning«. »Jyllandsposten« vil forsvare den ved Grundloven givne Frihed og særlig den almindelige Valgret. En stærk Tscherningsk Tone anslaaes, idet det hedder, at »i Erkendelsen af, at Krig i Almindelighed er en Ulykke for Folkets store Flertal, og navnlig naar Staten er lille, anser Bladet det for ønskeligt, at Forviklingerne med Tyskland kan løses ad fredelig Vej paa en for Flertallet betryggende Maade, og Bladet vil derfor støtte enhver Underhandling, der med mandig Besindighed søger at bevare Friheden og Fredens Velsignelser for vort Fædreland.«¹¹⁾

Det kan følges i »Jyllandsposten«, hvorledes »den jyske Folkeforening« virkede i sine første Aar, gennem Forberedelse af Valg, Opretelse af Landbosparekasser og andet lignende. Betydningen af at faa oprettet Sparekasser, som Landbefolkningen selv raadede over, havde Bjørnbak stærkt betonet i »Frem, Bondemand, frem!«: »thi det tør anses for aldeles vist, at Mænd, der udvikler nogensomhelst større politisk Virksomhed i Retning af at hæve Bondestanden, ikke kan erholde Laan hos de i Købstadbestyreres Hænder værende Sparekasser. Men lad der komme en Aristokrat af en Bondemand, der med Iver arbejder mod sin egen Stands Interesser, *han skal nok jaa Laan.*¹²⁾

Bjørnbak kunde selv medvirke ved Stiftelsen af Aarhus Landbosparekasse, hvorom Beslutning blev fattet, da flere Medlemmer af »den jyske Folkeforening« var samlede til Landstingsvalget i Randers i Sommeren 1862. I et forberedende Udvalg blev Bjørnbak sat ind sammen med Reinholdt Jensen og G. Winther. Imidlertid rejstes der, vistnok særlig af Folk, der vilde Winther politisk til Livs, en stærk Modstand imod, at Folk, der ikke var Bønder, men blot kunde kalde sig »Bondevener«, skulde være Medlemmer af Sparekassen og delagtige i dens Styrelse. Paa den konstituerende Generalforsamling vedtoges der virkelig, at kun Landboer maatte være tilstede, hvorved altsaa Winther blev udelukket. Dog kom han til at deltage i Forhandlinger om Sparekassens Love og fik i disse indført en Bestemmelse om, at ingen ved Generalforsamlingerne maatte eje mere end een Stemme. Derved var der sat et demokratisk Stempel paa Aarhus

¹¹⁾ Jlp. 61 5. April.

¹²⁾ »Frem, Bondemand, frem!« S. 43.

Landbosparekasses, der svarede godt nok til dens Udspring i »den tyske Folkeforening«.¹³⁾

— Mere og mere maatte paa denne Tid de storpolitiske Forhold vende Opmærksomheden bort fra de smaa praktiske Opgaver. Det store Katastrofens Aar for det danske Monarki nærmede sig.

Lars Bjørnbaks Standpunkt med Hensyn til det dansk-tyske Mellemværende havde stedse været blottet for Nationalisme og stenite overens med det, der i det hele gjorde sig gældende indenfor den Tscherningske Fløj af Bondevennerne. I »Nørrejysk Tidende« udviklede Bjørnbak som »Søren Christensen« 1856 sin Mening om »Dansk og Tysk, det danske Dummerhoved og den tyske Mikkell«. Han dvælede ved den glædelige Kendsgerning, at det danske Dummerhoved hidtil ikke havde været saa let at faa Bugt med for den snedige tyske Mikkell. »Naar nu,« siger han, »det danske Folk værner om sine Fædres Minder, søger at bevare det af Fædrene overantvordede Land, Sprog og Sæder, da værner det om sin Nationalitet, da gør det, hvad ethvert Folk, der vil være et Folk, bør gøre.« Men! — »bliver man altfor forgabet i Dansk, Danskhed, dansk Fortid, Nutid og Fremtid, da bliver Nationalitetsfølelsen til en tom Ordskvalder, et tomt Føleri, en for andre modbydelig Forgabelse i sig selv, der føder Nationalhad, indskrænket Bedømmelse af andre Nationer og det gode, der er hos dem. Repræsentanten for denne Retning i Danmark er jo, som bekendt, gamle Grundtvig.« Det er Bjørnbaks Overbevisning, at »gensidig Agtelse og Billighed bør danne Grundvolden for Forholdet mellem Dansk og Tysk, mellem de Danske og Tyskerne i Danmark«. Fra dansk Side bør man gøre alt, hvad man kan, for Husfredens Bevarelse indenfor det baade af Danske og Tyske bestaaende danske Rige.¹⁴⁾

Svarende til et Casinomøde i København holdtes i Efteraaret 1861 i Ridehuset i Aarhus, ligesom i mange andre Byer, et Møde, der skulde opfordre Regeringen til paa Trods af Aftalen fra 1852 uden Tøven at udsondre Holsten-Lauenborg fra det øvrige Monarki. Paa dette Møde traadte Bjørnbak op og protesterede mod den foreslaaede Resolution, idet han hævdede, at Betingelserne fra 1852 var fordelagtige for Danmark; hvis vi sagde os løs fra disse Overenskomster, vilde Tyskland ogsaa sige sig løs fra sine Forpligtelser, og vi stod overfor en ødelæggende Krig. Men en Afgørelse ved Krig vilde være den største Ulykke. Disse Betragtninger vandt ingen Genklang hos Forsamlingen; en Proprietær sprang op og fastslog harmfuldt, at en værre Ulykke end Krig var det at gøre sig til Slaver af

¹³⁾ Landbosparekassen i Aarhus, Festskrift 1912.

¹⁴⁾ N. T. 56 23. Dec.

Landbosparekasses, der svarede godt nok til dens Udspring i »den tyske Folkeforening«.¹³⁾

— Mere og mere maatte paa denne Tid de storpolitiske Forhold vende Opmærksomheden bort fra de smaa praktiske Opgaver. Det store Katastrofens Aar for det danske Monarki nærmede sig.

Lars Bjørnbaks Standpunkt med Hensyn til det dansk-tyske Mellemværende havde stedse været blottet for Nationalisme og stenite overens med det, der i det hele gjorde sig gældende indenfor den Tscherningske Fløj af Bondevennerne. I »Nørrejysk Tidende« udviklede Bjørnbak som »Søren Christensen« 1856 sin Mening om »Dansk og Tysk, det danske Dummerhoved og den tyske Mikkell«. Han dvælede ved den glædelige Kendsgerning, at det danske Dummerhoved hidtil ikke havde været saa let at faa Bugt med for den snedige tyske Mikkell. »Naar nu,« siger han, »det danske Folk værner om sine Fædres Minder, søger at bevare det af Fædrene overantvordede Land, Sprog og Sæder, da værner det om sin Nationalitet, da gør det, hvad ethvert Folk, der vil være et Folk, bør gøre.« Men! — »bliver man altfor forgabet i Dansk, Danskhed, dansk Fortid, Nutid og Fremtid, da bliver Nationalitetsfølelsen til en tom Ordskvalder, et tomt Føleri, en for andre modbydelig Forgabelse i sig selv, der føder Nationalhad, indskrænket Bedømmelse af andre Nationer og det gode, der er hos dem. Repræsentanten for denne Retning i Danmark er jo, som bekendt, gamle Grundtvig.« Det er Bjørnbaks Overbevisning, at »gensidig Agtelse og Billighed bør danne Grundvolden for Forholdet mellem Dansk og Tysk, mellem de Danske og Tyskerne i Danmark«. Fra dansk Side bør man gøre alt, hvad man kan, for Husfredens Bevarelse indenfor det baade af Danske og Tyske bestaaende danske Rige.¹⁴⁾

Svarende til et Casinomøde i København holdtes i Efteraaret 1861 i Ridehuset i Aarhus, ligesom i mange andre Byer, et Møde, der skulde opfordre Regeringen til paa Trods af Aftalen fra 1852 uden Tøven at udsondre Holsten-Lauenborg fra det øvrige Monarki. Paa dette Møde traadte Bjørnbak op og protesterede mod den foreslaaede Resolution, idet han hævdede, at Betingelserne fra 1852 var fordelagtige for Danmark; hvis vi sagde os løs fra disse Overenskomster, vilde Tyskland ogsaa sige sig løs fra sine Forpligtelser, og vi stod overfor en ødelæggende Krig. Men en Afgørelse ved Krig vilde være den største Ulykke. Disse Betragtninger vandt ingen Genklang hos Forsamlingen; en Proprietær sprang op og fastslog harmfuldt, at en værre Ulykke end Krig var det at gøre sig til Slaver af

¹³⁾ Landbosparekassen i Aarhus, Festskrift 1912.

¹⁴⁾ N. T. 56 23. Dec.

det tyske Tyranni. Resolutionen blev vedtaget med alle Stemmer mod Bjørnbaks.¹⁵⁾ Men denne var senere stolt af, at han overfor Krigen 64 ikke som saa mange andre havde nøjedes med at være bagklog, men havde haft sin Mening i selve det kritiske Øjeblik.

Ved Landstingsvalget i Randers i Efteraaret 1863 var Bjørnbak tilstede som Valgmand for Viby og Thiset Kommune. Her viste sig Frugten af »Jyllandsposten«s og »den jyske Folkeforening«s forenede Virksomhed. Ved Valget 1855 var der blevet valgt lutter »ufolkelige« Landstingsmænd, men nu blev der valgt to Venstremænd, Gaardejer N. Rasmussen fra Lisbjerg Terp og Gaardejer Søren Møller fra Søften. En enkelt Kandidat blev valgt ved Stemmer baade fra Folkepartiet og det forenede Embedsparti og Aristokrati: Godsejer, Justitsraad Ingerslev til Marselisborg. Bjørnbak vandt ved denne Lejlighed megen Anerkendelse for sin Ledelse af det folkelige Parti, og han kom derfor ogsaa ved følgende Landstingsvalg til at lede dette.¹⁶⁾

— Lars Bjørnbak glemte aldrig det Indtryk, det gjorde paa ham, da han paa en sludfuld Novemberdag modtog Budskabet om FrederikVII's Død: »det bares mig for, som Danmarks sidste Time var kommet, som var dets gode Aand vejet bort fra det, ialtfald syntes mig Fred og Frihed i den største Fare.«¹⁷⁾

Det varede jo ikke længe, før Freden kom mere end i Fare, før Krigen brød ud. Lars Bjørnbak var Vidne til denne Udvikling med Følelser, der dirrede af Forbitrelse mod det herskende Parti, der var Ulykkens Ophav. Med sit lidenskabelige Sind kunde han ikke engang holde sine Følelser tilbage i sin Skolestue; han prædikede tit for sine Elever, at det var de Danskes store Uretfærdighed, at de vilde have noget af det, der var tysk, at de ikke vilde lade sig nøje med det, der var dansk.¹⁸⁾

Bjørnbaks Standpunkt var tillige Geert Winthers og »den jyske Folkeforening«s. Da Krigen allerede var udbrudt, fik disse fra den herskende nationalliberale Opfattelse afvigende jyske Stemninger Udtryk i en Adresse til Kongen, hvori det hedder: »Med inderlig Beklagelse saa vi i sin Tid en Del af Hovedstadens Befolkning og flere Købstadkommunalbestyrelser optræde, som om de var en politisk Repræsentation for hele Landet. Senere har det vist sig, at disse Optrin havde deres Rod i den sørgelige Misforstaaelse, at det vilde styrke vor hele politiske Stilling, at Forfatningsloven af 18de November s. A. vedtoges af Rigsraadet og stadfæstedes af Deres Maje-

¹⁵⁾ og ¹⁶⁾ A. A. 71 17. Nov.

¹⁷⁾ A. A. 71 20. Nov.

¹⁸⁾ Mundtlig Meddelelse fra Lærer Schou, Storrøng.

det tyske Tyranni. Resolutionen blev vedtaget med alle Stemmer mod Bjørnbaks.¹⁵⁾ Men denne var senere stolt af, at han overfor Krigen 64 ikke som saa mange andre havde nøjedes med at være bagklog, men havde haft sin Mening i selve det kritiske Øjeblik.

Ved Landstingsvalget i Randers i Efteraaret 1863 var Bjørnbak tilstede som Valgmand for Viby og Thiset Kommune. Her viste sig Frugten af »Jyllandsposten«s og »den jyske Folkeforening«s forenede Virksomhed. Ved Valget 1855 var der blevet valgt lutter »ufolkelige« Landstingsmænd, men nu blev der valgt to Venstremænd, Gaardejer N. Rasmussen fra Lisbjerg Terp og Gaardejer Søren Møller fra Søften. En enkelt Kandidat blev valgt ved Stemmer baade fra Folkepartiet og det forenede Embedsparti og Aristokrati: Godsejer, Justitsraad Ingerslev til Marselisborg. Bjørnbak vandt ved denne Lejlighed megen Anerkendelse for sin Ledelse af det folkelige Parti, og han kom derfor ogsaa ved følgende Landstingsvalg til at lede dette.¹⁶⁾

— Lars Bjørnbak glemte aldrig det Indtryk, det gjorde paa ham, da han paa en sludfuld Novemberdag modtog Budskabet om FrederikVII's Død: »det bares mig for, som Danmarks sidste Time var kommet, som var dets gode Aand vejet bort fra det, ialtfald syntes mig Fred og Frihed i den største Fare.«¹⁷⁾

Det varede jo ikke længe, før Freden kom mere end i Fare, før Krigen brød ud. Lars Bjørnbak var Vidne til denne Udvikling med Følelser, der dirrede af Forbitrelse mod det herskende Parti, der var Ulykkens Ophav. Med sit lidenskabelige Sind kunde han ikke engang holde sine Følelser tilbage i sin Skolestue; han prædikede tit for sine Elever, at det var de Danskes store Uretfærdighed, at de vilde have noget af det, der var tysk, at de ikke vilde lade sig nøje med det, der var dansk.¹⁸⁾

Bjørnbaks Standpunkt var tillige Geert Winthers og »den jyske Folkeforening«s. Da Krigen allerede var udbrudt, fik disse fra den herskende nationalliberale Opfattelse afvigende jyske Stemninger Udtryk i en Adresse til Kongen, hvori det hedder: »Med inderlig Beklagelse saa vi i sin Tid en Del af Hovedstadens Befolkning og flere Købstadkommunalbestyrelser optræde, som om de var en politisk Repræsentation for hele Landet. Senere har det vist sig, at disse Optrin havde deres Rod i den sørgelige Misforstaaelse, at det vilde styrke vor hele politiske Stilling, at Forfatningsloven af 18de November s. A. vedtoges af Rigsraadet og stadfæstedes af Deres Maje-

¹⁵⁾ og ¹⁶⁾ A. A. 71 17. Nov.

¹⁷⁾ A. A. 71 20. Nov.

¹⁸⁾ Mundtlig Meddelelse fra Lærer Schou, Storrøng.

stæt.« I forsigtige Vendinger henstiller Adressen nu, om det ikke var muligt at gøre denne Skade god igen: »Men enhver Stat er nødt til at agte indgaaede Forpligtelser, og Danmark kan derfor ikke eensidigt bortse fra sine Tilsagn af 28. Januar og Londonertraktaten. Danmark kan end ikke lide Skaar i sin Ære, om det, forladt af alle udenlandske Magter, med Forbehold af sin Ret midlertidigt viger for Fordringer, der ikke synes os selv fuldt begrundede, medens vi taalmodigt venter paa andres Anerkendelse.¹⁹⁾ Denne Adresse vakte den nationalliberale Presses levende Harme og Foragt. »Naar Kanonerne tordner,« skrev Bille i »Dagbladet«, hvem gider saa tænke paa en fejg, upatriotisk Adresse?«²⁰⁾

Lars Bjørnbak virkede med Iver for at skaffe den saa haardt angrebne Adresse Underskrifter paa Aarhussegnen. Under Krigsaaret var han i det hele Fyr og Flamme. »Det vil være mange af mine Venner, By- og Sognemænd,« skrev han senere, »der erindrer, hvor ivrig jeg i de Dage talte mod Krigen, og hvor bestemt jeg forudsagde en ulykkelig Udgang.«²¹⁾ Iøvrigt tør man ogsaa se et Udslag af Iver fra Bjørnbaks Side i det Træk, at der fra Viby Sogn berettes om Indsamling af Uldtøj og andet til Soldaterne i Felten.²²⁾

Kort efter Krigens Udbrud kom Dannevirkes Rømning som den usigelige Skuffelse for alle dem, der havde troet paa den danske Hærs Evne til at byde Fjenden Trods fra »Thyras Vold«. Ogsaa i Aarhus blev Stemningen meget ophidset, da man Lørdagen den 6 Februar modtog det sørgelige Budskab. Der var paa denne Dag mange Landboere i Byen, men medens Byboerne skreg op om Forræderi, og f. Eks. en ellers besindig Borger brugte saadanne Udtryk, at den tilstedeværende Bjørnbak truede med at tage Vidner paa hans Mund, forholdt Landboerne sig roligt og mente, at Hæren havde gjort sin Pligt og kun var vejet for Nødvendigheden. Imidlertid var Bjørnbak for sin personlige Del ikke i nogen ligevægtig Stemning: »jeg drog omkring her i Viby og Thiset og Ormslev-Koldt Pastorater for at vække Befolkningen til at forlange Fred af Regeringen, men om man endogsaa gav mig Ret, var man for usammendragtig til at gøre noget.«²³⁾

I en Artikel i »Nørrejysk Tidende« tolkede Bjørnbak de Stemninger, Dannevirkes Rømning havde fremkaldt hos ham: »Vi hører her paa Landet vel med inderlig Sorg, at vor Armé saa ynkeligt har

¹⁹⁾ N. T. 64 12. Febr.

²⁰⁾ Vilh. la Cour: Stemninger og Standpunkter under Krigen 64 S. 7.

²¹⁾ A. A. 71 20. Nov.

²²⁾ A. St. 64 26. Jan.

²³⁾ A. A. 71 20. Nov.

stæt.« I forsigtige Vendinger henstiller Adressen nu, om det ikke var muligt at gøre denne Skade god igen: »Men enhver Stat er nødt til at agte indgaaede Forpligtelser, og Danmark kan derfor ikke eensidigt bortse fra sine Tilsagn af 28. Januar og Londonertraktaten. Danmark kan end ikke lide Skaar i sin Ære, om det, forladt af alle udenlandske Magter, med Forbehold af sin Ret midlertidigt viger for Fordringer, der ikke synes os selv fuldt begrundede, medens vi taalmodigt venter paa andres Anerkendelse.¹⁹⁾ Denne Adresse vakte den nationalliberale Presses levende Harme og Foragt. »Naar Kanonerne tordner,« skrev Bille i »Dagbladet«, hvem gider saa tænke paa en fejg, upatriotisk Adresse?«²⁰⁾

Lars Bjørnbak virkede med Iver for at skaffe den saa haardt angrebne Adresse Underskrifter paa Aarhusengen. Under Krigsaaret var han i det hele Fyr og Flamme. »Det vil være mange af mine Venner, By- og Sognemænd,« skrev han senere, »der erindrer, hvor ivrig jeg i de Dage talte mod Krigen, og hvor bestemt jeg forudsagde en ulykkelig Udgang.«²¹⁾ Iøvrigt tør man ogsaa se et Udslag af Iver fra Bjørnbaks Side i det Træk, at der fra Viby Sogn berettes om Indsamling af Uldtøj og andet til Soldaterne i Felten.²²⁾

Kort efter Krigens Udbrud kom Dannevirkes Rømning som den usigelige Skuffelse for alle dem, der havde troet paa den danske Hærs Evne til at byde Fjenden Trods fra »Thyras Vold«. Ogsaa i Aarhus blev Stemningen meget ophidset, da man Lørdagen den 6 Februar modtog det sørgelige Budskab. Der var paa denne Dag mange Landboere i Byen, men medens Byboerne skreg op om Forræderi, og f. Eks. en ellers besindig Borger brugte saadanne Udtryk, at den tilstedeværende Bjørnbak truede med at tage Vidner paa hans Mund, forholdt Landboerne sig roligt og mente, at Hæren havde gjort sin Pligt og kun var vejet for Nødvendigheden. Imidlertid var Bjørnbak for sin personlige Del ikke i nogen ligevægtig Stemning: »jeg drog omkring her i Viby og Thiset og Ormslev-Koldt Pastorater for at vække Befolkningen til at forlange Fred af Regeringen, men om man endogsaa gav mig Ret, var man for usammendragtig til at gøre noget.«²³⁾

I en Artikel i »Nørrejysk Tidende« tolkede Bjørnbak de Stemninger, Dannevirkes Rømning havde fremkaldt hos ham: »Vi hører her paa Landet vel med inderlig Sorg, at vor Armé saa ynkeligt har

¹⁹⁾ N. T. 64 12. Febr.

²⁰⁾ Vilh. la Cour: Stemninger og Standpunkter under Krigen 64 S. 7.

²¹⁾ A. A. 71 20. Nov.

²²⁾ A. St. 64 26. Jan.

²³⁾ A. A. 71 20. Nov.

maattet opgive sin Stilling, saa vi især ved vore intelligente Skraalhalses væmmelige og — som det viser sig — tomme Skryderier havde ment kunde holde en god Tørn ud; men med den største Harm og Forbitrelse erfarer vi den københavnske Pøbels Opførsel mod Konge, Dronning og Regering. Vi ønsker inderligt, vi havde Kongen i vor Midte.« Det fylder Bjørnbak med Forfærdelse, at man vil forgribe sig paa Majestædens Person, der er ganske uskyldig i det skete: »bandede man Hall, Bille og Konsorter, da var der Fornuft i Brølet, skønt vi alligevel paa det stærkeste maatte dadle en saadan Selvtægt«. Der er dog een stor Trøst forhaanden: »det er i saadanne tunge Tider dog en stor Glæde for dem, der færdes blandt det menige Folk ,at se, at det er dog der, Fornuften og Billigheden er selv under de mest kritiske Forhold, og at der er de sig kaldende intelligente, især i Købstæderne, der er halvgale«.

»Det, jeg her har udtalt ,er den fornuftige Landbostands Mening,« slutter denne bjørnbakske Artikel.²⁴⁾ Til en vis Grad er vist denne Paastand rigtig. Fra de Egne i Vendsyssel, hvor »Aalborg Stiftstidende« havde Indflydelse, berettes det, at man kunde heroppe »næsten aldrig indlade sig i Samtale om Krigen og vor politiske Stilling med nogen Mand eller Kvinde af Almuen uden at høre dem ytre en sørgelig Tvivl om, hvorvidt vi kæmper for en retfærdig Sag, og hvorvidt Krigen fra vor Side har været nødvendig.«²⁵⁾ Sandsynligvis har Stemningen paa Aarhuseggen været ganske den samme som den, der her er skildret. Engang i Maj skrev ogsaa Otto Møller i Gylling (nordøst for Horsens, i Odderkresen) til sin Ven Skat Rørdam: »Bønderne heromkring er Geert Winthers Pattebørn, og de forbander hele denne Krig, ønsker Fred for enhver Pris.« At gaa frivilligt med betragter disse Bønder som den største Taabelighed.²⁶⁾

Bjørnbak har under Krigen 64 staaet som Fører for en stor Del af Aarhusegnens Landbefolkning. Han kunde ved Valget til Rigsraadetets Folketing den 15. Marts godt være blevet opstillet mod Konsul Mørk, der blev genopstillet som nationalliberal Krigsven og Tilhænger af Novemberforfatningen. Bjørnbak havde imidlertid ikke Lyst for sin Lærergernings Skyld,²⁷⁾ men nøjedes med at blive ordførende Stiller for Landinspektør Theilmann, som Købmand Hans Broge var det for Mørk. Baade Bjørnbak og hans Kandidat holdt paa, at Novemberforfatningen havde krænket Løfterne fra 1851; da vi ikke kunde faa de andre Magters Bistand, maatte vi slutte Fred

²⁴⁾ N. T. 64 9. April.

²⁵⁾ Vilh. la Cour: anf. Sted. S. 65.

²⁶⁾ Otto Møller og Skat Rørdam, en Brevveksling, I S. 78 f.

²⁷⁾ A. A. 71 20. Nov.

maattet opgive sin Stilling, saa vi især ved vore intelligente Skraalhalses væmmelige og — som det viser sig — tomme Skryderier havde ment kunde holde en god Tørn ud; men med den største Harm og Forbitrelse erfarer vi den københavnske Pøbels Opførsel mod Konge, Dronning og Regering. Vi ønsker inderligt, vi havde Kongen i vor Midte.« Det fylder Bjørnbak med Forfærdelse, at man vil forgribe sig paa Majestædens Person, der er ganske uskyldig i det skete: »bandede man Hall, Bille og Konsorter, da var der Fornuft i Brølet, skønt vi alligevel paa det stærkeste maatte dadle en saadan Selvtægt«. Der er dog een stor Trøst forhaanden: »det er i saadanne tunge Tider dog en stor Glæde for dem, der færdes blandt det menige Folk ,at se, at det er dog der, Fornuften og Billigheden er selv under de mest kritiske Forhold, og at der er de sig kaldende intelligente, især i Købstæderne, der er halvgale«.

»Det, jeg her har udtalt ,er den fornuftige Landbostands Mening,« slutter denne bjørnbakske Artikel.²⁴⁾ Til en vis Grad er vist denne Paastand rigtig. Fra de Egne i Vendsyssel, hvor »Aalborg Stiftstidende« havde Indflydelse, berettes det, at man kunde heroppe »næsten aldrig indlade sig i Samtale om Krigen og vor politiske Stilling med nogen Mand eller Kvinde af Almuen uden at høre dem ytre en sørgelig Tvivl om, hvorvidt vi kæmper for en retfærdig Sag, og hvorvidt Krigen fra vor Side har været nødvendig.«²⁵⁾ Sandsynligvis har Stemningen paa Aarhuseggen været ganske den samme som den, der her er skildret. Engang i Maj skrev ogsaa Otto Møller i Gylling (nordøst for Horsens, i Odderkresen) til sin Ven Skat Rørdam: »Bønderne heromkring er Geert Winthers Pattebørn, og de forbander hele denne Krig, ønsker Fred for enhver Pris.« At gaa frivilligt med betragter disse Bønder som den største Taabelighed.²⁶⁾

Bjørnbak har under Krigen 64 staaet som Fører for en stor Del af Aarhusegnens Landbefolkning. Han kunde ved Valget til Rigsraadetets Folketing den 15. Marts godt være blevet opstillet mod Konsul Mørk, der blev genopstillet som nationalliberal Krigsven og Tilhænger af Novemberforfatningen. Bjørnbak havde imidlertid ikke Lyst for sin Lærergernings Skyld,²⁷⁾ men nøjedes med at blive ordførende Stiller for Landinspektør Theilmann, som Købmand Hans Broge var det for Mørk. Baade Bjørnbak og hans Kandidat holdt paa, at Novemberforfatningen havde krænket Løfterne fra 1851; da vi ikke kunde faa de andre Magters Bistand, maatte vi slutte Fred

²⁴⁾ N. T. 64 9. April.

²⁵⁾ Vilh. la Cour: anf. Sted. S. 65.

²⁶⁾ Otto Møller og Skat Rørdam, en Brevveksling, I S. 78 f.

²⁷⁾ A. A. 71 20. Nov.

paa de Betingelser, der var til at opnaa.²⁸⁾ Mørk blev valgt med stort Flertal; om selve Valghandlingen gør Bjørnbak den Bemærkning: »Ved dette Valg gjorde Hr. Mørks Venner, det nationalliberale Parti, endel Tumult, men til egentlige Skældsord eller Haandgribeligheder kom det ikke!«²⁹⁾.

Der fremkom imidlertid ved dette Valg fra Modpartens Side flere Paastande, som Bjørnbak siden tog til Behandling paa Tryk. Ingen Paastand har opirret ham mere end den af »en højlærd Taler« fremsatte, at visse Folk, f. Eks. Kunstnere, paa Grund af deres for Fædrelandet saa dyrebare Liv var for »gode« at sende i Felten. »Ja, kunde det blive lavet saaaledes,« skriver den harmfynsende Bjørnbak, »at den hele Hær af studerede Folk, Kunstnere etc. etc. kunde blive hjemme og blot rage os i Krig og Ulykker ved deres opskruede, fantastiske Spekulationer, og saa det menige Folk af alle Stænder kunde lade Liv og Blod, taale Sult og Strabadser i Felten og miste Gods og Formue hjemme, ja da kom vi først af Asken og i Ilden.«³⁰⁾

— Allerede inden Valget havde Bjørnbak maattet se de første Soldater hos sig i Viby. I Ugen mellem 6. og 12. Marts var der Indkvartering i Viby af fynske Dragoner, men derefter kom de fremmede. Søndagen den 13. Marts blev Bjørnbak under Gudstjenesten hentet ud af Kirken paa Forlangende af tre østrigske Dragoner. De udspurgte ham om, hvor den danske Hær var. Bjørnbak svarede, den var i Aarhus, men Dragonerne troede, den var længere borte, satte ham Sablen for Brystet og krævede Sandheden; da de imidlertid ikke opnaaede andet Svar, slog de sig til Taals og begav sig til Aarhus.³¹⁾

Dette var dog kun et kortvarigt Besøg af Fjenderne; først fra Slutningen af April indtraadte den mere varige Occupation af Aarhus By og Omegn. Der blev nu Tale om haardhændede Udskrivninger baade overfor Land- og Bybeboere, men iøvrigt faar Prøjerne det Lov at have optraadt ret ulasteligt. Til Gengæld blev de af Aarhus Borgerskab efter en samtidig Avisberetning behandlet med »Høflighed, iskold Høflighed«, men heller ikke med mere. Hvis Officererne vilde spise i de Hjem, hvor de var indkvarteret, fik de Maden bragt paa deres Værelser, og Husets Damer viste sig ikke for dem (Beretteren bemærker udtrykkeligt, at »Talen er naturligvis kun om de dannede Familier«).³²⁾ Dog undgik man ikke smaa Sammen-

²⁸⁾ A. St. 64 16. Marts.

²⁹⁾ A. A. 71 20. Nov.

³⁰⁾ N. T. 64 9 April.

³¹⁾ A. A. 71 25. Nov.

³²⁾ Berlingske Tidende 64 17. Maj.

paa de Betingelser, der var til at opnaa.²⁸⁾ Mørk blev valgt med stort Flertal; om selve Valghandlingen gør Bjørnbak den Bemærkning: »Ved dette Valg gjorde Hr. Mørks Venner, det nationalliberale Parti, endel Tumult, men til egentlige Skældsord eller Haandgribeligheder kom det ikke!«²⁹⁾.

Der fremkom imidlertid ved dette Valg fra Modpartens Side flere Paastande, som Bjørnbak siden tog til Behandling paa Tryk. Ingen Paastand har opirret ham mere end den af »en højlærd Taler« fremsatte, at visse Folk, f. Eks. Kunstnere, paa Grund af deres for Fædrelandet saa dyrebare Liv var for »gode« at sende i Felten. »Ja, kunde det blive lavet saaaledes,« skriver den harmfynsende Bjørnbak, »at den hele Hær af studerede Folk, Kunstnere etc. etc. kunde blive hjemme og blot rage os i Krig og Ulykker ved deres opskruede, fantastiske Spekulationer, og saa det menige Folk af alle Stænder kunde lade Liv og Blod, taale Sult og Strabadser i Felten og miste Gods og Formue hjemme, ja da kom vi først af Asken og i Ilden.«³⁰⁾

— Allerede inden Valget havde Bjørnbak maattet se de første Soldater hos sig i Viby. I Ugen mellem 6. og 12. Marts var der Indkvartering i Viby af fynske Dragoner, men derefter kom de fremmede. Søndagen den 13. Marts blev Bjørnbak under Gudstjenesten hentet ud af Kirken paa Forlangende af tre østrigske Dragoner. De udspurte ham om, hvor den danske Hær var. Bjørnbak svarede, den var i Aarhus, men Dragonerne troede, den var længere borte, satte ham Sablen for Brystet og krævede Sandheden; da de imidlertid ikke opnaaede andet Svar, slog de sig til Taals og begav sig til Aarhus.³¹⁾

Dette var dog kun et kortvarigt Besøg af Fjenderne; først fra Slutningen af April indtraadte den mere varige Occupation af Aarhus By og Omegn. Der blev nu Tale om haardhændede Udskrivninger baade overfor Land- og Bybeboere, men iøvrigt faar Prøjerne det Lov at have optraadt ret ulasteligt. Til Gengæld blev de af Aarhus Borgerskab efter en samtidig Avisberetning behandlet med »Høflighed, iskold Høflighed«, men heller ikke med mere. Hvis Officererne vilde spise i de Hjem, hvor de var indkvarteret, fik de Maden bragt paa deres Værelser, og Husets Damer viste sig ikke for dem (Beretteren bemærker udtrykkeligt, at »Talen er naturligvis kun om de dannede Familier«).³²⁾ Dog undgik man ikke smaa Sammen-

²⁸⁾ A. St. 64 16. Marts.

²⁹⁾ A. A. 71 20. Nov.

³⁰⁾ N. T. 64 9 April.

³¹⁾ A. A. 71 25. Nov.

³²⁾ Berlingske Tidende 64 17. Maj.

stød med de okkuperende Tropper, saaledes naar der ved en menig dansk Soldats Begravelse blev demonstreret med Udhængen af Dannebrogflag. De paalagte Tvangsydelser voldte Fortrydelse, men i dette Forhold optraadte paa Borgernes Vegne en Centralkomité, der søgte at skaffe de bedst mulige Vilkaar uden at opgive en rolig Værdighed overfor Fjenden.³³⁾

Det synes unægtelig, som om en mindre afvisende Holdning overfor Fjenden har kunnet forekomme hos den jævner Befolkning i Aarhus.*) Ved en bestemt Lejlighed havde ifølge den ovenfor citerede Avisberetning nogle Borgere vist en mindre heldig Opførsel. Prøjserne holdt i Begyndelsen af Maj Auktion paa Torvet over nogle Heste, som var ubrugelige til deres Hær. En Gæstgiver, hvis Karl fungerede som Projsernes Opraaber, var den første, der gav Bud, og ialt blev nogle og fyrretyve Heste solgt til et Par Borgere og nogle Bønder fra Omegnen.

Et Stykke Tid efter skulde det ikke gaa saa glat med en lignende Auktion, idet der denne Gang indfandt sig en ophidset Tilskuermængde, der gav sig til at prygle løs paa dem, der vovede at byde paa Hestene. Medens dette foregik, kom Bjørnbak — sam han selv paastaar, ganske fredeligt og tilfældigt — gaaende over Torvet; udenfor Hotel Royal blev han standset af en Mand, der spurgte ham, om det dog ikke var skammeligt saaledes at mishandle Mennesker, der intet havde bedrevet, paa hvilket Spørgsmaal Bjørnbak gav et bekræftende Svar med den Tilføjelse, at indbyrdes Slagsmaal i Tyskernes Nærværelse kun kunde gøre de Danske til Grin. Hans Ord maa imidlertid være faldet noget skarpt, eller ogsaa har hans Person virket som en rød Klud paa Aarhusianerne, thi en Flok Mennesker gav sig til at følge efter ham og fortrædige ham paa forskellig Maade; saaledes krævede en Slagter ham meget nærgaaende til Regnskab for hans Udtalelser, og en Slagterdreng slog efter ham med knyttet Næve. Dette er Bjørnbaks egen Fremstilling af Sagen, medens det fra anden Side blev paastaaet, at han ligefrem var optraadt som Forsvarer for de Mennesker, der havde indladt sig paa den upatriotiske Handel, hvorfor man af Hjertet undte ham den Overlast, han havde lidt.³⁴⁾

³³⁾ jfr. om Occupation i det hele et Skrift fra 1864: Aarhus under Occupationen.

*) Paa Landet kunde det ogsaa falde »de store« ind at være mindre afvisende. Otto Møller skriver i sit ovenfor citerede Brev om sin Egns Godsejere, at de »taler Tysk, saa det er en Gru; jeg tror gerne, de kunde foranstalte Bal for de præjsiske Officerer; er de just ikke tysksindede, de er dog fuldstændig Europæere.«

³⁴⁾ Berlingske Tidende 64 24. Maj, jfr. Bjørnbaks Protest mod B. T.s Beretning i N. T. 64 25. Juni, A. A. 71 11. Dec.

stød med de okkuperende Tropper, saaledes naar der ved en menig dansk Soldats Begravelse blev demonstreret med Udhængen af Dannebrogflag. De paalagte Tvangsydelser voldte Fortrydelse, men i dette Forhold optraadte paa Borgernes Vegne en Centralkomité, der søgte at skaffe de bedst mulige Vilkaar uden at opgive en rolig Værdighed overfor Fjenden.³³⁾

Det synes unægtelig, som om en mindre afvisende Holdning overfor Fjenden har kunnet forekomme hos den jævner Befolkning i Aarhus.*) Ved en bestemt Lejlighed havde ifølge den ovenfor citerede Avisberetning nogle Borgere vist en mindre heldig Opførsel. Prøjserne holdt i Begyndelsen af Maj Auktion paa Torvet over nogle Heste, som var ubrugelige til deres Hær. En Gæstgiver, hvis Karl fungerede som Projsernes Opraaber, var den første, der gav Bud, og ialt blev nogle og fyrretyve Heste solgt til et Par Borgere og nogle Bønder fra Omegnen.

Et Stykke Tid efter skulde det ikke gaa saa glat med en lignende Auktion, idet der denne Gang indfandt sig en ophidset Tilskuermængde, der gav sig til at prygle løs paa dem, der vovede at byde paa Hestene. Medens dette foregik, kom Bjørnbak — sam han selv paastaar, ganske fredeligt og tilfældigt — gaaende over Torvet; udenfor Hotel Royal blev han standset af en Mand, der spurgte ham, om det dog ikke var skammeligt saaledes at mishandle Mennesker, der intet havde bedrevet, paa hvilket Spørgsmaal Bjørnbak gav et bekræftende Svar med den Tilføjelse, at indbyrdes Slagsmaal i Tyskernes Nærværelse kun kunde gøre de Danske til Grin. Hans Ord maa imidlertid være faldet noget skarpt, eller ogsaa har hans Person virket som en rød Klud paa Aarhusianerne, thi en Flok Mennesker gav sig til at følge efter ham og fortrædige ham paa forskellig Maade; saaledes krævede en Slagter ham meget nærgaaende til Regnskab for hans Udtalelser, og en Slagterdreng slog efter ham med knyttet Næve. Dette er Bjørnbaks egen Fremstilling af Sagen, medens det fra anden Side blev paastaaet, at han ligefrem var optraadt som Forsvarer for de Mennesker, der havde indladt sig paa den upatriotiske Handel, hvorfor man af Hjertet undte ham den Overlast, han havde lidt.³⁴⁾

³³⁾ jfr. om Occupation i det hele et Skrift fra 1864: Aarhus under Occupationen.

*) Paa Landet kunde det ogsaa falde »de store« ind at være mindre afvisende. Otto Møller skriver i sit ovenfor citerede Brev om sin Egns Godsejere, at de »taler Tysk, saa det er en Gru; jeg tror gerne, de kunde foranstalte Bal for de præjsiske Officerer; er de just ikke tysksindede, de er dog fuldstændig Europæere.«

³⁴⁾ Berlingske Tidende 64 24. Maj, jfr. Bjørnbaks Protest mod B. T.s Beretning i N. T. 64 25. Juni, A. A. 71 11. Dec.

Paa dette Tidspunkt var Bjørnbak i det hele ved at blive berygtet over hele Landet for upatriotisk Færd. »Fyens Stiftstidende« tog ham under Behandling og meddelte med Overskriften »En Hjemmetysker« om »den omtalte Skolelærer Bjørnbak, der vilde forsvare de Personer, som havde købt Heste hos Prøjserne ved Auktion i Aarhus, . . . at han er en af disse Herrer, som i Løbet af Vinteren og Foraaret har arbejdet i ligefrem antidansk Retning, skønt han er Lærer ved en saakaldt Højskole i Viby. Han og Reinholdt Jepsen har nok arbejdet sammen. Han har holdt Forsamlinger med Bønderne, hvor han har forsikret dem, at Tyskerne er vore bedste Venner, thi engang har de endogsaa reddet os fra den visse Undergang, nemlig 1659—1660. Krigen, siger han, er fremkaldt ene og alene af Bøndernes Fjender her i Landet, »den københavnske Pøbel«, Embedspartiet. Og disse skammelige Københavnerne er det nu, som fører Bøndernes ulykkelige Sønner til Slagtebænken. Saadan Tale har han ført midt under Krigen, saa han sikkert ærligt har fortjent sine Prygl.«³⁵⁾ Fra den fynske Avis gaar disse Oplysninger videre til to Skoleblade, af hvilke det ene med Hentydning til Bjørnbaks Virksomhed fastslaar, at »det nytter kun lidt, at Skolen er høj, naar Sjælen er lav,«³⁶⁾ medens det andet harmfuldt opfordrer Bjørnbak til enten at fralægge sig de ærekrænkende Beskyldninger eller nedlægge sit Embede som dansk Lærer.³⁷⁾ Bjørnbak handlede for saa vidt i Overensstemmelse med denne Opfordring, som han med stor Harme tilbageviste enhver Anklage for Tysksindethed. Hans Stilling med Hensyn til den Slags Anklager var omtrent den samme, som hans Ven G. Winther havde i Krigsaaret, da »den Wintherske Politik« for de højnationale Kresse stod som Indbegrebet af national Lurvetthed og Upaalidelighed.

Baade Bjørnbak og Winther maatte vække Forargelse, fordi de i deres Tankegang var upaavirkede af den nationale Romantik, som er den aandelige Baggrund for 1864. Ingen af dem tænkte paa at forraade Landet, men de vilde se ganske fornuftmæssigt paa vort Forhold til Tyskland. De Bjørnbakske Stemninger lignede i deres Bund dem, der kom til Orde i Rasmus Sørensens Pjece: »Hvad bør det Folket i Danmark at tænke og gøre i denne ulykkelige Krigstid?« Den gamle Agitator aabenbarede sig i dette Skrift endnu engang som offentlig Personlighed, idet han i naiv Form fældede Staven over det ugudelige Nationalitetshovmod, hvormed de københavnske »Studentenherrer« og »Professorherrer« havde bragt Landet i Ulykke.

³⁵⁾ Fyens Stiftstidende 64 1. Juni.

³⁶⁾ Nordisk Skoletidende 64 7. Juni .

³⁷⁾ Samleren 64 18. Juni.

Paa dette Tidspunkt var Bjørnbak i det hele ved at blive berygtet over hele Landet for upatriotisk Færd. »Fyens Stiftstidende« tog ham under Behandling og meddelte med Overskriften »En Hjemmetysker« om »den omtalte Skolelærer Bjørnbak, der vilde forsvare de Personer, som havde købt Heste hos Prøjerne ved Auktion i Aarhus, . . . at han er en af disse Herrer, som i Løbet af Vinteren og For-aaret har arbejdet i ligefrem antidansk Retning, skønt han er Lærer ved en saakaldt Højskole i Viby. Han og Reinholdt Jepsen har nok arbejdet sammen. Han har holdt Forsamlinger med Bønderne, hvor han har forsikret dem, at Tyskerne er vore bedste Venner, thi engang har de endogsaa reddet os fra den visse Undergang, nemlig 1659—1660. Krigen, siger han, er fremkaldt ene og alene af Bøndernes Fjender her i Landet, »den københavnske Pøbel«, Embedspartiet. Og disse skammelige Københavnerne er det nu, som fører Bøndernes ulykkelige Sønner til Slagtebænken. Saadan Tale har han ført midt under Krigen, saa han sikkert ærligt har fortjent sine Prygl.«³⁵⁾ Fra den fynske Avis gaar disse Oplysninger videre til to Skoleblade, af hvilke det ene med Hentydning til Bjørnbaks Virksomhed fastslaar, at »det nytter kun lidt, at Skolen er høj, naar Sjælen er lav,«³⁶⁾ medens det andet harmfuldt opfordrer Bjørnbak til enten at fralægge sig de ærekrænkende Beskyldninger eller nedlægge sit Embede som dansk Lærer.³⁷⁾ Bjørnbak handlede for saa vidt i Overensstemmelse med denne Opfordring, som han med stor Harme tilbageviste enhver Anklage for Tysksindethed. Hans Stilling med Hensyn til den Slags Anklager var omtrent den samme, som hans Ven G. Winther havde i Krigsaaret, da »den Wintherske Politik« for de højnationale Kresse stod som Indbegrebet af national Lurvethed og Upaalidelighed.

Baade Bjørnbak og Winther maatte vække Forargelse, fordi de i deres Tankegang var upaavirkede af den nationale Romantik, som er den aandelige Baggrund for 1864. Ingen af dem tænkte paa at forraade Landet, men de vilde se ganske fornuftmæssigt paa vort Forhold til Tyskland. De Bjørnbakske Stemninger lignede i deres Bund dem, der kom til Orde i Rasmus Sørensens Pjece: »Hvad bør det Folket i Danmark at tænke og gøre i denne ulykkelige Krigstid?« Den gamle Agitator aabenbarede sig i dette Skrift endnu engang som offentlig Personlighed, idet han i naiv Form fældede Staven over det ugudelige Nationalitetshovmod, hvormed de københavnske »Studenteherrer« og »Professorherrer« havde bragt Landet i Ulykke.

³⁵⁾ Fyns Stiftstidende 64 1. Juni.

³⁶⁾ Nordisk Skoletidende 64 7. Juni .

³⁷⁾ Samleren 64 18. Juni.

Bjørnbaks Optræden var sikkert tit mere end nødvendig ud-æskende, og han kunde tage Ord i sin Mund, som det var vanskeligt for ham at staa ved. Ved Valget til Rigsdagens Folketing i Aarhus den 7. Juni 1864 var hans Venner fornuftige nok til at afholde ham fra at tage Ordet, for at ikke Synet af ham paa Talerstolen skulde tirre Modstanderne for meget.

Bølgerne gik højt ved dette Valg. Ved sin Indtræden i Valglokalet, det gamle Ridehus, var Bjørnbak ved at blive Genstand for voldelig Overlast af to Sømænd, der ragede efter hans Vestelomme for at finde de 300 Stemmer, som efter deres Mening maatte befinde sig i den. Spotten havde Hentydning til den ivrige Agitation, Bjørnbak havde drevet i Landbefolkningen for Mørks Modkandidat Dr. Rosen. Denne stillede sig som Modstander af Novemberforfatningen og vilde bevare baade Slesvig og Holsten for Monarkiet med en selvstændig Stilling for hver især af de to Landsdele. Han opnaaede paa dette Program 410 Stemmer, men den nationalliberale Mørk opnaaede 507 Stemmer og blev altsaa genvalgt. Meget betegnende er det, at af Rosens Stemmer var kun de 21 fra Byen, af Mørks kun de 11 fra Landet. Ganske vist mente Bjørnbak, at af de 1600 Vælgere i Aarhus maatte det overvejende Flertal være *imod* Mørk, thi havde de været *for* ham, var de nok mødte, eftersom der ingen Fare for Liv og Lemmer var ved at stemme for Mørk!³⁸⁾

Aarhus stod i Virkeligheden skarpt mod sin Omegn i politisk Henseende. Kort før Ministeriet Monrads Afgang cirkulerede en Adresse i Aarhus for Krigens Fortsættelse. Saa snart Vaabenstilstanden den 20. Juli er sluttet, sætter Bjørnbak en Adresse igang til Fordel for Freden; den opnaar i Aarhus Omegn 1412 Underskrifter, mest mellem Gaardmænd og Humænd. »Vi føler Trang,« hedder det i denne Adresse, »til at udtale vor Misbilligelse af det Parti i Landet, der paa en saa sørgelig Maade har ført Riget til Undergangens Rand, og hvis Organer i Pressen har vildledet saa mange, ja ikke engang skaanet Deres Majestæts ophøjede Person, og i hvis Adresser vi ingen Lod eller Del har haft.«³⁹⁾ — Denne Adresse blev overrakt Kongens Kabinetsekretær af Geert Winther og Reinholdt Jensen.

De jyske »Bondevenner«s Holdning blev ikke billiget af J. A. Hansen og hans Tilhængere paa Øerne. Flertallet indenfor Østifternes Folkeforenings Bestyrelse offentliggjorde en Udtalelse, hvori den jyske Folkeforening blev beskyldt for at være Sammenknytningspunktet for et saakaldt antinationalt-demokratisk Parti, der »sætter

³⁸⁾ N. T. 64 18. Juni, jfr. A. A. 71 4. Dec.

³⁹⁾ N. T. 64 12. Okt.

Bjørnbaks Optræden var sikkert tit mere end nødvendig ud-æskende, og han kunde tage Ord i sin Mund, som det var vanskeligt for ham at staa ved. Ved Valget til Rigsdagens Folketing i Aarhus den 7. Juni 1864 var hans Venner fornuftige nok til at afholde ham fra at tage Ordet, for at ikke Synet af ham paa Talerstolen skulde tirre Modstanderne for meget.

Bølgerne gik højt ved dette Valg. Ved sin Indtræden i Valglokalet, det gamle Ridehus, var Bjørnbak ved at blive Genstand for voldelig Overlast af to Sømænd, der ragede efter hans Vestelomme for at finde de 300 Stemmer, som efter deres Mening maatte befinde sig i den. Spotten havde Hentydning til den ivrige Agitation, Bjørnbak havde drevet i Landbefolkningen for Mørks Modkandidat Dr. Rosen. Denne stillede sig som Modstander af Novemberforfatningen og vilde bevare baade Slesvig og Holsten for Monarkiet med en selvstændig Stilling for hver især af de to Landsdele. Han opnaaede paa dette Program 410 Stemmer, men den nationalliberale Mørk opnaaede 507 Stemmer og blev altsaa genvalgt. Meget betegnende er det, at af Rosens Stemmer var kun de 21 fra Byen, af Mørks kun de 11 fra Landet. Ganske vist mente Bjørnbak, at af de 1600 Vælgere i Aarhus maatte det overvejende Flertal være *imod* Mørk, thi havde de været *for* ham, var de nok mødte, eftersom der ingen Fare for Liv og Lemmer var ved at stemme for Mørk!³⁸⁾

Aarhus stod i Virkeligheden skarpt mod sin Omegn i politisk Henseende. Kort før Ministeriet Monrads Afgang cirkulerede en Adresse i Aarhus for Krigens Fortsættelse. Saa snart Vaabenstilstanden den 20. Juli er sluttet, sætter Bjørnbak en Adresse igang til Fordel for Freden; den opnaar i Aarhus Omegn 1412 Underskrifter, mest mellem Gaardmænd og Humænd. »Vi føler Trang,« hedder det i denne Adresse, »til at udtale vor Misbilligelse af det Parti i Landet, der paa en saa sørgelig Maade har ført Riget til Undergangens Rand, og hvis Organer i Pressen har vildledet saa mange, ja ikke engang skaanet Deres Majestæts ophøjede Person, og i hvis Adresser vi ingen Lod eller Del har haft.«³⁹⁾ — Denne Adresse blev overrakt Kongens Kabinetsekretær af Geert Winther og Reinholdt Jensen.

De jyske »Bondevenner«s Holdning blev ikke billiget af J. A. Hansen og hans Tilhængere paa Øerne. Flertallet indenfor Østifternes Folkeforenings Bestyrelse offentliggjorde en Udtalelse, hvori den jyske Folkeforening blev beskyldt for at være Sammenknytningspunktet for et saakaldt antinationalt-demokratiske Parti, der »sætter

³⁸⁾ N. T. 64 18. Juni, jfr. A. A. 71 4. Dec.

³⁹⁾ N. T. 64 12. Okt.

en større Udstrækning af Land under Kongens Scepter og en Udvidelse af Kongens Magtfulde over dansk Nationalitet og Uafhængighed.«⁴⁰⁾ Herimod protesterede dog Jyderne.⁴¹⁾

— Den almindelige Stemning i Jylland efter Krigen var præget af en vis Bitterhed.*) Selv »Aarhus Stiftstidende« gav Plads for en Artikel, der ironiserede skarpt over det pludselige Omslag, der ved Midten af Juli havde fundet Sted i Københavnernes Holdning, hvilket Omslag syntes »at være hidført ved personlig Frygt for, at Hovedstaden skulde komme til at føle Krigens umiddelbare Byrder«; man kunde ikke derved faa de bedste Tanker om, »hvorledes de 100,000 maanedlige Tivolibesøgende vilde kunne underkaste sig den Selvfornægtelse og Tilsideættelse af al personlig Bekvemmelighed, som følger med en fremmed Occupation.«⁴²⁾

Freden i Wien bragte en stor Lettelse for Jyllands Befolkning, og ikke mindst endte dermed en drøj Tid for Højskoleforstanderen og Folkeføreren i Viby. Han var i Krigstiden blevet en Mand, der satte Skel; hans Indflydelse hos Bondebefolkningen var blevet større, men samtidig var der, særlig i Aarhus By, vakt et stærkt Had imod ham. Den Paaskønnelse, mange Bønder følte overfor ham, fandt Udtryk det følgende Aar, da der blev overbragt ham en elegant Fjedervogn. Det var en Gave, skænket ikke blot med Henblik paa hans Virksomhed i at forsvare det menige Folks Rettigheder, men for Viby Sogns Vedkommende ogsaa i Erkendtlighed for »hans som Hjælpefoged under Occupationen for Kommunen udviste gavnlige Virksomhed.«⁴³⁾

V. BJØRNBAK I KAMPEN OM 66-GRUNDLOVEN, STIFTELSEN AF »AARHUS AMTSTIDENDE«.

Aldrig saa snart var Krigen med den ydre Fjende forbi, før den indre politiske Kamp om Statens Forfatningsforhold tog sin Begyndelse. I denne Kamp stod Bjørnbak og hans Venner rede til at kaste deres Lod i Vægtskaalen.

⁴⁰⁾ Morgenposten 64 25. Nov.

⁴¹⁾ N. T. 64 7. Dec.

*) I Rigsdagskresen forlød det omkring 1. August, »at Stemningen i Jylland var saadan, at naar man ikke fik Fred, saa vilde Jyderne selv skaffe sig den.« (Under Junigrundloven II S. 1448).

⁴²⁾ A. St. 64 8. Sept.

⁴³⁾ Folkebladet 65 19. Sept.

Den ovenfor omtalte Fredsadresse fra Aarhusegnens Landbefolkning betonedede, at Underskrivernes undersaatlige Tillid og Hengivenhed var knyttet til deres Frihedsfølelse, der med uopslidelige Baand bandt deres Hjerter til Grundloven af 5. Juni 1849. »Denne kostelige Gave,« hedder det fremdeles, »fra Deres Majestæts højsalige, folkekære Forgænger, vil Deres Regering — det er vor Forvisning og Trøst i disse haarde Tider — bevare og indsætte i sin fulde Udstrækning.« — Bjørnbak var en saare kongeligt sindet Mand, helt igennem besjælet af den gammeldags Loyalitet, der havde hersket i hans Hjem. Gammeldags Kongetroskab fandtes vistnok gennemgaaende ogsaa hos den jyske Bondebefolkning. Det laa nær for det jyske Demokrati at stole paa den ny Konges Hjælp til Bevarelse af den folkelige Frihed og Lighed fra 1849; man kendte desuden Kristian IXs spændte Forhold til det nationalliberale Embedsparti, og Bjørnbak havde jo paa det mest kritiske Tidspunkt af 1864 ønsket: Gid vi havde Kongen mellem os!

Stærk Hyldest fra Landbefolkningens Side blev bragt Kongen imøde, da han efter Fredsslutningen foretog en Rejse til det fra Fjendens Besættelse befriede Jylland. Bønder fra Viborg Amt bevidnede ham i Randers deres Tillid: »Vor Konge tilskriver vi Freden, ej Krigen, ej dens sørgelige Følger.« Det hedder derefter om det brændende politiske Spørgsmaal: »Forfatningen af 18. November har aldrig fundet Bifald hos os, den skadede os udadtil og bragte ej Enighed indadtil, vi elsker Grundloven af 5. Juni, der har slaaet Rod i Folkehjertet, og vi beder derfor Deres Majestæt om, som hidtil, at være dette vort Frihedsbrevs bedste Støtte og Værn.¹⁾

Fredagen den 2. December 1864 kom Kongen til Aarhus, hvor han bl. a. modtog en Deputation paa 24 Medlemmer, valgte af Aarhus Amts Bondestand. Som Ordfører for denne Deputation oplæste Lars Bjørnbak følgende Adresse: »Allernaadigste Konge! Med sand Glæde hilser vi jyske Almuesmænd fra Aarhus Omegn Deres Majestæt, vor retmæssige Herre og Konge, velkommen iblandt os! Vi beder Deres Majestæt være fuldeligt forvisset om, at intetsteds vil trofastere og mere hengivne Hjerter end de, der bor under Vadmelsoften, slaa Dem imøde! Alle vore Forhaabninger om at bevare den Frihedens Pagt fra 5. Juni 1849, som Deres højsalige, folkekære Forgænger gjorde med sit Folk, er nu til Deres Majestæt. Vort inderlige Ønske og Bøn er at maatte beholde denne Gave. Under dette Frihedens Banner og med Deres Majestæts Valgsprog: »Med Gud for Ære og Ret« vil der atter blive Fred og Lykke i Danmark.

¹⁾ N. T. 64 15. Dec.

Gud bevare og velsigne Deres Majestæt, vor Dronning, Deres Børn og gamle Danmark!«

Bjørnbak føjede hertil en Udtalelse om, at den jyske Bondestand aldrig havde tvivlet om i Kongen at have en dansk Mand af de bedste og en sand Ven af Folkefrihed, og man haabede, han vilde værne om den af hans ædle Forgænger givne Grundlov og den dertil hørende Valglov, som Bjørnbak troede, det menige Folk havde brugt med Maadehold og ikke til at fortrædige Regeringsmagten. Kongen svarede med en hjertelig Tak for den Tillid og Kærlighed, Bondestanden viste ham og hans Hus, og forsikrede, at han var en trofast dansk Mand. Hvad Forfatningen af 1849 angik, da var det under Overvejelse, hvorledes disse Forhold kunde ordnes. Han haabede, at hvad Bondestanden ønskede, skulde ske, og han skulde i alt Fald staa paa dens Side. Bjørnbak og den øvrige Deputation kunde da forlade Audiensen med det bedste Indtryk af den jævne og hjertelige Maade, hvorpaa de var blevet modtaget.²⁾

Grundlovens Skæbne kunde ikke afgøres ved de festlige jyske Sammenkomster mellem Konge og Folk. Den ny Forfatning blev Frugten af en lang Række indviklede politiske Forhandlinger.³⁾

Om den Iver, hvormed Bjørnbak deltog i Kampen for den almindelige Valgret, vidner Artikler af ham i »Aarhus Stiftstidende«: Han tager Folkets Repræsentanter paa Tinge i Forsvar for det, at de gør den i hans Øjne selvfølgelig Ting at forsvare det menige Folks Ret: »det var jo Forræderi, om de svigtede det store menige Folks Sag, som de er sat til at forsvare. Man maa takke de Mænd, fordi de er saa faste under al den Forsmædelse og Haan, der kastes paa dem, fordi de begriber, at giver de nu Folkets gode Ret hen, da kan det vare mange Aarhundreder, inden den vender tilbage. Historien lærer os, at efter tunge Tider, naar Krig har forknyttet Folket, da benytter man Sløvhedstilstanden til at betage det dets gode Ret. Saa skete det i Danmark 1536 og 1660. Efter blodige Krige tog man Folkets Rettigheder fra det. Det vil Folkets tro Venner i vore Repræsentationer forbyde denne Gang, og det skal man takke dem for. Naar Folket ikke holder paa sin Ret, naar det har den, hvorledes vil det da kunne vinde den tilbage, naar den er tabt?«⁴⁾

Som Følge af, at Regeringens Forfatningsforslag var blevet forkastet, skulde der den 30. Maj finde nye Valg Sted til Rigsraadets Folketing. Lars Bjørnbak var Venstres Kandidat i Aarhus, imod sig

²⁾ A. St. 64 4. Dec.

³⁾ jfr. Under Junigrundloven, Slutningskapitlet.

⁴⁾ A. St. 65 4. Maj.

havde han foruden Mørk en Repræsentant for den helstatslig-konservative Augustforening, Cancellist Otto Algreen-Ussing. Bjørnbak anbefaledes af N. Rasmussen fra Lisbjerg Terp, der mente, at hvis Folket skulde gaa frem i Velstand, da maatte den almindelige Befolkning være selvstændig, og Midlet hertil var den almindelige Valgret. Bjørnbak selv fremhævede i sin Tale som en Trøst for sig i al den Sorg, der var overgaaet Landet, at han stedse havde bekæmpet den ulykkebringende Politik. Ved denne Lejlighed gjaldt det de Borgerrettigheder, som Frederik VII havde givet enhver dansk Mand. Bjørnbak vilde ikke give efter i Kampen for Grundloven, ikke være med til at berøve en eneste Mand hans Valgret. — Som sædvanlig var det i Aarhus Mørk, der gik af med Valgsejren.

I Odderkresen havde ved samme Valg Geert Winther Godsejer Ingerslev til Marselisborg som Modkandidat. Her var Tonen meget fordragelig. Ingerslev stod nemlig som Udtryk for en Strømning, der efter Krigen havde begyndt at gøre sig gældende henimod et Samarbejde mellem det gamle konservative Godsejersparti og Venstre, rettet mod Nationalliberalismen, et Samarbejde altsaa imellem store og smaa Bønder mod Embedspartiet. Under Valghandlingen betonedes Ingerslev Landmændenes Fællesskab i Interesser, saadan som dette var traadt frem under Krigstilstanden; Landmændene maatte sørge for, at de tilsammen fik det overvejende Antal Pladser i Landstinget. Og han svarede benægtende, da han blev spurgt, om han ønskede en herskesyg Embedsstand, der kunde bruge Landets Penge til at føre Krig for!⁵⁾

Denne Strømning hen imod en ny politisk Gruppering gjorde sig iøvrigt ogsaa gældende i Aarhuskresen. Egentlig havde det været Meningen, at Landboerne skulde have stemt ikke paa Bjørnbak, men paa Ussing, saafremt denne ved Kaaringen havde faaet et nogenlunde anseligt Antal Stemmer fra Aarhus By; i saa Fald vilde Bjørnbak have trukket sig tilbage. Bjørnbak erklærede kort efter Valget i en Avisartikel, at Landboerne »med Begejstring« vilde have stemt paa Ussing, da man ude paa Landet ikke var bange for at underhandle med »Mænd af en saa hæderlig Forening som Augustforeningen, naar det gælder at knække Doktrinærpartiets ulykkebringende Magt.«⁶⁾

De Toner, der paa denne Tid lød om, at hele Landbostanden burde forene sig mod Embedspartiet og dets landsødelæggende Politik, havde Bjørnbak altsaa ikke været døv for. Fra 1. Januar 1865 udkom Bladet »Enhver sit«, der betegnede sig som »Organ for den

⁵⁾ A. St. 65 1. Juni, ffr. A. A. 72 5. Febr.

⁶⁾ A. St. 65 6. Juni.

forenede Landbostand,« bekæmpede Nationalismen og forfægtede den Opfattelse, at Bønder og Herremænd i Enighed kunde samle sig om disse Punkter: Kongedømmets Hævdelse, en fornuftig og sparsommelig Statshusholdning, Embedsstandens rette (d. v. s. tjenende og ikke herskende) Stilling i Staten. Disse Programpunkter havde en Mand som Bjørnbak ikke vanskeligt ved at slutte sig til, og han havde ganske særlig efter 1864 let ved at godkende »Enhver sit«s Opfattelse, at »det doktrinære Parti er Danmarks virkelige og eneste Reaktion og Reaktion i samme Betydning, som Præstevælden er det i Spanien og Rom.«⁷⁾

Det var i Samklang med Bjørnbaks Standpunkt, naar Geert Winther den 10. Oktober 1865 gav Møde ved den bekendte Fønixsammenkomst mellem Godsejere og Bonderepræsentanter. Grev Frijs fastslog her: Embedsmændene bør være Statens Tjenere, ikke dens Herrer. Winther talte for Fædrelandet og dets Selvstændighed, idet han undsagde Skandinavismen og »de hidtilværende Magthavere, de meget regerende, de, for hvem Regeringen er Levebrød«, hvis Politik havde ført Riget til Opløsning. Ved det samme berømte Møde blev Enigheden i Landbostanden prist i smukke og poetiske Vendinger af Lensbaron Zytphen-Adeler, der talte om den fredelige »Arbejdets Deling«, som burde kunne bestaa mellem Herremænd og Bønder. De to Samfundsklasser havde hver sin praktiske Opgave, og de havde hver sin ideelle: som det var Godsejerens Pligt at beskytte Kunst og Videnskab, saaledes havde Bondestanden den Opgave at bevare gammel Sæd og Skik, thi »Folkets Sagn og Sange lyder længst og renest i den lune Bondestue.«⁸⁾

Trods nok saa smukke Ord om fælles Interesser og trods det utvivlsomt fælles Had mod de nationalliberale vandt Bestræbelserne for Sammenslutning mellem store og smaa Bønder dog intet varigt Fodfæste i Folket. Men de blev af Betydning for 66-Grundloven, skønt denne Grundlov kom til at mangle det, der vilde have skabt en bedre Jordbund for Tankerne af 10. Oktober: privilegeret Valgret til Landstinget ogsaa for Gaardmandsstanden. En umiddelbar Frugt af Mødet den 10. Oktober blev Oktoberforeningen, men til denne lykkedes det af »Bondevenerne« kun at knytte J. A. Hansen og hans Fløj, derimod ikke det Tscherning-Winther-Bjørnbakske Venstre. Det varer ikke længe, før »Enhver sit« maa klage over Geert Winthers Ubestandighed: »der er noget vævert og bevægeligt over Dr. Geert Winther, hvilket minder om Egernet, som er et Dyr, der lever i Skoven.«⁹⁾

⁷⁾ Enhver sit 65 29. Juli.

⁸⁾ Enhver sit 65 14. Okt.

⁹⁾ Enhver sit 66 12. Maj.

Ud fra en ubevidst Marxisme fandt Winthers Blad iøvrigt sin Forklaring paa, at den forsøgte politiske Sammenslutning mislykkedes. »Den store Landbesidder,« skriver »Nørrejysk Tidende«, »bruger Jordsmonnet som Genstand for Fabriksdrift, den lille for Haandværksdrift,« hvilket maa medføre et forskelligt Syn paa Samfundsforhold.¹⁰⁾

Fra det Tscherningske Venstres Side blev der gjort alt for at modarbejde det Grundlovsforslag, for og imod hvilket Valget den 4. Juni 1866 skulde staa. Gennem den anden Halvdel af Maj blev der holdt en Række Møder af Tscherning og Geert Winther over hele det østlige Jylland fra Vendsyssel til Kolding. Under højest vanskelige Forhold blev dette storslaaede Agitationstogt iværksat. Af Venstreblade fandtes da i Jylland kun to, »Aalborg Stiftstidende« og »Horsens Folkeblad«; Aarhus havde paa denne Tid intet Venstreblad. Den mundtlige Agitation maatte altsaa savne den Hjælp, en udbredt Venstrepressen kunde have ydet, men til Trods herfor gjorde den sin Virkning. Den 71-aarige Tschernings vældige »Tordenrøst« vakte ogsaa ved denne Lejlighed mange Menigmands-sjæle af den politiske Dvale. Bevægelsen naaede endog ud til Husmænd og Landarbejdere, der hidtil havde staaet fremmede og ligegyldige overfor det politiske Liv. Tilhørerne ved et Møde satte ofte Kraft ind paa at skaffe Deltagere til de følgende. Derfor strømmede i Reglen saa mange til de med kort Varsel anmeldte Møder, at disse ikke kunde holdes under Tag, i en Krosal eller Lade, men maatte føres ud i det fri, hvor der blev talt fra en Vogn, en Brændestabel eller en omvendt Tønde.¹¹⁾

Hvad Tscherning indskærpede paa disse Møder, gengav han senere Hovedindholdet af i en Artikel i »Nørrejysk Tidende«. Kraftigt har han betonet, at Grundlovsforslaget »er bragt frem af Regeringen som en Forholdsregel særlig rettet mod Bønderne.« Disse, »der for en halv Menneskealder siden baade ved Lov og Sædvane blev betragtet som en Art lavere stillet Folkeklasse, en Art Tyendebefolkning,« staar med den politiske Ligeberettigelse i Fare for at miste den borgerlige; »det gælder nu et sidste Slag for Landalmuen, dens politiske Lighed med de andre Medlemmer i Statssamfundet.« Det mest umoralske ved den foreslaaede Lov er dog dens Bestemmelse om Forret for Rigdommen: »Vindesygen kan være en nyttig Drivfjeder i det borgerlige Samfund, men den bør ikke give Forrang i

¹⁰⁾ N. T. 66 14. Juli.

¹¹⁾ N. Neergaard i A. A. 1916 1. Okt.

det politiske Samfund; Vindesygen er det mest krænkende som det farligste og usædeligste Grundlag for politisk Forret.«¹²⁾

Som naturligt var, vakte de Tscherning-Wintherske »Krostuemøder« og deres formentlig »ophidsende« Paavirkning baade Uro og Uvilje i den nationalliberale Hovedstadslejr saavel som hos andre, der vilde have det ministerielle Grundlovsforslag gennemført Særlig den nationalliberale Presse lod Tscherning døje onde Skøser i den Anledning. For Uroen var der iøvrigt god Grund, thi den storstilede Agitations Følge blev en vældig Fremgang for Modstanderne af Grundlovsændringen, for »Nejsigerne«. I Aalborg, Viborg, Aarhus, Skanderborg og Vejle Amter vandt disse ialt 11 Folketingskredse, hvortil godt nok svarede, at de ved Landstingsvalget tog alle 15 Mandater i de tre øst- og nordjyske Kredse, medens Vest- og Sydjylland valgte lutter »Jasigere«.

Paa Aarhuseggen havde Lars Bjørnbak været en trofast og meget værdifuld Støtte for Agitationen. Ved selve Valget havde han lovet at stille sig, hvis ingen anden Kandidat kunde findes. Imidlertid lykkedes det i sidste Øjeblik at faa General Harbou, Medlem af Augustforeningen, til at stille sig. Opstillingen af denne Kandidat viser, at Bjørnbak endnu bevarede en vis Sympati for den gammelkonservative Retning. Generalen erklærede ved Valget, at han ikke havde andet tilfælles med Bondevennerne, end at han vilde sige nej til Grundloven. I sin Stillertale betonedede Bjørnbak, at han foretrak en Tilstand med to Forfatninger for den Tilstand, som den gennemsete Grundlov vilde bringe, ja, at han endog foretrak Enevoldsmagten i Fællessager fremfor en Tilstand, hvorefter »Doktrinærpartiet« kunde ødelægge os indadtil, ligesom det havde ødelagt os udadtil. Valgets Resultat blev Mørks Genvalg med 1100 Stemmer, af hvilke kun 32 var fra Landet, medens General Harbou opnaaede 806 Stemmer, hvoraf kun 20 var fra Byen. Det skarpe, uforsonlige Skel mellem Land og By var atter traadt frem. Paa Grund af det forholdsvis store Antal Byvælgere havde Aarhuskredsen ikke i demokratisk Henseende kunnet følge Trop med mange andre Valgkredse.¹³⁾

Kort Tid efter havde Bjørnbak den Glæde at lede Venstre ved det for Demokratiet saa stolte Landstingsvalg i Randers, da det, ligesom samtidig i Aalborg og Horsens, gjorde samtlige Mandater til sine. Han skildrer selv denne Oplevelse saaledes: »Jeg har aldrig bivaanet noget politisk Møde, hvor der har hersket en saadan varm og inderlig Kærlighed til Folkfrihed, en saa enig Broderaand

¹²⁾ N. T. 66 16. Juni.

¹³⁾ A. St. 66 5. Juni, jfr. Folkebladet 66 23. Juni, A. A. 72 3 .Marts.

som ved dette Prøvevalgsmøde hin Morgen i Randers den 23. Juni 1866. Det var, ligesom den sande Aand fra det høje hvilede over Talerne og Tilhørerne. Folkethingsmand Niels Albretsen holdt en Tale, der i den Grad rørte Tilhørerne, at vistnok faa kunde tilbageholde Taarerne. Jeg saa mange, der ellers syntes rolige og kolde, fælde Taarer, saa der løb en strid Strøm ned over de solbrændte Ansigter.« Bjørnbak følte ved samme Lejlighed den dybeste Foragt for de Bønder, der af en Herremand lod sig slæbe hen at stømme deres egen Ret ned. Pinlig Forundring vakte det hos ham, at han paa Gaden blev forfulgt af »grinende og snadrende Jøder,« der haanede ham og hans Venner.¹⁴⁾

Dette Landstingsvalgs Udfald for Landet som Helhed blev imidlertid en Sejr for Grundlovsændringens Tilhængere, og Bjørnbak følte sig saa nedtrykt herover, at han i flere Dage ikke vilde gaa udenfor sin Dør for at se eller tale med nogen. Heller ikke vilde han med til en samme Aar afholdt Landmandsforsamling for ikke at skulle raabe Hurra for Hans Majestæt med Sorg i Hjertet.¹⁵⁾

Imidlertid opgav Bjørnbak ikke Arbejdet for de demokratiske Ideer. Netop i 1866 fik han, hvad han længe havde savnet som Støtte ved dette Arbejde: et Organ i Pressen.

Da Bjørnbak den 22. Juni 1866 var paa Vej til Landstingsvalg, traf han paa Langaa Station en Mand, der skulde afsted i samme Ærinde. Dette Møde skulde faa stor Betydning. Manden var J. C. N. Wistoft.

Wistoft var en Lærersøn fra Lee ved Viborg, men selv havde han lært til Farver og i nogle Aar virket som saadan i Aarhus. I 1866 var han Købmand i Boulstrup. Wistoft var en dygtig og begavet Mand, hvis politiske Sans var nær forbundet med Interesse for det praktiske Organisationsarbejde, der skulde gøre Bondestanden selvstændig ogsaa i rent økonomisk Henseende. Han blev i saa Henseende Lærling af G. Winther, og 1863 blev han Distriktskommisær for dennes to Brandkasser; i Bygningsbrandkassen skulde han meget senere, 1882, afløse Winther som Formand. Skønt Wistoft ikke havde politisk-agitatoriske Evner som Bjørnbak, og det laa fjærnt fra ham at spille en lignende Rolle, fulgte han naturligvis det politiske Liv med Interesse, og da Kampen 1866 stod om Folkets Valgret, havde han villet imødegaa en Artikel af Bille i »Dagbladet«, men hans Modartikel kunde selv ikke som betalt Inserat faa Plads i »Aarhus Stiftstidende.« Dette harmede ham og slog den

¹⁴⁾ A. A. 72 25. Marts.

¹⁵⁾ A. A. 72 27. April.

Tanke fast i ham, at Folkepartiet maatte have et Organ i Aarhus, hvad det ikke havde haft, siden »Jyllandsposten« 1863 gik ind.

Da Wistoft paa Langaa Station udviklede sin Plan for Bjørnbak, fandt han hos ham den bedst mulige Forstaaelse. Bjørnbak havde interesseret sig levende for de hidtidige Forsøg paa at skabe en demokratisk Presse i Aarhus, baade for det lille »Søndagsblad« og for »Jyllandsposten«. Overhovedet indsaa han, hvilken Betydning de folkelige Aviser kunde faa baade for Folkets politiske Vækelse og dets almene Oplysning. Betegnende nok oplyser hans Modstandere om ham i 1864, at han ikke vilde drive sin Agitation mellem Bønderne paa Kroer, da han mente, de Penge, der vilde blive brugt her, kunde finde en bedre Anvendelse, hvis de blev brugt til Avishold.¹⁶⁾ — Bjørnbaks stærke Vurdering af Pressen er et Vidnesbyrd om hans store Virkelighedssans. Det udbredte Avishold har i det sidste halve Aarhundrede haft en uberegnelig Betydning for særlig vor Landbefolknings aandelige Udvikling. I Virkeligheden langt mere end Folkehøjskoler har det betydet, at Egnens Avis regelmæssigt kom til hver Familie og kaldte paa dens Opmærksomhed for det, der ellers maatte have ligget udenfor Hjemmets og Sognets Synskres.

Bjørnbak og Wistoft blev hurtigt enige om at søge oprettet et Venstreblad i Aarhus. Da de kom til Randers, forelagde de Sagen for deres Meningsfæller, og paa et Møde af 166 demokratiske Valgmænd blev Oprettelsen af det ny Blad vedtaget. Paa Forhaand havde man Tilsagn om økonomisk Støtte fra flere Bønder i Hads Herred.

Planens Udførelse blev lagt i Hænderne paa dens to Ophavsmænd. Disse lader snart efter i »Nørrejysk Tidende« kundgøre, at fra 1. Oktober vil »Aarhus Amtstidende«, »et Blad for Menigmand i 9. Landtingskres«, udkomme 4 Gange om Ugen, koste 1 Rdl. Kvar-talet, bringe Efterretninger om inden- og udenlandske Forhold, Bekendtgørelser for Aarhus, Viborg og Randers Amter samt ledende Artikler i folkelig Aand til Oplysning og Nytte for det menige Folk.¹⁷⁾

1. Oktober 1866 udkom første Nummer af »Aarhus Amtstidende«, som hvis Udgivere betegnes Bjørnbak i Viby og Wistoft i Boulstrup. I den aabenbart af Bjørnbak skrevne Indledningsartikel fremstilles som det ny Blads Program, at det vil være en trofast Forsvarer for det menige Folk saavel i Købstaden som paa Landet, men det vil herunder se paa det heles Vel, thi »det elskede Fædrelands

¹⁶⁾ Fyens Stiftstidende 64 1. Juni.

¹⁷⁾ Om »Amtstidende«s Oprettelse se A. A. 1916 1. Okt., jfr. 72 25. Marts og 25. Maj, om Wistoft jfr. Biogr. Leks. XIX S. 96 f.

Lykke og Vel fordrer, at ingen Klasse af Medborgere begunstiges paa en anden Klasses Bekostning; thi deraf fremgaar Misundelse og Splid, Uro og Fortræd, der alt tilintetgør den Almenaand og det Samfundsliv, der skal bringe Lykke og Held.« »I national Henseende vil Bladet stille sig i de mest nationale Rækker; thi det vil styrke den faste Tro hos enhver god dansk Mand, at »Danmark skal bestaa saalænge Bølgerne ruller«. Det vil derfor styrke og støtte den Anskuelse, at Danmark endnu besidder Kraft nok til at leve sit eget Liv som selvstændig Stat, saa vi ikke behøver at gaa med Tiggerstaven og betle om Hjælp eller Beskyttelse enten i Nord eller Syd.« Bladets Valgsprog er iøvrigt: »frygter Gud og Kongen ærer!« Men skal dets gode Formaal naas, maa det have den fornødne Støtte gennem mange Abonnenter: »Ligesom der behøves tre Ting til at føre Krig, nemlig Penge, Penge, Penge, saaledes hører de samme tre Ting til at faa et Blad godt!«¹⁸⁾

Den Støtte, Bjørnbak bad om, fik hans Avis og fik den i Aarenes Løb i stadig rigeligere Maal; »Aarhus Amtstidende« har kunnet fortsætte sin Fremgang til Dagen i Dag under de dybt ændrede Forhold, som den sociale og politiske Udvikling har skabt for dette Blad som for andre paa samme Tid opstaaede Venstreblade.

»Aarhus Amtstidende« fik ikke blot den Støtte fra sin Egnss Befolkning, der laa i et livligt Abonnement; den knyttede ogsaa flere af Egnens Bønder til sig som Medarbejdere og Bidragydere. Det kan endnu have sin ejendommelige Tiltrækning at læse de Indlæg, i hvilke jævne Abonnenter ofte mødte frem med deres hjemmegjorte Betragtninger over Tiden og Samfundets Spørgsmaal. Det er Almuens ældgamle Livssyn, vi møder hos disse Indsendere, hvis Tankegang er uslebet af Skoletugt og af nærmere Omgang med »dannede Mennesker.« Man træffer her Almuemandens umiddelbare Rationalisme, den jævne tænksomme Kristens Tilbøjelighed til uden Paavirkning af Fortolkningskunst og religiøs Romantik at maale alt i Livet med en streng puritansk Alen.

Naar der f. Eks. er Tale om at rejse et Mindesmærke for Frederik VII, er der straks i »Aarhus Amtstidende« et bondepuritansk Indlæg mod denne prangende og luksuriøse Maade at hædre den afdøde Konge paa. Nej, »lad os efter Evne understøtte enhver menneskekærlig, frisindet Bestræbelse, enhver Skole, hvor frisindet folkelig Oplysning meddeles, ethvert Blad, der sigter efter at stille alle danske Mænd lige for Loven, at udbrede Frihed, Lighed og Broderskab. Naar vi gør det, saa handler vi som rette Kristne og gode

¹⁸⁾ A. A. 66 1. Okt.

Statsborgere, da virker vi i den Aand, der besjælede den afdøde folkelige Konge.«¹⁹⁾

Ikke mindst er det interessant at se, hvorledes det ægte Bondenag mod Præstestanden træder frem. »En Bonde i Randers Amts 4. Valgkres« udtaler saaledes om Præsternes Lønninger, at de »er ansatte alt for høje i Forhold til disse Embeders Vigtighed og Besværlighed.« Det er jo dog urimeligt, at en Præst skal have saa mange Gange mere end en Skolelærer. Den Indvending gælder ingenting, mener Bonden fra Randers Amt, at man for at blive Præst maa begynde at studere fra Barn af og først kan blive færdig, naar man er mellem 20 og 30 Aar gammel: »Jeg anser det paa ingen Maade for nødvendigt at studere Latin og Græsk og alt det, man har fundet og endnu finder det nødvendigt at proppe theologiske Kandidater med. Jeg mener, at Præstens vigtigste Gerning er at lede sin Menighed paa rette Vej til Salighed. Men vi hører jo dog ofte Præsterne sige til sin Menighed: »salige er de enfoldige«, men hvorfor overlægger de dem da selv med saa megen og navnlig saa forskelligartet Visdom?« — Hyrden er af selv samme Race som Flokken, og derfor er det fuldkommen tilstrækkeligt, at han er nøjagtig lige saa klog som de klogeste Individuer i hans Hjord, d. v. s. saa klog omtrent som Skolelæreren: »Præsten skal lære os at forstå den Gerning, hvorpaa en sand og troende Kristen skal anvende cirka en syvende Del af sin Tid, medens Skolelæreren dels skal lægge den Grund, hvorpaa Præsten skal bygge, og dels lære os, hvad der er uundgaaeligt nødvendigt for os til en ret Anvendelse af mindst $\frac{1}{7}$ af vor Levetid (!!)« Skolelærerens Gerning er altsaa egentlig vigtigere end Præstens, og hvor mange Præster øver den Gerning, der er betroet dem, i Aand og i Sandhed? Det er efter Indsenderens Skøn overhovedet en stor Fejl med de høje Embedslønninger: »Hvad andet har vel fremavlet dette Hovmod hos den højtlønnede Embedsstand, som den saa jævnlig lægger for Dagen og navnlig ligeoverfor den Klasse af Statsborgere, der ofte har Møje med at tilvejebringe sit Bidrag til Embedslønningerne?« Embedsmændene bør lønnes saa rigeligt, at de kan faa Raad til at lægge lidt til Side til deres Alderdom, saadan som Mænd i andre Stillinger maa i deres unge Aar. Pensionsvæsenet bør afskaffes, hvilket vil »styrke Frihed, Lighed og Enighed mellem de forskellige Stænder i Landet, medens man ved det bestaaende Lønnings- og Pensionssystem bidrager til at fremmane Hovmodsdjæveln hos Embedsstanden.« Lønnen for Præster burde i hvert Fald ikke overskride Lønnen for Skolelærere,

¹⁹⁾ A. A. 67 30. April.

og i begge Tilfælde Minimum være 1000 Rdl. og Maksimum 1200 Rdl.; overhovedet burde ingen Embedsløn med Undtagelse af Ministrenes overstige 2000 Rdl.²⁰⁾

Frikende en saadan Artikel for Naivitet og snævert Syn vil man vanskeligt kunne, og Avisartikler af denne Art har bidraget til at bringe »Bjørnbakkerne« i daarligt Ry for kulturødelæggende Smaatskaarenhed. Det var dog sikkert langt fra, at Bjørnbak personlig vilde underskrive alt, hvad der kom frem i den Slags Indlæg. Fremforalt havde hans Skoledannelse givet ham et uudsletteligt Præg, og han besad intet Degnehad mod Præsterne, der kunde drive ham til et principielt Fjendskab mod Embedsstanden som det, der fandtes hos mange Bønder. Imidlertid var Bjørnbak overmaade glad, naar jævne Folk saaledes vilde tage Pennen i Haanden og skrive om deres Meninger i hans Blad.

Mellem de navngivne Indsendere træffes vist ingen hyppigere end Gaardmand Niels Petersen fra Aarslev, hvis Betragtninger altid røbede deres Udspring i en udpræget selvlært Hjerne. Hans Tankegang var puritansk-radikal, og det var ingen Tilfældighed, at han stod i Brevveksling med Søren Jaabæk i Norge.²¹⁾ Iøvrigt forsøgte denne meget skrivende Bonde selv at være Bladudgiver, dog uden Held; senere blev han Redaktionssekretær ved »Amtstidende«.

I et Brev til Tscherning skriver Bjørnbak, at han ikke vil paa-tage sig Hvervet som navngiven Redaktør af »Aarhus Amtstidende«.²²⁾ I Virkeligheden var det Bjørnbak, der redigerede Bladet, medens Wistoft indtog en tilbagetrukken Stilling. 1867 rejste denne til Lægdsgaard ved Herning, men blev dog i nogen Tid ved at staa som Medudgiver. Det endte med, at »Aarhus Amtstidende« alene blev betegnet som »udgivet og redigeret af Skoleforstander L. Bjørnbak i Viby.«

»Aarhus Amtstidende« er den vigtigste Kilde til den bjørnbakske Bevægelses Historie i Tiden efter 1866. Netop fra 1866 kom Bjørnbak i særlig Grad til at staa som Ophavsmand til en folkelig Retning eller »Bevægelse«. Hertil bidrog stærkt hans Kamp mod Grundtvigianismen, hvis Udgangspunkt var, at Bjørnbak, netop samme Aar som han grundlagde den Avis, der skulde befæste hans aandelige Indflydelse paa Aarhusegnen, fik en grundtvigsk Medbejler til denne Indflydelse.

²⁰⁾ A. A. 67 14. Febr.

²¹⁾ jfr. A. A. 73 30. April.

²²⁾ Af A. F. Tschernings efterladte Papirer III S. 298 f.

VI. J. NØRREGAARD OG TESTRUP HØJSKOLE.

Foruden »Viby højere Landboskole« fandtes jo paa Aarhussegnen en Skole med et lignende Præg, den i Saxild. Den fra disse to Højskoler udgaaende Paavirkning var væsensforskellig fra den, der i andre Egne af Landet udgik fra de grundtvigske Skoler. Heller ikke kunde den tilfredsstillende alle paa denne Egn. Man har det Indtryk, at Lars Bjørnbak stod som Føreren for den overvejende Del af Bondebefolkningen paa disse Kanter; dog gjorde der sig i den aandslivlige Befolkning andre Strømninger gældende. Et Udslag heraf var, at tre ansete Mænd fra Egnen i Vinteren 1865—66 begav sig til København for indenfor de grundtvigske Kresse der at finde en ung Mand, der vilde paatage sig det Hverv at lede en grundtvigsk Højskole som Modvægt mod Bjørnbaks. Denne Rejse fik ingen umiddelbare Følger, men gennem Th. Skat Rørdam (senere Sjællands Biskop) fik den unge Theolog Jens Nørregaard lidt senere at vide, hvad de tre Mænd havde haft paa Hjerte, og det slog straks ned i ham, at her laa et Kald for ham. Det varede ikke længe, før det blev afgjort, at han skulde være Forstander for den paatænkte Folkehøjskole.¹⁾

Jens Nørregaard var udgaaet fra et københavnsk Embedsmandshjem, og han hørte til den Kres af unge grundtvigske Theologer, der havde haft et Samlingssted i det bekendte Lille Theologium. Her var han mødtes med bl. a. Ernst Trier og Ludvig Schrøder, der begge skulde komme til at høre til vore ypperste Højskolemænd. Det var en ret mærkelig Kres af unge Mænd, der samledes i den lille Diskussionsklub. Fælles for dem var Paavirkningen fra Grundtvig, hvis »kirkelige Anskuelse« om Daab og Nadver og »Trosordet« de alle varmt sluttede sig til. Fremdeles var de fleste af dem dybt grebne af den grundtvigske Højskoletanke; de higede efter at delagtiggøre det store menige Folk i de aandelige Interesser og Ideer, der fyldte dem selv.²⁾

Den grundtvigske Højskoletanke var fremforalt Tanken om at vække Folkets historiske Sans, ikke ved Hjælp af Bøger, men gennem det levende Ord. Det historiske Stof, der skulde gøres Brug af

¹⁾ Ved Testrup Højskoles Jubilæum (1891) S. 19 ff.

²⁾ L. Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole S. 164 ff.

var særlig Oldhistorien, de gamle Sagn og Sange fra Folkets Barn-domstid, da den nordiske Kraft var traadt saa lysende frem. Det gjaldt ikke mindst at vække Sansen for det dybe Sindbilledsprog, der skjulte sig i de gamle nordiske Gudesagn og gjorde dem næsten lige saa værdifulde under den aandelige Paavirkning som selve Bibelens Fortællinger.

De første grundtvigske Pædagoger var ægte Børn af det romantiske Gennembrud i Historieopfattelsen, der fandt Sted ved Overgangen fra det 18. til det 19. Aarhundrede. Den ny Maade at betragte Historiens Tidsaldre paa svarede til Ændringen i Naturfølelsen, da denne vendte sig fra de veldyrkede frugtbare Marker til de af Kulturen mest uberørte Steder, til Skove, Bjergegne og Heder. Romantikerne skrammedes ikke, som det 18. Aarhundredes Oplysningsmænd, af gamle Tiders »Barbari«; de fandt tværtimod de Tidsaldre mest tiltrækkende, da Menneskenaturen havde kunnet røre sig med friske Kraft, mest urørt og ubunden af Civilisation.

Grundtvig havde oversat Sakse og Snorre, for at de kunde lære Nutidens Slægt, hvilke Forfædre den havde haft. Men Filantropen fra den gamle Tid, Chr. D. Reventlow, forbød Indførelsen af disse Bøger i Skolerne paa sit Gods, ud fra den Betragtning: »Det er ikke gamle Eventyr og overtroisk Hedenskab, som vi skal indprente Almuen i vore Dage!³⁾ Modsat denne rationalistiske Opfattelse mente den grundtvigske Pædagogik, at netop ingen Viden var saa egnet til at bibringes Folket som den, den ny videnskabelige Beskæftigelse med den nordiske Oldtids Sprog og Litteratur havde bragt frem. »Tjæets Rod maa søges,« sagde Jens Nørregaard paa det kirkelige Vennemøde 1871, »for at dets Top kan skyde i Vejret, og der graves i vore Dage op fra Oldtiden, Mindet oplives og genlemves.⁴⁾

Fremskridtet af de nationale Minder, som man mente mægtigt maatte tjene til at fremme Nationalfølelsen, fandt paa de grundtvigske Højskoler ikke Sted efter en kritisk-videnskabelig Metode, men snarere paa det Grundlag, den litterære Guldalderens Digtning havde skabt. For Kristen Kold var Ingemanns Romaner for fulde Alvor en paalidelig Vejledning til Forstaaelse af det danske Folks gyldneste Tid. En ejendommelig Naivitet prægede i det hele de grundtvigske Pædagoger i historisk Henseende. Man lagde med stor Dristighed Ideer ind i Fortidens Kampe; Normanners og Kors-togsridderes Færd saa man uden al Skepsis ledet af høje aandelige

³⁾ R. Sørensen: Mit Levnedsløb S. 205.

⁴⁾ J. K. Madsen: Det kirkelige Vennemøde 1871 S. 91 f.

Maal, og der var ingen Grænse for de Allegorier, man kunde se gemt i et tilfældigt Oldtidssagn.

JENS NØRREGAARD

Ingen kunde være en mere udpræget Repræsentant for grundtvigsk Pædagogik end den unge cand. theol. Nørregaard, der i 1866 bestemte sig til at drage til Jylland for at bekæmpe og uskadeliggøre, hvad han ansaa for en »materialistisk« Skoleretning. Han forenede sig for at løse denne Opgave med en anden ung Theolog, Christopher Baagø. De to Venner havde et overensstemmende Syn paa den Gerning, der ventede dem; hver især af dem saa som sin Opgave at

vække sit Folks henslumrende
Kraft,
løfte dets Syn fra Hytterne lave,
fylde dets Aarer med ædlere
Saft,
lære det væрге Fædrenes Gra-
ve.^{*)}

Jens Nørregaard havde deltaget som Løjtnant i Kri- gen 1864 og havde der faaet sin patriotiske Forsvarsbegejstring uddybet og befæstet. Der blev alle Dage ikke saa lidt af en Officer over hans Væsen og Fremtræden; naar han under en Debat stod myndig paa en Talerstol, kunde han tage sig langt mere ud som en Militær end som en Skolemand. Naar han saa havde Bjørnbak overfor sig som Modpart, kunde der over det hele muligvis være som en Mod- sætning mellem en nationalliberal Officer og en Underofficer fra Frederik VI.s Tid.

Nørregaard er en af de Højskoleforstandere, der har staaet Nationalliberalismens politiske Opfattelse nærmest. Da han skulde grundlægge sin jyske Skole, voldte det ham nogen Vanskelighed, at han ikke kunde erklære sig for en absolut Tilhænger af den ufor-

^{*)} Højskolebladet 1891 Sp. 1295.

andrede Junigrundlov. Denne Vanskelighed blev overvundet ved selve Biskop Grundtvigs Hjælp. Gaardejer Mikkel Kristjansen i Beder, der først havde stillet sin Gaard til Raadighed som foreløbigt Skolelokale, trak sig imidlertid tilbage af Mistillid til den ny Forstanders politiske Sindelag.^{o)}

Nørregaard havde gennem sit Giftermaal erhvervet sig den nødvendige Kapital til at kunne grundlægge en Højskole paa egen Haand uden al Aktietegning. Sin Skole fik han bygget i Testrup By i Løbet af Sommeren 1866, saaledes at den kunde aabnes allerede 1. November s. A. I Forvejen havde Nørregaard udfoldet et energisk Agitationsarbejde, bistaaet af to Venner, han straks havde vundet sig paa Egnen: Kapellanerne Otto Møller i Gylling og Anton Kirkeby i Gangsted og Søvind. Ved de Møder, Nørregaard havde berammet rundt omkring, var der nogle Steder livlig Tilslutning, medens der andre Steder, hvor Stemningen var særlig »bjørnbaksk«, næsten ingen Tilslutning var. De Anbefalingstaler, han ved disse Lejligheder holdt for sin Højskole, kunde han f. Eks. indlede ved at tale om Ægteskabet mellem Aanden og Hjertet; iøvrigt betonedede han med et Sideblik til den bjørnbakke Undervisning, at hans Skole skulde være en dansk Skole, hvor der ikke var Tale om at lære Eleverne Tysk. Den grundtvigske Tankegang kendte jo ikke noget Hensyn til tyske Prangerforbindelser, men saa rent lyrisk paa Sagen:

Paa din Rigsdag, i din Skole
aldrig mer med Tysk du bole!
For din Lunge, for din Tunge
Tysk er Edder og Forgift!

Nørregaards Højskole skulde ikke blot være en dansk, men ogsaa en nordisk Højskole. Historieundervisningen skulde fremhæve, hvor meget der bandt os til vore nordiske Frænder, selvom der i Tidernes Løb havde været en Kurre paa Traaden, ligesom hvad der skilte os fra vore sydlige Naboer, hvorved det skulde lykkes at kvæle alt Hjemmetskeri.

Nørregaard vilde ikke høre sine Elever i Lektier eller holde Eksamen. Bøger skulde først bruges, naar Eleverne havde faaet Syn for at søge en eller anden Oplysning i dem. Praktiske Færdigheder som Regning og Skrivning skulde ikke udelukkes, men Maalet var ikke at opdrage til nogen praktisk Livsstilling. En virkelig Frihøjskole skulde Testrup Skole være, bekostet af Forstanderens egne Midler

^{o)} Mundtlig Meddelelse, jfr. Ludv. Schrøder: Den nordiske Føkehøjskole S. 249.

uden at faa Statstilskud og uden at være underkastet Statskontrol.

Nørregaards Program vendte tydeligt nok Brod mod det, Bjørnbak fulgte i Viby. Det manglede heller ikke ved de Nørregaardske Møder paa Udtalelser, der direkte rejste Kampsignalet mod Bjørnbak. Ved Mødet i Odder anbefalede Pastor Kirkeby saaledes Nørregaards Skole med den Begrundelse, at vel var der andre Højskoler paa Egnen, men de havde ikke virket godt og gavnligt og paa rette Maade, en Paastand, der kaldte Wistoft frem til Indsigelse. »Aarhus Amtstidende skrev: »Kan og vil Hr. Nørregaard virke noget godt i Folkeoplysningens Tjeneste, skal han have Tak. Men vi henstiller til ham, om han ikke kunde virke for sit Maal, uden han derfor behøvede at dadle andre hæderlige Mænds Virksomhed, saa meget mere som han kun ved Besked om dem og deres Gerning paa anden Haand.«⁷⁾ Mellem Bjørnbak og den ny Højskole kunde der tydeligt nok kun være Tale om een Samkvemsform: Kampens.

I den nationalliberale Hovedlejr vakte Testrup Højskoles Oprettelse baade Opmærksomhed og Tilfredshed. »Dagbladet« bragte Referat af Indvielsen med betinget Anerkendelse af Grundtvigianerne, »der i visse Retninger heldigst virker mod den bondevenlige Materialisme, thi kan man end ikke ønske, at vore Bønder skal blive Grundtvigianere, saa dog hellere det end Geert Winthers og J. A. Hansens Slaver.« »Dagbladet« nærede visse Betæneligheder ved en Undervisning uden Lektialæsning og Bøger, men haabede paa Fremgang for den ny Skole, saa den kunde bidrage ti i tilintetgøre den af »Brøler Bjørnbak« oprettede uheldige Højskole.

Ved Indvielsen af Testrup Højskole i November 1866 var et stort Antal Mennesker samlet i den med det danske Vaaben og de nordiske Farver festligt smykkede Skolestue. Mellem Talerne var Pastor Peter Rørdam fra Lyngby, der dvæiede ved det danske Folks Hovedskade, den af Uvidenhed avlede Mistvivl. Bonden havde levet i Uvidenhed og været underkastet Tryk, først af Adel og Gejstlighed og siden 1848 af sig selv og sine Partiledere. Men Folket skulde føres frem til Nationalbevidsthed og ligesom den enkelte lære at have Tillid til Gud, Tillid til sig selv og Tillid til andre. — Talerne Række blev afbrudt ved, at man gik udenfor og paa den ualmindelig høje Flagstang hejsede et stort Dannebrog, under hvilket Nørregaard mindede om, at det var det, der skulde være Samlingsmærket for aile danske Mænd.⁸⁾

⁷⁾ A. A. 66 18. Okt., jfr. 25. Okt.

⁸⁾ Dagbladet 66 Nr. 259, jfr. Ved Testrup Højskoles Jubilæum S. 23 ff.

I Anledning af »Dagbladet«s Referat opkastede »Nørrejysk Tidende« det Spørgsmaal: Kan man virkelig kalde Bondevennernes Hovedopgave Materialisme, den, der bestaar i at udbrede det 19. Aarhundredes politiske Hovedlære, den politiske Lighedsret, og i Henhold dertil at hæve Bondealmuen fra dens Stilling forud for 1848 som en ringere betegnet Klasse i det politiske Samfund?« Naar Grundtvigianerne vil forkynde Guds Ord i dets Renhed, maa de saa ikke ogsaa hylde den menneskelige Lighed?*)

Til Trods for logisk Bortforklaren bestod Modsætningen mellem Bondevenner og Grundtvigianere lige fuldt. Og det varede ikke længe, før »Materialismen« i Viby og »Idealismen« i Testrup fulgte en uimodstaaelig Trang og gav sig i Livtag med hinanden. Striden kom først til at dreje sig om et politisk Spørgsmaal, hvortil Standpunkterne var vidt forskellige: Skandinavismen.

VII STRIDEN OM SKANDINAVISMEN

De skandinaviske Bestræbelser var ikke blevet knust i Ulykkesaaret, da Hjælpen fra Sverige, »de 22,000 og han selv,« var udeblevet til saa smertelig Skuffelse for alle, der havde bygget deres Haab derpaa. »Skandinavismen« i Danmark blussede ikke længe efter 1864 op igen med en vis Kraft. Den kendte Dr. C. Rosenberg fik stiftet et »nordisk Samfund« og udgav som Talerør for sine Ideer »Ugeblade for Menigmand«. Skandinavismen blev herved igen Genstand for almindelig Drøftelse, og ikke mindst vandt Tanken om hele Nordens Forening til eet Rige og eet Folk varm Tilsiutning i grundtvigske Krese. I disse var Interessen for alt oldnordisk jo meget stor, og Skandinavismen byggede ikke mindst paa den Opfattelse, at Nordens fælles Oldsprog gav Grundlag nok for at regne alle Nordens Folk for een Nation og for at betragte de nye nordiske Sprog blot som Dialekter. Ved det grundtvigske Vennemøde 1871 talte en norsk Højskolemand, Arvesen, om »disse tre nordiske Folk med sine tre store Bygdedialekter« og fastslog, at »det er eet Folk, skønt tre Riger med tre Rigsgrænser, men ikke med tre Na-

*) N. T. 66 14. Nov.

tionaliteter. Der er eet Tungemaal og bliver aldrig mere, har heller aldrig været mere, men der er tre forskellige Tonefald.«¹⁾

J. Nørregaard var en af de ivrigste grundtvigske Skandinaver. Han havde jo bestemt fremholdt sin Skoles »nordiske« Karakter, og ved Skolens Indvielse havde Baagøe holdt en Foredrag i udpræget skandinavisk Retning.

Naar den skandinaviske Fane saaledes blev hejst paa Testrup, ansaa Bjørnbak i Viby det for en Udfordring til sig. Han betragtede Skandinavismen som et næsten lige saa farligt nationalt Fantasteri som Ejderpolitikken og nærrede derfor meget stor Frygt for dens Udbredelse. Da saa ved Paasketid 1867 Dr. Rosenberg drog rundt og holdt skandinaviske Agitationsmøder i Jylland, besluttede Bjørnbak at tage Tyren ved Hornene og fik gennem jysk Folkeforening sammenkaldt til et Diskussionsmøde i Aarhus den 25. Maj 1867.

Ved dette Møde erklærede Bjørnbak sig i en stor Indledningstale for Tilhænger af en Skandinavisme, der blot tog Sigte paa det bedst mulige Forhold og det størst mulige Samkvem mellem de tre Nationer. Maaske kunde ogsaa under visse Forhold en of- og defensiv Alliance være til Held. Men under de nuværende Forhold vilde den kun tjene til at forøge vore overmægtige Fjenders Tal og støde vor mægtige Ven Rusland bort. En Personalunion vilde drage en Realunion efter sig, og for en saadan savnedes de nødvendige Betingelser; thi de nordiske Folk udgjorde ikke en Enhed som Tyskere, Englændere, Franskmand o. s. v., og Sproget var ikke saa inderligt ensartet som i Italien og Tyskland. Landets geografiske Beliggenhed var heller ikke heldig for en Sammensmeltning og et fælles Forsvar. Sverige og Norge kunde ikke hjælpe os mod Tyskland, men hvis vi passede os selv og afholdt os fra truende og fjendtlige Skridt, vilde Tyskland nok lade os være i Fred.

Desuden var det jo aldeles ikke sikkert, at Sverige og Norge vilde have med os at gøre. Og hvis de virkelig vilde det, hvordan viide saa vor Stilling i en nordisk Union blive? I en fælles Repræsentation maatte vi være som 2 til 4, og vi kunde komme til at lade Gods og Blod for Sverige til vor egen Ødelæggelse.

Hvem er det nu, spørger Bjørnbak, der raader os til at indgaa politisk Forbindelse med Sverige og Norge? Det er de samme Mænd, hvis Halstarrighed bevirkede, at Staten blev søndersplittet, at vore borgerlige Rettigheder blev indskrænket, at vore Brødre i Sønderjylland nu er under et frygteligt Tryk.

Bjørnbak sluttede med nogle formanende Ord til de national-

¹⁾ Det kirkelige Vennemøde 1871 S. 77.

liberale og Grundtvigianerne om at have Respekt for anderledes tænkende: »Lad kun Grundtvigianerne og de nationalliberale rose sig af deres Dannelse, men det skal blive modsagt, naar de vil anmasse sig ene at være i Besiddelse af Fædrelandskærlighed. Vi viger ikke tilbage for nogen i Kærlighed til Fædreland og Modersmaal.« Bjørnbak vilde haabe, at slikt Hovmod og Foragtudbrud maatte blive holdt ude fra dette Mødes Forhandling: »lad os kæmpe for vor Overbevisning med Respekt for hinanden!«

I de saaledes refererede Udtalelser af Bjørnbak synes ikke at ligge andet end jævn sund Fornuft, hvorimod de allerfleste ikke vilde rette større Indvendinger. Men dog vakte de Bjørnbakske Synspunkter ikke blot de tilstedeværende »Skandinaver«s Protest, men ogsaa deres dybe Forargelse .

Adjunkt *Schallemose* forklarede, hvad der skulde forstaaes ved en Skandinav: en god, ærlig, dansk Mand, der elsker sit Sprog og sit Land og sine norske og svenske Brødre og hader det Land og det Folk, der fra ældgamle Tider har været Danmarks Ulykke. Man skulde ikke opgive Sammenslutningstanken af fejg Frygt for at mishage vore Fjender, han var vis paa, at de danske Bønders trofaste Sind ikke vilde drages mod Syd, men mod Nord.

Nørregaard fastslog, at de vigtigste Betingelser for en nordisk Forening fandtes, nemlig Sproget og Folkeaanden. Det var let for en Dansk at forstaa baade Svenske og Norske, og alle Sprogforskere behandlede de tre nordiske Sprog under eet. Folkeaanden vilde ogsaa føle sig som eet i de tre Lande, men Fiertallet af de Danske var døsig og dørske; derfor gjaldt det om at faa den danske Aand til at tale til de danske Hjerter. Drog man Minderne frem, skulde Hjerterne til at slaa varmere, men de danske Minder kunde ikke drages frem, uden at man tog de svenske og norske med.

Det er altid Tyskerne, der har sat Splid mellem de nordiske Brødrefolk. Det gaar med disse, som det gaar med tre Brødre, der ejer tre Gaarde. Naar Brødrene holder sammen, kan Herremanden ikke tage dem; er de uenige, tager han dem allesammen. Det nytter ikke at krybe i Skjul, det er fejgt, det er æreløst. Nej, vi skal være mandige og ære os selv, saa tager Tysken os ikke. Den svenske Rigsdag har gjort et Tilbud om et samlet Norden, repræsenteret af en Forsamling med to Kamre; i en sadan Forsamling vilde Danmarks Anliggender være vel forvaret.

Bjørnbak bemærkede om Lignelsen med de tre Brødre, at hvis Herremanden havde Magt til at tage de tre Gaarde, vilde de kun ved at ophidse ham nedkalde Ulykken over sig, før den ellers vilde komme. Var der nogen virkelig Støtte i Sverige, var det et Land som

Frankrig eller Rusland, og det da vilde have med os at gøre, da kunde der være nogen Mening i med dets Hjælp at trodse Tyskland. *Det skandinaviske Spørgsmaal gaar ud paa en Krigspolitik.* I Krig vil Jylland blive ødelagt, og kommer vi bagefter og beder om Erstatning, da hedder det, at vi har godt af at lide og føle, hvad det vil sige, at gøre sig gode Venner med Tyskerne. Vi skal redde Æren, siges der, men er det at redde Æren at bære sig ad som en Slagsbroder og forvolde sin egen Ødelæggelse? — En Forfatningsforbindelse med Sverige vilde upaatvivlelig føre til yderligere Indskrænkning i det menige Folks Frihed; de Folk, der arbejder for Skandinavismen, er netop de, som berøvede os vor lige Valgret ved Grundlovsforandringen, som man netop fremhævede skulde tjene til at nærme vor Forfatning til Sveriges langt mindre folkelige.

Båge forstod ikke, hvad en Politik vilde udrette, der ikke var en Krigspolitik. Frederik III krøb ikke i Skjul, men var mandig og frelste Danmark. Hvad vilde Bjørnbak have sagt, om han havde levet da? Der er ingen Frelse ved Eftergivenhed, men er vi enige, da behøver vi ikke at være bange for Russere eller Tyskere.

Nørregaard fastslog endnu engang sit Standpunkt: enten Tysklands Trælle eller Sveriges Frænder.

Søren Pedersen, Brabrand, spurgte, om vi mon lettere kunde staa os, naar vi fik baade Rusland og Prøjsen imod os, end naar vi kun havde Prøjsen alene. Væver *Sørensen* fra Astrup viser, at det er Danmarks fuldstændige Ruin at ivre for en skandinavisk Forening.

Aabenbart har Bjørnbak Bønderne med sig; 85 er for, 50 imod den af ham foreslaaede Resolution, »at den politiske Skandinavisme indeholder de største Farer for Danmark i Almindelighed og for Jylland i Særdeleshed«. *Schallemose* erklærede før Afstemningen, at han vilde tabe al Agtelse for Bønderne, om Resolutionen blev vedtaget, da det saa var øjensynligt, at de ikke gik efter deres sunde Sans, men efter Bjørnbaks Kommando. *Bjørnbak* hénstillede til Forsamlingen, om den turde paatage sig Ulykken ved at bære Hr. Adjunktens Foragt, og betonedede iøvrigt, at han fra lang Erfaring vidste, at Bønderne gik efter, hvad de ansaa for Sandhed og Ret.²⁾

Naar Bjørnbak tog saa skarpt til Orde mod Skandinavismen, var han paa dette Tidspunkt i Overensstemmelse med hele den bondevenlige Retning indenfor dansk Politik. Ogsaa J. A. Hansens Blad delte hans Standpunkt, skønt det i Slutningen af Halvtredserne selv havde støttet de skandinaviske Bestræbelser. Antiskandinavisk var

²⁾ A. A. 67 28. og 31. Maj.

fremdeles den gammel-konservative, helstatsvenlige Retning, »Godsejerpartiet«, der overhovedet stillede sig uvenligt mod de moderne nationale Rørelser. Bærerne af Skandinavismen var de national-liberale og Grundtvigianerne, og der kunde maaske nok være Grund for Bjørnbak til at advare disse mod aandeligt Hovmod; et skandinavisk Flyveskrift fastslog uforknytt: »Der er i Rigsdagen og Folket to Partier, som i Dannelse og Fædrelandskærlighed rager op over alle andre, og som forenede vilde have Magten i deres Hænder.... Disse to Partier, de nationalliberale og Grundtvigianerne, har de samme Planer, begge ønsker de en skandinavisk Union.« I samme Skrift meddeles den Opfattelse af Grundtvigianerne, at de er »Civilisationens Nybyggere blandt vor store, umyndige Almue.«³⁾

Bjørnbak var ikke den Mand, der i det skandinaviske Spørgsmaal eller i nogen anden Sag lod sig skræmme af disse »Civilisationens Nybyggere«. Efter Mødet i Aarhus fulgte en Række andre Møder, hvor man tappert forsvarede, hvad han kaldte »den danske Sag«, mod »Hjemmesvenskerne«. Til anden Pinsedag, 1868 havde Grundtvigianerne indvarslet et Møde i Odder, hvor selve Carl Ploug kom til Stede. Her blev Antiskandinaverne betegnet som »døde Kroppe«, idet Pastor Møller fra Gylling herved fandt den Trøst, at 10 levende Mennesker kunde udrette mere end 20 døde. Efter Afslutningen af dette grundtvigske Møde, under hvilket »de døde« slet ikke havde faaet Lov til at komme til Orde, tog Bjørnbakke Affære og afholdt i fri Luft et Protestmøde med Talere af Bjørnbak, G. Winther, Reinholdt Jensen og Bonderigsdagsmanden Søren Kjær. Dette Møde sluttede med, at man med en saadan Kraft afsang »Der er et yndigt Land«, at det — efter det bjørnbakske Referat — vidnede om, at der endnu var Mænd, som ansaa Danmark for deres Fædreland og ikke vilde se det forsvinde i Højnordens »Gunningagab«.⁴⁾

Ved et Møde i Raunholt Skov var det derimod Bjørnbakkerne, der indledede, og først derefter havde grundtvigske Talere Ordet, foruden J. Nørregaard særlig P. Bojsen, Gedved. Der skulde iøvrigt ogsaa ved dette Møde forhandles om Undervisningsforhold, nemlig med Hensyn til Forskellen mellem den grundtvigske Fremgangsmaade og den almindeligt brugte, men det skandinaviske Spørgsmaal blev dog Hovedemnet.

Baade *Geert Winther* og *Bjørnbak* pegede paa Vanskeligheden med de to Fyrstehuse og den Udæskning, et forenet Norden vilde være mod Prøjsen og Rusland. Overfor denne Realisme hotte J.

³⁾ Øjeblikkets Fordringer (1867) S. 18 og 20.

⁴⁾ A. A. 68 5. Juni.

Nørregaard sig til en rent poetisk-historisk Betragtningssmaaede: de tre nordiske Folk var eet i deres Fødsel, Barndoms- og Ungdomstid; de havde Minderne tilfælles fra disse Tider, Sprog m. v. De havde ogsaa dannet een Stat under Dronning Margrethe. At Kalmarunionen mislykkedes, laa ikke i Folkenes Forskellighed, men i, at Erik af Pommern var en ussel Konge, og i, at de senere Konger ikke forstod at holde Foreningen ilive. »Den nordiske Tanke« var en ædel og høj Tanke, som Folkene i Nord havde drømt i deres Ungdom. Naar man i sin Ungdom drømte om noget højt og stort, da naaede man det mestendels, drømte man intet højt eller stort, da naaede man heller ingenting. Det var ikke ukristeligt at prædike Had mod Prøjsen og Tyskland, lige saa lidt som det var ukristeligt at hade den, der trængte ind i et Hus for at krænke og bortføre ens Hustru. Norge var ikke blevet forurettet af Sverige, og Danmark vilde lige saa lidt blive det.

Båge udtalte sig om Sprogsprogsmaalet: Talesproget i de tre Lande var ens (!), men Skriftsproget var ikke fuldkomment ens; hvad man vilde have til Fællessprog, var det danske, som man skrev her i Danmark for 5 å 600 Aar siden (!).

Winther anholdt i sit Gensvar til Nørregaard den Paastand, at hvad man drømte om i sin Barndom, det naaede man som Regel ogsaa; dette var efter hans Mening en farlig Lære at indpode i Ungdommen. I Anledning af en Udtalelse af P. Bojsen om, at Skandinavismen ikke laa for til Løsning, bemærkede endelig Bjørnbak, at de moderate Grundtvigianere som Bojsen og Høgsbro syntes at have faaet en Fornemmelse af, at Skandinavismen ikke smagte den jydsk Befolkning.⁵⁾

— Bjørnbak troede dog ikke, at Tilbageholdenhed fra Skandinavernes Side kunde være andet end Klogskab. I sit Blad blev han utrættelig ved at advare mod den farlige Skandinavisme; han drog Spørgsmaalet frem under Valgkampen i 1869 og forsvarede sig mod den Paastand, at det ikke laa for. Han mente, det gjaldt om i Tide at væge sig mod den truende Fare, saa den ikke kom og overrumplede Folket paa samme Maade som Ejderpolitikken.

Til Mors og Vendsyssel naaede Bjørnbaks energiske Agitation mod Skandinavismen, og det var intet Under, at han blev berygtet mellem Skandinaverne over hele Landet. Utvivlsomt var han ogsaa tit grov i Debatten. Naar Lejlighed gaves, var han ikke bange for at udslynge et: Det er Løgn, og den Slags formindskede naturligvis ikke det Indtryk, han gjorde paa Modstanderne af at være en

⁵⁾ A. A. 68 16. Juli.

»grov Materialist«. Som grov Materialisme og intet andet blev den bjørnbakske Modstand mod de skandinaviske Bestræbelser betragtet af Grundtvigianerne, f. Eks. af Otto Møller, Gylling.

En dyb Forskel i Livsvurderingen udgjorde i Virkeligheden Kærrnen i den bitre Strid. Bjørnbak forstod intet af de filologisk-historiske Betragtninger, der blev fremholdt af Grundtvigianerne; han var utilgængelig for den grundtvigske Henvisning til Nordens fælles Oldtidssprog, Oldtidssagn og Oldtidsminder. Den bjørnbakske Betragtning var den, der engang kom til Orde i Reinholdt Jensens »Jyllandspost«: »Den Udlænding, der her i Landet har bidraget til at fremkalde Bondefrigørelsen, har i Virkeligheden været mere dansk-national end danske, der har virket for Studiet af Oldsproget«. For Bjørnbak og hans Venner stod Krig som den største af alle Ulykker, medens Grundtvigianerne mente, at det forenede Norden i Tillid til den fra Fædrene nedarvede Heltekraft med Sværdet i Haand skulde byde Alverden Trods.

De Præster, Højskoleforstandere og Adjunkter, med hvem Bjørnbak diskuterede Skandinavismen, havde taget deres Standpunkt under Paavirkning af en i Romantikken bundende Studieretning, der lod sin Betragtning af Folkets Nutid helt gennemsyre af sine Forestillinger om Folkets herlige og kraftfulde Oldtid. Det er en paa lignende Studier grundet historisk og filosofisk Stemning, der gjorde mangan tysk »Overlærer« til en typisk Tilhænger af germansk Kulturforherligelse og altyisk Erobringspolitik.

VIII. SKOLEMØDERNE.

Ved Aabningsfesten paa Højskolen i Lyngby den 5. November 1867 havde Grundtvig udtalt sig fordømmende om de ikke-grundtvigske Skoler med deres gølge »Dødbiderkunst«, idet han i den Sammenhæng ytrede: »Man maa nemlig være besjælet af Folkeaaften, og Modersmaalet maa have fundet levende Genlyd i Hjertet, naar man skal kunne betragte det danske Folkeliv nu og herefter fra sin lyse Side, som kun er den, der vender sig til den fjerne, hartad glemte Fortid i Skjolds og Haddings, Frode Fredegods og Rolf Krakes fjernne Dage«.

»Aarhus Amtstidende« drager skarpt tilfelts mod denne Ytring og skriver: »Grundtvigianerne vil have de gamle Tider, da Frænde

myrdede Frænde, Søster myrdede Broder, da daglig Vold og Mord herskede, til at staa som lysende Forbilleder for os i Nutiden, og der lægges da heller ikke Skjul paa, at det er, for at vi kan blive rigtig dygtige til at børste Tyskerne.«

Herimod hævder Bjørnbaks Blad, at selvom man skal lære de unge at værne om Folk og Land, vilde det være taabeligt og dadelværdigt at bibringe dem Krigs- og Hævntanker, der kun kan føre til Ødelæggelse. Maatte man ikke hellere lære de unge Bøndersønner, at Krige mellem Folkene er umenneskelige og ukristelige, fordi Menneskene dog alle er Børn af en alkærlig Gud, hvis Bud til sine Disciple var den indbyrdes Kærlighed. »Lad os lære vore unge Bøndersønner, at de har en velsignet og lønnende Fredens Gerning at gøre i Hjemmet som gudfrygtige og duelige Husfædre, i Kommunen og Staten som friheds- og lighedselskende Borgere, der besjæles af den rette Almenaand.«¹⁾

Aabenbart er det det gamle rationalistiske Skoleprogram, det, en Chr. D. Rewentlow havde bestræbt sig for at føre ud i Livet, der her staaer mod det romantiske Syn paa Folkeoplysning og Folkeopdragelse. Bjørnbak selv saa paa Modsætningen ud fra den Synsvinkel, at det var de nationalliberale, der gennem deres Venner Grundtvigianernes Højskoler vilde »indprente vor Tids Ungdom Hedenolds raa Krigslyst« for derved at forberede en tredje slesvigsk Krig.

— I Sammenhæng med Møderne om Skandinavismen fulgte en Række Møder om Skolesagen, hvor den grundtvigske Opfattelse, særlig repræsenteret af Nørregaard, hæftigt stødte mod den bjørnbakske. Fra 1869 kan man sige, at Diskussionsmøderne mellem Bjørnbak og Nørregaard helt er Skolemøder og ikke mere drejer sig om Skandinavismen.

En stor Del af Striden ved disse Møder drejede sig om, i hvor høj Grad det ved Undervisning af Børn og Unge var nødvendigt at henvende sig til Fantasien gennem Fortælling af Sagn og Eventyr. Her hævdede Nørregaard, at af Aandens Sanser, Fantasien, Følelsen og Forstanden, var den første Sans den vigtigste ved Opdragelsen. Hvad Fantasien skal gribe, maa være skabt af den selv, og dette er Sagn og Eventyr. Naar Barnet skal lære om det virkelige, kræves det fantastiske Klædebon, thi Barnet har ikke Sans for den store, brogede virkelige Verden. Naturligvis kan mange af de virkelige Beretninger fra Bibelens og Historien, bruges, men hvorfor bibringe Barnet Sandheden iklædt jødisk eller fremmed og ikke dansk

1) A. A. 67 14. Nov.

Dragt? Sagnene er ikke en enkelt Mands, men Folkets Digtning, og de giver derfor et Middel til at ramme Barnet i dets folkelige Grund og ved folkelige Midler. Det kristelige Liv forstyrres ikke derved, naar det er virkelig stærkt. Overfor unge skal Sagn og Eventyr ikke benyttes for en Læresætnings Skyld, men for at give de unge et Syn paa de store Sandheder. Naar der f. Eks. fortælles dem om Kampen mellem Thor og Midgaardsormen, da aabnes deres Øjne ved dette Syn for den stadige Kamp mellem Løgn og Sandhed. Nørregaard sammenfattede sin Anskuelse saaledes: Sagn og Eventyr er en god og en Tid lang tillige den eneste sikre Tilgang til Barnets Hjerter og for de unge en Vejledning til at klare det aandelige og det usynlige.

Bjørnbak anerkendte vel Sagns Berettigelse, men mente, at Grundtvigianerne lagde alt for megen Vægt paa Sagnene fra den hedenske Tid. Sagn og Eventyr bør i det hele ikke danne Grundvold for Opdragelsen, men man bør nærme Barnets Fantasi med Indholdet af den hellige Skrift; ved at proppe Børn med hedenske Sagn udsætter man sig for at gøre dem til Hedninger. Havde Grundtvig ikke selv indrømmet, at han ved at arbejde sig ind i de hedenske Sagn var naaet til ikke længere at vide, om han var Hedning eller Kristen? Det gik efter Bjørnbaks Mening desuden ikke an altid at appellere til Indbildningskraften og se bort fra ædruelige praktiske Formaal. Historien indeholdt et rigeligt Materiale; det var bedre at fortælle Børnene om de Mænd, der havde levet for store og ædle Formaal og havde opfodret sig for Fædrelandet.²⁾

Bjørnbaks Indvending mod de hedenske Sagn deltes fuldt og helt af Geert Winther, der ved et Møde fastslog, at »Oldtidens Aand var Hedenskabets, altsaa Mørkets, Selvtægtens og Manddrabets Aand, medens Kristendommen lærer Fordragelighed, Broderkærlighed og Fred.«³⁾

Det var langt fra, at Bjørnbak og hans Meningsfæller vandt Anerkendelse hos Modparten for deres Standpunkt som et Udslag af af Kristelighed. De grundtvigske Ordførere slog fast, at kun »Aand og Hjerteløshed« kunde have noget mod Sagnene og deres pædagogiske Brug at indvende. Pastor Kirkeby udtrykte det saaledes, at fra et kristeligt Standpunkt var Brugen af Sagn og Eventyr fuldt berettiget, medens Uvidenhed og Sanselighed altid havde været imod at bruge Sagnene, hvilket ikke var saa underligt, da det altid var det ædlest og dybeste, der kom frem i Sagnene!⁴⁾

²⁾ jfr. f. Eks. Referat fra et Møde i Horsens, D. Sklt. 69 31. Maj og 23. Juni, A. A. 69 25. Maj.

³⁾ A. A. 69 20. Juli (Møde i Tingskoven).

⁴⁾ Udtalelser ved nævnte Møde i Horsens.

Paa en virkelig aandfuld Maade gendrev »Aarhus Amtstidende« Paastanden om de gamle Sagns Nødvendighed i Undervisningen: »Hvad tyede Jesus og Apostlene til, naar de vilde bruge Lignelser? Til de daglige Begivenheder, der forefaldt omkring dem, til de Ting, de havde for Øje. De tog deres Billeder til Lignelserne fra de forskellige Arbejder ved Agerdyrkningen: at pløje, saa, høste, tærsk, grave, plante, vande, plukke Frugt af o. s. v. o. s. v. Vilde man gennemgaa alt, da vilde man finde, at der næppe er nogen menneskelig Virksomhed i nogen Retning, som jo er brugt som Billede paa de Ting, som hører Guds Rige til.« — Dette det bedste af alle Mønstre tilraades det Nutidslærer at følge i Stedet for at proppe Eleverne med »Fortællinger om alt det Hedenskab, en fra Gud bortvendt Menneskehed har skabt.«⁵⁾)

Det skarpeste Hoved mellem Bjørnbaks Venner, Reinholdt Jensen, opridsede i klare Træk Modsætningen mellem de to pædagogiske Livsanskuelser. I en Artikel i »Horsens Folkeblad« fra Slutningen af 1868 skriver han om »Grundtvigianerne og Tscherningianerne«: »Grundtvigianerne anser de sparsomme og i mange Maader tvivissomme Efterretninger, som vi har om vore Forfædre fra Barbariets Tid, for den egentlige Kerne i Folkeoplysningen. Tscherningianerne mener derimod, at hine Efterretninger vel kan have Betydning som et Led i Folkets Bevidsthedskres, men de frygter for, at Folket vil hæmmes i Udvikling og Fremskridt, hvis det stirrer sig blind paa de Voldsgerninger, hvorom de gamle Sagn beretter, og uden at miskende den Kraft, som dengang gjorde sig gældende, tror de, at Nutiden har en væsentlig anden Opgave end hin Tid, og at det, for at blive dygtig til den Gerning, som nu foreligger, ikke er nok at beundre hine Barbarer, men at det er nødvendigt at skaffe sig den Kundskab om Nutiden, som er Betingelsen for, at Folket kan hævde sin Plads i Fremtiden.«⁶⁾)

Dette lyder meget maadeholdent. Alligevel betænkte Grundtvigianerne sig ikke paa at stemple de bjørnbakske Indvendinger mod den grundtvigske Undervisningsform som Udslag af den raeste og laveste Materialisme, af den Tankegang, man fra nationalliberal Side overhovedet paaduttede Bondevennerne, det politiske Livs »Tørvemøser og Tørvetrillere, Mudder og Taage, slimede Haletudser og kvækkende Frøer«, og som man mente kunde finde et passende Udtryk i dette Vers:

⁵⁾ A. A. 69 3. Sept.

⁶⁾ A. A. 69 28. Jan.

Skidt med det skønne! Blot fuldt op i Laden!
 Der skal males Gødning af Heltenes Ben!
 Højen skal jævnes! Paa Vejen, paa Gaden
 hurtig hen med Gravkæmrets kløvede Sten!
 Trækapitalen skal væk! Hvor den staar,
 gier den kun to, der kan Byggen gie fire.⁷⁾

— Trods alt maatte Bjørnbak ved sin jævne, nøgterne Bevisførelse have den sunde Fornufts Overlegenhed paa sin Side, naar han overfor en grundtvigsk Undermaaler f. Eks. skulde forsvare de positive Kundskabers absolutte Nødvendighed for et Menneskes Uddannelse. Ved et Læremøde i Horsens talte en Lærer *Utoft* om Nødvendigheden af at faa oprettet Kvindehøjskoler, da det var nødvendigt, hvis Kvinden skulde røgte sit Kald, at hun ikke blot blev en *Dannekvinde*, men ogsaa en *dannet* Kvinde. Dette skulde hun dog ikke blive ved at lære en stor Mængde, ved at blive glattet og poleret af. Fremforalt skulde Hjertet oplades for alt det store, dybe og sande; det var navnlig Kvindens Følelse, der burde paavirkes. Overfor dette fremhævede *Bjørnbak*, uden at ville imødegaa *Utoft*, Nødvendigheden af at sende Døtrene ud hos en Proprietær eller Præst for at se, hvorledes det gik til andre Steder end i deres Hjem. Heri var *Utoft* dog paa ingen Maade enig med *Bjørnbak*. Han vilde ikke have Kvinden opskruet, og hun burde derfor *lære sig selv at kende*. Dette var Hovedsagen, og ikke at hun lærte at regne og skrive; først skulde den unge Pige paa Højskolen, senere kunde hun altid komme ud hos fremmede. *Bjørnbak* svarede hertil, at det bedste Middel til at forhindre Opskruethed var netop, *at man lærte noget*. — Det maa nævnes, at ved samme Lejlighed fremhævede *Nørregaard*, at Regning og Skrivning ingenlunde kunde undværes, men tværtimod var meget nødvendige Ting.⁸⁾

— Ved et Skolemøde i Skanderborg den 29. Decbr. 1868 opkastedes som Forhandlingsgenstand for en talrig Forsamling fra mange Egne i Jylland det Spørgsmaal: Hvad er Folkeaand, og hvorledes skal Skolen virke paa den danske Folkeaand? *Nørregaard* gjorde under Diskussionen opmærksom paa, at dette Spørgsmaal i Grunden var galt stillet, da det ikke var Skolen, der skulde virke paa Aanden, men Aanden, der skulde virke paa Skolen, thi der var ikke Tale om, at vi kunde paavirke Folkeaanden, men om det omvendte, saaledes som vi ogsaa altid havde lært i kristelig Henseende om vort Forhold

⁷⁾ Dagbladet 67 26. Febr.

⁸⁾ A. A. 69 22. Maj, jfr. D. Sklt. 28. Juni.

til den Helligaand. Aand var en Livskraft, der vidste af sig selv at sige, og det laa nær at tænke sig, at Livet i Folket lededes og styredes paa tilsvarende Maade som Livet i den kristelige Menighed. Vi har ingen Aabenbaring derom, men hvorledes er det Præg, som findes hos Folket, fra først af fremkommet? Hvorfra denne ejendommelige Sædvane og Tankegang? Hvorfra disse stærke Stød, som til sine Tider mærkes i Samfundet? Skulde Kilden ikke være, som indenfor den kristne Menighed, en personlig Aand, »der ved af sig selv at sige?« Naar der i Bibelen taltes om Engle, »der stod for Guds Aasyn«, var det vel heller ikke urimeligt, at de forskellige Folke-aander var Guds Engle, der af ham havde faaet hver sin særlige Gerning at udføre. Men iøvrigt var det ikke nødvendigt, at man antog en personlig Folkeaands Tilværelse, naar man blot troede paa en aandelig Livskraft, til hvis største Virkemidler Modersmaalet hørte. Aanden havde i det hele tre Veje at gaa, naar den skulde gøre sin Gerning, gennem Sagn, Sang og Saga, der overfor Folkelivet var som de tre Norner, der sad ved Ygdrasils Rod og øste af de hvide Vande paa alle de Steder, hvor der vilde gaa Forraadnelse i Træet.

Da *Bjørnbak* tog Ordet, betegnede han Folkeaanden som »en ny Slags Guddom« og spurgte, i hvilket Forhold den stod til den treenige Gud. Var det kun de Danske, der havde saadan en Folkeand, eller kunde man ogsaa tale om den tyske, norske, ja maaske endog om den skandinaviske Folkeand? I hvilket Forhold stod disse Folke-aander til hinanden indbyrdes, var de beslægtede eller hvorledes? *Bjørnbak* kendte ingen anden Aand end den, hans Religion lærte om, og skulde han tro paa nye Aander, maatte han ogsaa vide, hvilken Magt de havde, om de kunde tage Folkene ved Haanden og lede dem, som de vilde, eller om de blot skulde betragtes som uskadelige Væsner — som »Lygtemænd eller Smaanisser i Bjergene!«

Nørregaard erklærede i sit Svar paa disse Udtalelser, at han var vant til, at man spottede med Aand, selv med den Helligaand. Tro paa Folkeand var vel ikke nogen Tro til Salighed, men kunde derfor være lige berettiget. Henvendt til en anden Deltager i Diskussionen hævdede han, at der var Kærlighed i de gamle Sagn, selv i Skildringerne af Heltenes Kampe, thi det var ikke af Lyst til Blodsudgydelse, de stred, men fordi de elskede den Opløftelse, den friske Luftning, som Strid og Kamp altid fremkalder, selv endog i vore Dage, da vi dog maa erkende, at Kamp og Strid bidrager til at vække Livet.

Bjørnbak var, da han igen tog Ordet, vred over at være blevet »korrekset«; om saa *Nørregaard* skulde »tudskraale«, vilde han ikke tie stille. Han maatte fremdeles betragte denne Tale om Folkeand

som »noget Opspind af forvirrede Hjerner«, naar han ikke kunde faa Oplysning om Forholdet mellem Aanderne indbyrdes. Kunde Aanderne ikke blive uenige, og hvilken Aand kunde i saa Fald staa sig? Naar til Eksempel den danske og den tyske Aand kom i Krig med hinanden, kunde da een Dansk slaa ti Tyskere, fordi den danske Aand, som det blev sagt ved Skyttfesterne, var en Sejrsaand og den bedste Aand? Eller behøvedes der maaske ikke Mennesker, naar en saadan Kamp skulde udfægtes — saa meget desto bedre, da vi jo saa kunde spare Udgifterne til Hær og Flaade, eftersom vi nok kunde stole paa, at den danske Sejrsaand forsvarlig vilde prygle den tyske Aand!! — Der var, fastholdt Bjørnbak, kun een Gud og een Aand, nemlig Guds Aand, og vi skulde ikke fordybe os i en Tid af vor Historie, da der, som det ogsaa fremgik af de islandske Sagaer, blev ført et barbarisk Liv, idet man hverken agtede Næstens Liv eller Ejendom!

P. Bojsen fra Gedved var ogsaa tilstede og udtalte som sin Mening, at hvis vi selv havde en Aand, kom vi ogsaa nok til at tro paa Folkeaanden. Der var ingen Strid mellem gode Aander, og Folke-aanderne maatte som Guds Engle være gode. Som det enkelte Menneske søgte til Barndomsminderne for at finde Trøst, saaledes maatte det samme være Tilfældet med Folket. Naar Bjørnbak talte ilde om de nordiske Forfædre, da talte han ud fra en pietistisk Tankegang, der betragtede det faldne Menneske som af Naturen djævelsk og ikke vilde anerkende, at der udenfor Kristendommen kunde være noget menneskeligt godt.

En Lærer *Munck* fra Langaa mente, at Bojsen havde skildret Barndomstiden med for lyse Farver; man kunde ogsaa have bitre Minder derfra (— det er, vel at mærke, Folkets Søn, der kommer med denne Indvending overfor den præstegaardsfødt), og Minderne fra Folkets Sagntid bar særlig Præget deraf. Overlærer *Krajberg* henviste, hvad Folkeaanden angik, til det danske Folks Oplevelse i 1848; næppe mange af dem, der dengang var blevet grebet af Aanden, vilde nu benægte dens Tilværelse.

Da *Bjørnbak* derefter for sidste Gang fik Ordet, nedlagde han skarp Protest mod at være »Pietist«, fordi han kun troede paa en absolut Aand, der hverken trængte til Engle eller andre Aander for at faa sin Vilje udført. Den Rejsning, som fandt Sted i 1848, skyldtes en naturlig Harme over den Uret, som vi blev udsat for, en Harme, som jo enhver kendte til, naar en eller anden angreb os eller gav os en Ørefigen!

Dette bevægede Skanderborgmøde sluttede med, at Skolebestyrer Meyling fra Aarhus »haardt imod sin Vilje« stillede sig paa Bjørn-

baks Side; han kunde nemlig ikke tro paa en personlig Folkeaand, men anstillede Betragtninger over, at det, der blev kaldt Frugten af Folkeaanden, i Virkeligheden blot syntes at være Frugten af de Naturbegivenheder, hvorunder et Folks Liv blev levet fra Slægt til Slægt.⁹⁾

— Der var andet, der paa Skolevæsenets Omraade skilte Grundtvigianerne og Bjørnbakkerne end Sagnhistorien og Folkeaanden og i det hele Spørgsmaalet om Undervisningens Indhold og Form. I Spørgsmaalet om Skolens Organisation og Stilling indenfor Samfundet stod de to Retninger ogsaa paa et ganske modsat Standpunkt. Fra grundtvigsk Side anklagede man Bjørnbak for at have rettet den Beskyldning mod Grundtvigianerne, at de skulde hyldede følgende Skoleprincipper: 1) væk med Bøgerne, put dem i Kakkellovnen, 2) Børnene skal have Lov til at give Læreren Ris, 3) naar Børnene hellere vil spille Kegler, skal de have Lov til det, 4) man skal kun give sig af med Børnenes Følelse, 5) er Læreren ked af at være i Skolen, da kan han tænde sin Pibe og gaa i Byen, 6) alle Ikke-Grundtvigianere er Djævlø, alle Grundtvigianere er Engle.¹⁰⁾

Bjørnbak nægtede ganske vist bestemt at have rettet disse Beskyldninger mod Grundtvigianerne i Almindelighed, men alligevel har de nogenlunde rummet hans Tanker om, hvad de grundtvigske Skoleideer i Praksis maatte føre til. Ikke mindst nærrede Bjørnbak en meget kraftig Uvilje mod Friskoletanken, han frygtede særlig for, at den skulde indgaa et skæbnesvangert Forbund med den gamle Almueligegyldighed for et ordnet Skolevæsen, der fra hans tidlige Ungdom havde harmet ham, saaledes at Følgen blot blev, at mange Børn slet ingen ordentlig Undervisning vilde faa.

Paa et Møde i Aarhus 3. Pinsedag 1870 søgte *Nørregaard* at besvare Spørgsmaalet: Fremmes Skolesagen bedst ved en forbedret Statsskole eller Friskole? Han besvarede Spørgsmaalet derhen, at Friskolen var den eneste tilfredsstillende Udvej, man skulde lade Hjemmene sørge for Undervisningen og lade saa mange, som ønskede det, slutte sig sammen og danne Friskoler. De Fattige, der ikke kunde betale til Friskolen, skulde have Hjælp dertil af Staten.

Bjørnbak, der glædede sig over at kunne drøfte et praktisk Spørgsmaal med *Nørregaard*, ansaa derimod Statsskolen for tilfredsstillende og bedre end Friskolen. I Modsætning til, hvad *Nørregaard* havde paastaet, var det netop godt med den faste Læseplan i Statsskolen, som muliggjorde for Forældrene at arbejde sammen

⁹⁾ D. Skft. 69 4. Jan. 11. Jan. 18. Jan.

¹⁰⁾ D. Skft. 69 18. Jan.

med Læreren og lagde et gavnligt Baand paa den sidste. De Fattige skulde have Undervisningen som en Ret, ikke som en Naade, og de vilde derfor blive forurettet ved Friskolen.

Den sidste Betragtning lagde Bjørnbak megen Vægt paa med Hensyn til Spørgsmaalet Friskole eller Statsskole, hvad der indbragte ham Skoser for Sentimentalitet. Han bemærkede i den Anledning, at det var mærkeligt, de, der ellers skyldte ham for Mangel paa Følelse, nu fandt Overmaal deraf hos ham, men det var ham for øvrigt ganske ligegyldigt, hvad hans grundtvigianske Modstandere sagde om ham!¹¹⁾

Bjørnbak stod i Diskussionen om Friskolen som en Talsmand for Ordenens Aand; han var »en Hader af Dødbideri, men vilde have Orden i Undervisningen.« Sikkert nok havde han de fleste Lærere og oplyste Lægfolk paa sin Side. Niels Petersen fra Aarslev skrev saaledes i »Amtstidende«: »Man bør have Frihed overalt, hvor denne ikke kan benyttes til at skade vore Medmennesker, men overalt, hvor det kan befrygtes farlige Følger af Menneskenes onde Tilbøjeligheder, der bør den ubetinget indskrænkes ved Love . . Forældre bør ikke have Frihed til at forsømme deres Børns Undervisning, da det er Statens uafvigelige Pligt at sørge for, at ingen af dens Borgere opvokser i Raahed og Uvidenhed.«¹²⁾

Et gennemgaaende Træk ved alle disse Møder var, at Bølgerne gik meget højt. Diskussionerne var præget af Lidenskabelighed, og ved sin hensynsløse Form forargede Bjørnbak tit Grundtvigianerne, der paa deres Side tirrede ham ved deres formentlige »Flovmod«. Tilhørerne følte sig ganske som Parthavere i Ordførernes indbyrdes Fjendskab; der fandt hæftige Meningsstilkendegivelser Sted, og Fanatismen rettede sig ikke blot mod Meningerne, men ogsaa mod Personerne paa den modsatte Side. »Et rigtigt Rævefjæs« var de Ord, hvormed en tro bjørnbaksk Vibybonde gengav sit Indtryk af den fine og hæderlige Bågåes Ansigtstræk.¹³⁾ Hvorledes paa den anden Side Bjørnbaks Person tog sig ud i grundtvigske Øjne, skildres af en endnu levende lagttager (Alfred Povlsen, Ryslinge), der gengiver følgende Indtryk fra et Møde af »Bondevennen, Bondehøvdingen Lars Bjørnbak«: »Jeg lagde Mærke til de store sorte Øjenbryn og under disse det stikkende, hvasse Blik. Men især var det Munden. Den var meget bred og saa fast, som om den kunde bide gennem Jern og Staal. Stemmen lød uafbrudt. Den var uden Klang, men larmende og skrattende som et Tærskværk. Navnlige erindrer

¹¹⁾ A. A. 70 14. Juni.

¹²⁾ A .A. 70 9. Juli.

¹³⁾ Mundtlig Meddelelse fra Lærer Schou, Storning.

jeg den snærende Maade, hvorpaa han kunde sige: d'Hrr. Grundtvigianeré.« Alfred Povlsen tilføjer: »Det var første Gang, jeg mødte den lavpandede danske Materialisme og følte, at jeg stod overfor en af dens Forkyndere.« Et helt andet var hans Indtryk, da Nørregaard kom tilsyne paa Talerstolen; det var, som man hørte Hornsignaler og Vaabenklirren, der begyndte en Skarpskydning med det Resultat, at »der var ikke meget tilbage af Bjørnbak, da han atter viste sig!«¹⁴⁾

Man bør huske, at den almindelige Befolkning paa hin Tid ikke havde en saa gammel Vane i at skulle tage Parti som nu om Stunder. I de mange Aar, gennem hvilke Befolkningen nu er blevet bearbejdet med Partiagitation i politisk og anden Henseende, har den efterhaanden faaet udviklet en vis Evne til at skelne mellem Sag og Person, en vis sund Blaserthed, der faar den til at anvende en noget mindre naiv og absolut Maalestok paa Partimodsætninger i det hele. Men i Treserne og Halvfjerdserne kunde en saadan Udvikling endnu ikke have fundet Sted, og skønt mange Enkeltmænd kunde vakle frem og tilbage, var Aarhusegnens Bondebefolkning i Hovedsagen delt i to modsatte og hinanden fjendtlige Lejre, Bjørnbakkerne og Grundtvigianerne, der vistnok tit havde vanskeligt ved at komme overens og vise Taalsomhed mod hinanden under det daglige Samvær omkring i Sognene. Det var derfor intet Under, at det gik stormfuldt til ved Møderne og ved de Fællesspisninger, der, besynderligt nok, i Reglen synes at være fulgt efter Diskussionerne, og ved hvilke disse fik en Fortsættelse under mere tvangfri Former.

Der klages i »Aarhus Amtstidende« tit over Modstandernes Opførsel, saaledes fra det omtalte Møde i Skanderborg over deres larmende og forstyrrende »Ubændighed«, idet Anklagen herfor af »Dansk Skoletidende« straks slynges tilbage paa Bjørnbakkerne selv! Den megen Uro paa Møderne har til Tider været en haard Prøve for Bjørnbaks Taalmodighed og, som han udtaler i et Privatbrev, faaet ham til at mistvivle om, at der »ved de saakaldte Skolemøder kan blive ført nogen forstandig og fornuftig Forhandling, saalænge og hvor det grundtvigianske Kram ikke fuldstændigt kan underkues eller dog blive bragt i en saadan Minoritet, at de kan tvinges til Orden!«¹⁵⁾

Inden Kampmøderne om Skolesagen i første Halvdel af Halvfjerdserne lidt efter lidt døde hen, synes det imidlertid at være kom-

¹⁴⁾ Højskolebladet 1908, Sp. 1531.

¹⁵⁾ Utrykt Brev fra Bjørnbak til Weiersøe 23. April 1870 .

met til Antydninger af gensidig Forstaaelse og Anerkendelse. Ved et Møde i Aarhus i 1875 udtalte Bjørnbak ligefrem, at den grundtvigske og ikke-grundtvigske Skoleretning var mødtes og havde draget Lære af hinanden.¹⁶⁾ Med en vis Ret kan det ogsaa siges, at de to Skoleretninger er mødtes i den moderne grundtvigske Højskole, som Udviklingen har tvunget til at lægge Vægt paa, hvad der var temmeligt forkættet af de gamle grundtvigske Pædagoger, men udgjorde et Midtpunkt i den bjørnbakske Undervisning: Kundskabsmeddelelsen.

Det vilde derimod være saa urigtigt som muligt at sige, at det nogensinde kom til en egentlig Forsoning mellem Bjørnbak og Grundtvigianerne, for hvem han til sin Dødsdag var og blev en »Jætte« og det en af de ondeste og værste Jætter, der nogensinde havde kæmpet mod Asernes Ætlinge. Kunde Bjørnbakkerne ikke lære at se andet i Testrup Højskole end »Bragesludringsanstalten«, vedblev Viby Højskole at staa for Grundtvigianerne som en fordærvelig Indretning, egnet til at gøre unge Sjæle ubodelig Fortræd. Vi skal her anføre den Bestemmelse at Forskellen mellem Asaskoler og Jætteskoler, som Pastor Vilh. Birkedal var kommet til at opstille ved at betragte Forholdene paa Afstand: »De, der har gaaet i Jætteskole, kan ikke se andet i den smukke Bøgeskov end de mange Penge, Træet kan sælges for, eller andet i de bølgende Kornagre end det timelige Udbytte, men de, der gik i Asaskolen, fik Øje for alt i Naturen, som endnu mindede om dens første Tid, da Vorherre havde skabt den og sagt: »det er saare godt«.«¹⁷⁾

. Man gjorde Lars Bjørnbak Uret, naar man beskyldte ham for at ville Bøgeskove til Livs. Men det bjørnbakske Syn baade paa Natur og Historie havde sin Oprindelse i den gamle Rationalisme, ligesaavel som det grundtvigske var udsprunget af Romantiken. Det var det mest betegnende for Modsætningen, at hvor Grundtvigianerne fandt Anledning til at begejstres over Heltegerninger og Folkeaadens vidunderlige Udslag, der følte Bjørnbak det attende Aarhundredes underlige Gru og Afsky for raa barbariske Tider.

Der kunde ikke bygges nogen Bro mellem Lars Bjørnbak og den grundtvigske Romantik. Han betragtede som Vrøvl, hvad fra grundtvigsk Side blev betragtet som den største Aandelighed og »Grundtvigianer« var for ham noget af det ynkeligste, et Menneske kunde blive til. Til sin gode Ven, Lærer Weiærsøe i Storring, skrev han engang om en gammel Elev: »Hils N. N. fra mig! Det har

¹⁶⁾ A. A. 75 19. Maj.

¹⁷⁾ her efter Skanderborg Avis 69 19. Sept.

længe været min Agt at skrive til ham paa Grund af, at det er mig sagt, at han skal være gaaet over til Grundtvigianerne. Det har været mig aldeles umuligt at faa Tid dertil, da jeg ikke kunde fatte mig til ham i Korthed om denne Sag. Men sig ham foreløbigt, at det vilde være at gøre mig en virkelig og stor Sorg, om han lod sig forkludre af deres tossede Vrøvl. Han har gode Gaver i sig til at blive en fornuftig, livlig og dygtig Lærer, der kan nyde Agtelse og Velvilje hos alle. Bliver han Grundtvigianer, saa bliver han en komplet Nar!¹⁸⁾

IX BJØRNBAK OG PARTIPOLITIKKEN 1866—1870.

De mange Møder om Skandinavismen og Skolesagen maatte i Slutningen af Tresserne lægge megen Beslag paa Bjørnbaks aandelige Kraft. Dog blev den jernenergiske Mand ikke derved hindret i at arbejde med samme Eftertryk som altid indenfor de forskellige Grene af sin meget omfattende Virksomhed. I hans Sogn voksede hans Indflydelse og satte sig Frugter, der maatte glæde ham. I Begyndelsen af 1867 samledes saaledes Beboerne i Viby til et Møde, hvor de enstemmigt vedtog »at afskaffe Begravelsesgilder og i det Sted kun at samles i Stilhed og efter at have nydt en tarvelig Forfriskning i Sørgehuset følge den afdøde til Graven og saa begive sig hver til sit.« Ved samme Lejlighed vedtog Gaardmændene i Viby at oprette en Laanekasse i Sognet for dermed at yde Hjælp til fattige og uformuende, idet det var Mening, at Laanekassen senere skulde udvides til en Sparekasse for Sognets Tyende og Arbejdere. Under Henvisning til sine mange Forretninger unddrog Bjørnbak sig fra personlig at lede dette Foretagende.¹⁾

Naar Bjørnbak virkede paa een Gang som Bladudgiver og Højskoleforstander, kunde det have ligget nær for ham at opgive sit Skolelærerembede. C. Berg skal engang have raadet ham til dette, men fik Svaret: »Ja, men det er Pensionen, Berg!²⁾ Der ligger maaske nok Smaalighed heri, men man maa huske, at Bjørnbak --- i Modsætning til Berg — ikke var nogen velhavende Mand.

Af sine Modstandere blev Bjørnbak betragtet som en meget nær-

¹⁸⁾ Det sidst citerede utrykte Brev.

¹⁾ A. A. 67 5. Febr.

²⁾ Red. H. Jensen: Politiske Personer og Begivenheder S. 134.

som Person, der blandt andet forstod at gøre god Forretning med sin Skolevirksomhed. I Virkeligheden blev Højskolen vistnok aldrig noget indbringende Foretagende, skønt den var i en bestandig Vækst, der nødvendiggjorde, at der — som ovenfor nævnt — i 1870 med Støtte fra Egnens Befolkning, blev oprejst en ny større Skolebygning. Det var den 4. November 1870 denne blev indviet, og ved Indvielsen talte foruden Bjørnbak selv Skolelærerforfatteren C. A. Thyregod.³⁾

Det foregaaende Aar havde ogsaa bragt en stor Højtidssag for Bjørnbak. Den 20. November 1869 blev hans 25-aarige Lærerjubilæum fejret ved en større Fest i Aarhus, ved hvilken Lejlighed han foruden en værdifuld Gave i Sølvtøj fik overrakt en Legatsum, bestemt for trængende Højskoleelever. Tilstede ved Festen var

A. F. TSCHERNING

Bjørnbaks to betydeligste Kampfæller, Geert Winther og Reinholdt Jensen, af hvilke den første talte for Hædersgæsten og den betydningsfulde politiske Virksomhed, han havde udfoldet lige fra Fyrreerne af. Med Rette fremhævede Winther, at Bjørnbak altid havde forstaaet at ytre sig paa en Maade, der tiltalte Folkets Forstand og Hjerte. Beskedent understregede Bjørnbak i sin Svartale, hvor megen Hjælp han, om han havde udrettet noget, havde faaet fra Vorherre og dernæst fra gode Venner. — Hvilken politisk Slægt de ved

³⁾ A. A. 70 5. Nov.

Festen forsamlede regnede sig til, ses deraf, at der paa Forslag af H. P. Hansen, Viby, blev sendt et Telegram til Tscherning, der i sit Svar paa denne Hilsen kaldte den for »en i Sandhed stor og smigrende Overraskelse.«⁴⁾)

Bjørnbak mente, han ved sit Jubilæum var blevet hyldet af mange, hvis Ros kun begrundede sig i, at han var »en nyttig Arbejder i deres Vingaard.«⁵⁾) Han, der kunde virke saa udæskende, havde dog i høj Grad Evnen til at vinde Hjerter. Ejendommeligt er det Venskab, der stadig bestod mellem ham og hans høje overordnede, Biskop Brammer. I sin Polemik med Grundtvigianerne fremhævede Bjørnbak sin gamle Seminarieforsender som Mønstreret paa en Skolemand, og denne bevarede paa sin Side den rent personlige Sympati for den radikale Degn og Agtelsen for hans Dygtighed.⁶⁾) Brammers Velvilje var saa meget værdifuldere for Bjørnbak, som en Søn af ham en Tid lang var Sognepræst i Viby og Thiset og saaledes hans nærmeste Foresatte.

Trods sit gode Forhold til de kirkelige Skolemyndigheder havde Bjørnbak dog ikke opgivet sin Ungdoms Tanke om, at det gejstlige Tilsyn helst burde afskaffes. Paa samme Tid, som han bekæmpede de grundtvigske Friskoletanker, udarbejdede han sammen med nogle Venner et Forslag til Lovgivningsmagten om at erstatte det gejstlige Tilsyn med en for hele Landet fælles Skoledirektør og en under ham staaende Amtsskoleledende i hvert Amt; det stedlige Tilsyn i hvert Sogn skulde føres af et Skoleraad med en af Regeringen paa 6 Aar valgt Formand. Det var ellers ikke noget særlig radikalt Forslag med Hensyn til selve Skolens Undervisningsplan, men tog her kun Sigte paa saa smaa Reforme, som at intet Barn skulde kunne optages i Skolen, før det kunde begynde at læse, skrive og kende Tal. Ved Ansættelsen af Lærere blev det foreslaaet at lægge afgørende Indflydelse hos Skoledistriktets Beboere, hvorhos det foreslaas, at »en Skolelærer kan entlediges, naar $\frac{2}{3}$ af Distriktets Beboere forlanger det; dog kan Amtsskoleledende første Gang stille Sagen i Bero, men gentages Forlangendet efter et Aars Forløb, ligeledes af $\frac{2}{3}$ af Distriktets Beboere, skal Entledigelsen finde Sted.« En »§ 8« har altsaa svævet den bjørnbakske Kres i Tankerne, skønt det ligger nær at tro, at Bjørnbak rent personlig har haft Betænkeligheder ved saaledes at gøre en Lærers Eksistens helt afhængig af Sognebeboernes Forhold.⁷⁾)

⁴⁾ A. A. 69 22. Nov.

⁵⁾ Utrykt Brev fra Bjørnbak til Weiersøe 25. Nov. 1869 .

⁶⁾ jfr. M. Jakobsen i A. A. 95 31. Dec.

⁷⁾ A. A. 69 27. Dec., jfr. 70 5. April og 22. April.

— Vi kaster nu et Blik paa Bjørnbaks Stilling til Partipolitikken i Tiden fra 1866 til 1870.

Under Sorgen over Tabet af den almindelige Valgret i 1866 var der een Trøst for Bjørnbak: »Det tyranniske Partis Jernaag er brudt!«⁹⁾ Glæden over, at det nationalliberale »Doktrinærparti« nu havde betydeligt mindre Udsigt til enevældig Magt i Fremtiden, maatte hos en Mand som Bjørnbak virke dulmende paa Bitterheden over, at der var taget politiske Rettigheder fra Menigmand.

Ved Valget den 12. Oktober 1866 anbefalede Bjørnbak igen Augustforeningsmanden General Harbou mod den nationalliberale Mørk. Han gjorde det særlig ud fra det Synspunkt, at Augustforeningen og Menigmandspartiet havde fælles Interesse i at bekæmpe de nationalliberale og samle dette Partis Modstandere til Kamp for Kongemagtens Anseelse og for Fædrelandets Bevarelse fra de skandinaviske Bestræbelser, der efter Bjørnbaks Mening vilde blive lige saa ulykkebringende som Ejderpolitikken og kun »vilde føre til at splitte de tilbageværende Rester af Danmarks Rige og gøre Stumperne til en Vassalstad af Sverige og Norge.«¹⁰⁾

Bjørnbaks Tilhængere var dog ikke alle saa glade ved Samarbejdet med Augustforeningen. En Indsender i »Aarhus Amtstidende« skrev kort efter Valget 1866: »Hidindtil har Godsejerne jo været lige saa store, ja om muligt endnu større Modstandere af Menigmand end de doktrinære, men hvorfor skal vi saa indgaa Forening med dem mod disse?«¹⁰⁾ Kort efter indrømmes det redaktionelt i Bladet, at »ved sidste Valg viste det sig, at de til Oktoberforeningen hørende Herremænd hellere slog sig sammen med Doktrinærpartiet end med den menige Mand, skønt det netop skulde være for at staa de Doktrinære imod, at der blev dannet en Forening, Oktoberforeningen, mellem »de store og smaa Bønder«.¹¹⁾ I samme Artikel gives en Bestemmelse af den politiske Stilling, Tschernings Venner indtager. Indrepolitisk, i Synet paa borgerlig Lighed og Frihed, stemmer de overens med Grundtvigs Venner og endel af Oktoberforeningens Folk, nemlig de J. A. Hansen'ske Bondevenner; derimod staa Tscherningianerne overfor de skandinaviske Bestræbelser sammen med Augustforeningen og Oktoberforeningen mod de nationalliberale og Grundtvigianerne.¹¹⁾

Det var ikke nogen daarlig Forklaring, der her var givet af den daværende politiske Situation. De partipolitiske Forhold var i

⁹⁾ A. A. 66 25. Okt.

⁹⁾ A. A. 66 11. Okt.

¹⁰⁾ A. A. 66 16. Okt.

¹¹⁾ A. A. 66 29. Nov.

Folkethingsperioden 1866—1869 meget usikre og vaklende; det er at betragte som Overgangstiden i den danske Partidannelses Udvikling, hvor helt modsatte Tendenser gjorde sig gældende. Oktoberforeningens Bestræbelser for at samle store og smaa Bønder fandtes stadigt, og i samme Retning som disse Bestræbelser virkede Forsøget paa at skabe en ny Gruppering af de politiske Partier efter deres forskellige Stilling til de nationale og fremforalt til det skandinaviske Spørgsmaal.

Under disse Forhold var Venstre paa Rigsdagen delt i to Hovedgrupper, »det nationale Venstre« (der havde et forsigtigt og maadeholdent Organ i Høgsbros »Dansk Folketidende«) og »det folkelige Venstre.« Som »nationalt« havde man betegnet J. A. Hansens Venstre, medens dette i Halvtredserne endnu var skandinavisk og ejderdansk og af den Grund stod i Modsætning til Tscherningianerne. Nu var Betegnelsen gaaet over paa de skandinavisk sindede Grundtvigianere, medens »det folkelige Venstre« rummede baade Tschernings og J. A. Hansens gamle Tropper. Det nationale Venstre talte i Folketinget 21, det folkelige 30 Mand.¹²⁾ Indenfor de 30 gjorde der sig imidlertid en dyb Uoverensstemmelse gældende, forsaavidt angik deres Holdning overfor Oktoberforeningen. Geert Winther sluttede sig nemlig ikke til denne Forening, medens derimod J. A. Hansens Fløj gjorde det. Geert Winthers Stilling var dog, som sædvanlig, ikke ganske klar; den Wintherske Politik blev med Rette opfattet som noget »gaadefuldt.«

Da Hærloven var til Behandling i 1867, mødtes det Wintherske Venstre med den konservative Godsejer Holstein-Holsteinborg i at kræve Sparsommelighed paa Militærbudgetterne. Det maa betones, at der ikke var Tale om nogen Forsvarsnihilisme, men blot om at spare saa meget som muligt.¹³⁾

For Bjørnbak stod det skandinaviske Spørgsmaal paa denne Tid i den Grad i Forgrunden, at han var tilbøjelig til helt at lade sit Syn paa Partierne bestemme deraf. Bekæmpelsen af, hvad han kaldte »Hjemmesvenskere«, blev hans alt overvejende Tanke, hvortil naturligvis Diskussionsmoderne om Skandinavismen stærkt bidrog. Mod Slutningen af 1868 er Bjørnbak da naaet til det Resultat, at til Bekæmpelse af Skandinavismen er der »alligevel Elementer tilstede, hvoraf der kan dannes et ægte dansk, virkeligt Folkeparti, som i Troskab mod Kongehus og gamle Danmark, mod Folkefrihed efter Junigrundlov kan holde alle andre udanske, folkefjendske Elemen-

¹²⁾ jfr. Jagd: Afstemningen i Folketinget i Samlingen 1868—1869.

¹³⁾ Folkethingstidende 1866—1867 (Forhandlingen om Hærens Organisation).

ter Stangen.« Ordet »Junigrundlov« skal dog aabenbart ikke opfattes i streng Forstand og ikke sætte noget skarpt Skel: »Vi tilraaber oprigtigt alle antiskandinaviske Elementer i Folket at slutte sig sammen i Oprigtighed paa Grundlag af Danmarks Selvstændighed (Antiskandinavisme, Antityskerhaderi) og trofast Vedhængen ved vort Kongehus.« Den Del af den menige Befolkning, der elsker Junigrundloven, men hader Skandinavismen, er den bedste Støtte for sand Konservatisme og Landets Bestaaen. Men hvis det spørges, hvorledes Junigrundlovens trofaste Venner kan arbejde sammen med dens Omgørere, Oktoberforeningsfolkene, den gennemsete Grundlovs Folk, da er Svaret: »hvor surt det end kan være, saa maa det dog ske, naar det gælder Fædrelandets Redning eller Undergang.«¹⁴⁾

Saadanne Udtalelser blev naturligvis misbilliget skarpt fra det grundtvigske Venstres Side, f. Eks. af »Dansk Folketidende«. Dette Blad havde tidligere fremhævet, at det overfor det J. A. Hansen-Wintherske Maskepi med Godsejerne kunde ligge nær for Grundtvigianerne »at følge dette Eksempel og søge Støtte hos de mere maadeholdne af de nationalliberale«, en Fremgangsmaade, Bladet dog absolut ikke vilde indlade sig paa at anbefale.¹⁵⁾

Det skulde dog ikke gaa saaledes, som det en Tid tegnede til, at vi skulde faa et stort Landboparti, der ud fra Fjendskab mod baade Bureaukratismen og Nationalismen vilde gøre Front mod saavel de nationalliberale som Grundtvigianerne. Alt for meget skilte dog de store fra de smaa Bønder, rent økonomiske Interesser, Livsvaner og Syn paa Tilværelsen. Godsejeren og Embedsmanden stod indbyrdes hinanden nærmere, end de hver for sig stod Bonden; de kunde mødes i det selskabelige Liv som Ligemænd og med fælles Anskuelse om mangt og meget. Paa den anden Side kunde der ikke i Længden opretholdes et Skel mellem grundtvigske og »materialistiske« Bønder, alene fordi der var Tale om Heldning mod to forskellige Aandsretninger. Det blev de grundtvigske Bønders Vejledere til Oplysning, Præster og Højskolefolk, der i politisk Henseende maatte bøje og indrette sig efter deres Publikums praktiske Standsinteresser.

Den 8. Oktober 1868 forelagde G. Winther et Lovforslag om tvungen Overgang fra Fæste til Selvejendom. Det var at lægge en Sprængmine under Samarbejdet mellem de store og smaa Bønder; der var her rørt ved den gamle uforsonlige Interess modsætning mel-

¹⁴⁾ A. A. 68 12. Nov.

¹⁵⁾ D. Flktd. 68 31. Juli.

lem Godsejer- og Bondestand. Tvangsafløsning af Fæsteforholdet var et gammelt bondevenligt Hovedkrav, men straks havde det vakt Godsejernes mest energiske Uvilje. Winthers Forslag maatte da bevirke en Spaltning indenfor Oktoberforeningen, idet J. A. Hansen og dens andre bondevenlige Medlemmer naturligvis maatte tage Parti for Tvangsafløsningen, medens Godsejerne ligesaa naturligt tog det modsatte Standpunkt. Der blev gjort hæderlige Anstrelgelser for at holde Foreningen sammen, men da Landstinget i den følgende Rigsdagssamling havde afvist det fra Folketinget oversendte Fæstelovsforslag, var Grunden uhjælpeligt taget bort under Oktoberforeningen. I Juli 1870 blev den formelig opløst, og et interessant politisk Mellemspil var dermed afsluttet.¹⁶⁾ Kort i Forvejen var der blevet skabt en fælles Partiramme for alle Rigsdagsgrupper, der byggede paa Tilslutning fra Bondestanden, gennem Dannelsen af »det forenede Venstre«.

— Endnu ved Valget i 1869 hed for Bjørnbak den Fjende, der fremforalt skulde bekæmpes, Skandinavismen. Hvad der maatte kræves af en Kandidat for Folkepartiet, var ifølge »Aarhus Amtstidende« som første Punkt, at han skulde »støtte Regeringen i at værne om Danmarks Riges uafhængige Bestaaen som selvstændig Stat og til den Ende modarbejde nordisk Samfunds Skandinavisme eller al Skandinavisme«, og først som andet Punkt, at han skulde »arbejde for Genindførelsen af Junigrundloven«.¹⁷⁾

Da der indenfor Venstre i Skanderborgkresen viste sig Tilbøjelighed til at vrage den adelige Repræsentant fra forrige Valg, Baron J. H. Rosenkrantz, blev der af »Aarhus Amtstidende« advaret mod »Adsplittelse, at ikke en doktrinær eller grundtvigiansk-skandinavisk Kandidat i den ellefte Time skal komme og overraske Kresen«. Angaaende Baronen selv blev betonet, at han var en Mand, der ganske havde fyldestgjort den Tillid, man fra folkelig Side havde vist ham, og »han er en Mand, hvis Begavelse, Dannelse, Navn og Stilling i Samfundet ikke bør undervurderes af et Parti, der har Brug for alle Kræfter, hvorfra de end ydes.«¹⁸⁾ Valgresultatet 1869 blev dog, at Rosenkrantz blev vraget og erstattet med en Bogbinder Hansen.

Det er lærerigt at se, hvilken Gnidningsmodstand den vidtberejste adelige Verdensmand og Diplomat under sin korte Virksomhed som Skanderborgkresens Folketingsmand havde med sine folkelige Vælgere. Der var fremforalt Spørgsmaalet om Embedslønninger. Her

¹⁶⁾ jfr. J. J. Nielsen: Lensbaron Zytphen-Adeler S. 71 ff.

¹⁷⁾ A. A. 69 16. Marts.

¹⁸⁾ A. A. 69 19. Juni.

stillede Baronen sig mere rundhaandet, end det faldt i hans politiske Venners Smag, men han søgte at forsvare sig saa godt som muligt. Naar han f. Eks. paa et Møde blev angrebet, fordi han havde stemt for høje Dagpenge til Officerer, hævdede han, at han, ret beset, havde stemt for en Besparelse: »naar en Ingeniørofficer sendtes ud paa en Forretning i et Terræn, hvor han havde at samtale med forskellige Mænd, vilde han, naar han samlede dem alle paa een Gang ved et Glas Vin eller et Maaltid Mad, rimeligvis kunne gøre Forretningen paa een Dag, medens den, naar han skulde tage omkring til dem alle, mulig vilde medtage f. Eks. 5 Dage. Havde han en 7 Rdl. Dagpenge og afgjorde Forretningen paa een Dag, kostede Forretningen kun 7 Rdl., medens den, ved at vare i 5 Dage med 4 Rdl. i Dagpenge, vilde koste 20 Rdl., saa at der blev sparet 13 Rdl.«¹⁹⁾

Heller ikke i Fæstespørgsmaalet forekom Baronen sine Venstrevelgere fuldt paalidelig, og paa et enkelt Punkt traadte han i aabenbar Modsætning til sine Partifæller paa Rigsdagen; det var i Spørgsmaalet om Præsternes Værnepligt.

Da man i 1848 indførte den almindelige Værnepligt, havde man vist Præsteværdigheden det Hensyn at gøre en Undtagelse for ordnede Personers Vedkommende; saadanne skulde være helt fri for Militærtjeneste. Imidlertid var intet Lighedskrav Bondepartiet mere kært end det, at Præsterne skulde være underkastet nøjagtig den samme Værnepligt som andre Borgere. Da i Samlingen 1868—1869 Spørgsmaalet kom til Behandling i Rigsdagen (for iøvrigt at blive afgjort ved et Kompromis), stod Opfattelserne skarpt imod hinanden; ved denne Lejlighed gik, betegnende nok, de »store Bønder« i Landstingsflertallet imod de smaa Bønder i Folketinget. Iveren mellem disse sidste for at faa Præsterne i Trøjen havde en typisk Repræsentant i Søndervingekresens Folketingsmand, Søren Kjær, der var nær knyttet til Bjørnbak og havde deltaget i Agitationsarbejdet paa flere af dennes Møder.

Søren Kjær nød i København et Ry, der kan minde om det, en Pinstrup har haft i vore Dage, omend det var bygget paa et andet Grundlag. Han stod for den nationalliberale offentlige Mening som et Udtryk for den allerraeste Folkelighed, for de plebejiske Instinkters tøjlesløse Had »imod alt det i Samfundet, der ved Dannelsen, social Stilling eller Rigdom hæver sig over Mængden«.²⁰⁾

Søren Kjær hadede sikkert nok Embedsmændene og særlig Præ-

¹⁹⁾ A. A. 69 3. Maj.

²⁰⁾ Zodiacus: *Parlamentariske Stjernebilleder* (1875) S. 23 jfr. H. Wulff: *Den danske Rigsdag* (1880), hvor Bedømmelsen er betydeligt mildere.

sterne, overfor hvem han følte det bitre Nag, som man tit har kunnet finde hos velbegavede Almuesmænd. Som ganske ung Folketingsmand henviste han i en Rigsdagstale til de religiøse Studier, han havde foretaget, ikke paa en »Universitetsmaskine«, men i en Bondehytte paa den jyske Hede. »Det er min Overbevisning«, erklærede den unge Husmand, »at vi maa komme til, dersom vi vil en sand Opbyggelse i Folkekirken, at bortskaffe denne Præstemaskine, de Præsterne og Kaldene tillagte Indtægter, ophæve Præstegaardene og Lønningerne og lade Præsterne fremstaa i Folkets Midte uden at spørge: hvilke Personer og hvilke Mænd.«²¹⁾

Med disse Forudsætninger maatte Søren Kjær i Samlingen 1868 —69 blive en varm Ven af den præstelige Værnepligt, men heri kunde Baron Rosenkrantz hverken følge ham eller sine andre Partifæller. I en Artikel i »Aarhus Amtstidende« indrømmer han den Kjærskes Opfattelse af Respekt, men hævder sin egen Opfattelses demokratiske Berettigelse, da Sagen ikke saa meget vedrører Ligheden som Følelsen. For Rosenkrantz »maa en Minister, en Amtmand, en Herredsfoged, en Herremand, ja hvorfor ikke en Prins, udskrives til Soldat, lære Højre—Venstre, slaa Kogekar ud, vaske Gulv i Lejrteltene og saa fremdeles, det er ikke Sagen, — men den, der forkynder »Ordet«, fører mig til min Herre og Frelser, døber mine Børn, trøster mig i Sorg og Nød og uddeler Naademidlerne, ham vil jeg ikke se i Baisstrøjen midt i Soldaterlivets allermaterielleste Trivialiteter.«²²⁾

Modsætningen paa dette Punkt mellem Bonden Kjær og Adelsmanden Rosenkrantz er lærerig. Det drejer sig om to Mænd, der var opdraget til at betragte Gejstligheden fra vidt forskellige Stader. I det Samfundslag, hvor Rosenkrantz hørte hjemme, var man ikke udsat for at føle sig trykket af Præstens sociale og aandelige Overlegenhed; derfor kunde man godt unde sig at lægge et Skær af Patos i sit Syn paa den gejstlige Værdighed. Det var der ikke Raad til, der hvor Kjær og hans Lige i Ungdomstiden havde tumlet med religiøse Spekulationer under materiel og aandelig Fattigdom og under Frygt for Statsreligionens officielle Haandhæver.

Der er Grund til her at mindes Hørups Ord under Forhandlingen om den første provisoriske Finanslov: »Jeg er overbevist om, at den Modsætning, der findes her i Landet, gaar meget dybere, og den er meget mindre bygget paa Theorier, Doktriner eller Læresætninger end paa noget, der snarere ligner Racemodsætninger.«²³⁾

²¹⁾ Folketingstidende 1858 Sp. 1682.

²²⁾ A. A. 69 19. Marts.

²³⁾ Her efter Erik Henriksen: Viggo Hørup S. 37.

X. BJØRNBÆK I 1870 OG DEN BJØRNBÆKSKE »FREDSPOLITIK«.

Da den fransk-tyske Krig udbrød i Juli 1870, begyndte en bevæget Tid for Bjørnbæk og hans Avis.

Mod den ledende københavnske Presse og den herskende offentlige Mening tog Bjørnbæk bestemt Parti for ubetinget Neutralitet mod alle krigerske »Ophidsere«. Virkningen heraf i Aarhus ledende Borgerkreds udeblev ikke. Bjørnbæk modtog i de kritiske Julidage følgende Brev:

Aarhus, d. 10/7, 1870.

Til Aarhus Amtstidende.

Paa Grund af Deres preusservenlige Udtalelser afsiger jeg herved Deres Blad.

S. Frich.¹⁾

Saadant overraskede dog ikke paa det Redaktionskontor, hvor man hævdede aldrig at have næret Tvivl om, at »naar det belejlige Øjeblik kom, da vilde det vise sig, at vore nationalliberale Skrydere ikke havde lært det allermindste« af Ulykkesaaret 1864. Men »som de, der hylder folkelige Grundsætninger: Frihed, Lighed og Fred, skal vi i Menneskelighedens og Kristendommens Navn efter bedste Evne virke for Fredens Bevarelse, uanset hvad kortsynede Mennesker eller onde og løgnagtige Bagvaskere kan finde paa at sige om os. Vi ser klarligen, at Krig kun er til Folkenes Ødelæggelse, til Despoters og Folkeødelæggers Forherligelse.«²⁾

»Aarhus Amtstidende« gav Plads for fri Diskussion om, hvem der var Skyld i Krigen; Redaktionen selv var tilbøjelig til at anse »Napoleon og Bismarck for to Alen af et Stykke« og tvivlede desuden om Nyttens af en offentlig Forhandling om Skyldspørgsmaalet, »da den doktrinære Terrorisme i Tiden — ligesom før sidste ulykkelige Krig — river alle ellers sundt tænkende med sig, at det ravgaleste, det mest fortvivlede tiltaler mest.«³⁾

Bjørnbæks Blad søgte at bidrage til en bedre Forstaaelse af, hvad der var »tysksindet og dansksindet«, end den almindeligt gængse og

1) A. A. 72 21. Aug.

2) A. A. 70 23. Juli.

3) A. A. 70 30. Juli.

fastslog efter en længere Udvikling, »at Usandhed, Løgn, Pral og Ophidselse, der er Tysksindethed, medens Besindighed, Kærlighed til Fred, Upartiskhed, men Fasthed, naar det gælder, der er Dansk-sindethed i Almindelighed og Jyskhed i Særdeleshed.«⁴⁾

Den Slags Udviklinger overbeviste dog ikke Stemningen i Aarhus, der ikke tog ved Lære af Bondeorganet, men mere lod sig lede af den nationalliberale »Stiftstidende«, der ved Krigsudbruddet lod sin københavnske Korrespondent tvivle om Muligheden af at bevare vor Neutralitet »uden derved at skade vor egen Sikkerhed og Udsigten til at faa det danske Slesvig tilbage«⁵⁾ og var glad ved at kunne fastslaa, at det ikke var »lykkedes den materialistiske Del af vore Folkeførere til Glæde for Preusserne at svække Viljen hos vort Folk til at søge Oprejsning, naar Rimeligheden er for, at den kan naas.«⁶⁾

Mange i Aarhus ansaa Bjørnbak for bestukket af Landets Fjender, noget, der endog blev antydnet af Konsul Mørk i en Avisartikel.⁷⁾ Udtalelsen om, at Bismarck og Napoleon var to Alen af eet Stykke, vakte voldsom Forbitrelse. Bjørnbak modtog næsten dagligt Truselsbreve om, at hvis han ikke forandrede sig, blev han stenet og skudt. Brevene vidnede om Hænder, øvede i Skrivning, og Bjørnbak mente derfor, de maatte stamme fra Nationalliberale i Aarhus og sandsynligvis fra Elever og Lærere ved Latinskolen. Bjørnbak fik ogsaa Truselsbreve fra København, fra Horsensegnet og fra Silkeborg og Omegn, som han mente »stammede fra Grundtvigianere, da de var skrevne med den skandinaviske Retskrivning!«⁸⁾

Bjørnbak paa sin Side lagde ikke Fingrene imellem. Ved et Møde i Tingskoven for han hæftigt løs paa Mørk, som den, der havde været med til at føre Angrebskrigen, og paa de københavnske »Dagdrivere, Skraalhalse og Jødeblade«. Ved samme Møde gjorde Mørk ham iøvrigt den Glæde at udtale sig for at bevare Neutraliteten, men kun saa længe, det ikke af Hensyn til den slesvigske Sag var fordelagtigt at opgive den.⁹⁾ Dette var vel den almindelige danske Tankegang i 1870. Til Forklaring af den Forbitrelse, Bjørnbaks Standpunkter vakte, tjener, at foruden »Aarhus Amtstidende« var »Nakskov Tidende« vistnok det eneste Blad, der udtalte sig for ubetinget Neutralitet.

Det skal have været en yndet Fornøjelse for Aarhusianerne at lave smaa Dannebrogspaner af Papir, hvorpaa der stod: »Ned med

4) A. A. 70 1. Aug.

5) A. St. 70 25. Juli.

6) A. St. 70 30. Juli.

7) A. St. 70 19. Juli.

8) A. A. 72 21. Aug.

9) A. St. 70 8. Aug.

Bjørnbak og hans Parti, ned med Bismark, leve Danmark!« Disse Faner blev strøet omkring i Riis Skov og paa Landevejene omkring Aarhus og Viby, og naar lystkørende fra Aarhus havde lagt Vejen forbi Viby Skole, kunde Bjørnbak finde saadanne Faner paa Vejen som lige saa mange velmente Hilsener fra Patrioter. Man var overhovedet meget opfindsom i Retning af Midler, der skulde tilkænde-give Bjørnbak den tilbørlige Foragt. Engang kom et Barn fra nederste Klasse i Viby Skole forpustet ind i Klasseværelset med den Melding: »a skul' hilse Dem fra Bismarck.« »Saa—aa mit Barn,« sagde Bjørnbak, »hvor er han?« »Han er ude paa Landevejen,« svarede Barnet, »han kørte i lukket Vogn!«¹⁰⁾

Særlig synes 1870 at have beseglet et glødende Fjendskab mellem Bjørnbak og Aarhus Latinskole. Ingen, voksne eller Børn, af den fattige Klasse i Aarhus forulempede Bjørnbak. »Derimod blev jeg,« fortæller han, »af og til forulempet, overbegloet og udgrint af La-tinskolens større Elever, der ved Lejlighed løb bagefter mig, endog hvor jeg spadserede over Skolebakken og ved Havnen med min Kone. Det er i det hele et sandfærdigt Vidnesbyrd, jeg skal give især de ældre Elever i Aarhus Latinskole, at værre Gadedrenge træffer man næppe!« Bjørnbak finder det i høj Grad forargeligt, at de vordende Stats og Kirkens Embedsmænd, der tildels lever paa Folkets Bekostning, vil optræde pøbelagtigt mod trofaste Venner af det samme Folk.¹¹⁾ — Det havde altsaa en stærk personlig Baggrund, naar vi senere træffer Bjørnbak og hans Tilhængere som Modstandere af Statsstøtte til lærd Undervisning.

Den Forfølgelse, Bjørnbak følte sig udsat for, maatte virke stærkt paa et irritabelt Sind, men en stor Trøst for ham var den urokkelige Sympati, der blev vist ham fra Landboernes Side, nu som i 1864. Han undtager dog selv herfra Grundtvigianerne, »thi de var ikke bedre end Købstadbeboerne.«¹²⁾ Iøvrigt blev de tro bjørnbakske Bønder stærkt bearbejdet fra Modstandernes Side, navnlig i Retning af, at de skulde fratage »Aarhus Amtstidende« deres Støtte som Abonnenter og averterende. Men da Bjørnbak et Par Aar efter kastede et Til-bageblik paa den bevægede Tid, kunde han med dyb Tilfredshed skrive: »Netop det modsatte af, hvad mine Fjender vilde, indtraf: mine Venners Tal og Trofasthed forøgedes; Aarhus Amtstidende fik en betydelig Udbredelse og en stor Tilgang af Holdere. Løgnens Aander faldt i den Grav, de vilde grave til mig. Jeg takker Gud der-for saavel som mine trofaste Meningsfæller iblandt Folket, særlig blandt den jyske Bondestand, hvis trofaste Venskab og sunde Sans var mit Værn, saavidt Mennesker kan være det.«¹³⁾

^{10), 11), 12) og 13)} A. A. 72 21. Aug.

En lang Række af Aarhusegnens mest fremtrædende Bønder samledes om en Udtalelse om ubetinget Tilslutning til Bjørnbak. De erklærer at være lige saa lidt tysksindede som Amtstidendes Redaktør: »Vi elsker vort Fædreland lige saa højt som de krigslystne Herrer, men vi elsker tillige Freden og Fredens Velsignelser.« Og der gives et Svar fra Bønderne paa Opfordringer om ikke at have noget at gøre med Bjørnbaks Blad om saa blot gennem Avertering: »Lad os vise de Handlende og Haandværkerne i Aarhus, som vrager vort Blad, at vi ogsaa kan undvære dem!«¹⁴⁾

Det var dog, alt i alt, en skrækindjagende Lærdom, Bjørnbak uddrog af, hvad han var Vidne til i Sommeren 1870. Han mente at have set »det skatteyndende, krigsmandskabydende Landbofolk saa at sige ved Afgrundens Rand uden saa godt som at røre en Finger til sin og Landets Redning«. Bondestanden maa dadles for sin Uvirk-somhed ligesom i 1863—1864: »Havde Krigspartiet her i Landet — lidet talrigt, men (desværre) stærkt ved sin voldsomme Fanatisme og sin Indflydelse paa Regeringen og i Pressen — ved en lille Sejr paa Franskmandenes Side faaet Overvægt over Hans Majestæts vise Forsigtighed og kloge Hensyn til Forholdene, da havde Landet været viet til den visse Undergang«. Faren truede fra det samme Professorparti, der havde ødelagt Landet i 1864, dengang da »Enden viste, at det var de selvkloge, de indbildt vise, der var forblindede Daarer, og vi andre enfoldige, vi Menigmænd, der saa Sandheden, det ene rigtige.« Fremforalt maa man lære at bekæmpe den national-liberale Presse, under hvis demoraliserende Paavirkning »selv de mindste Latinskoledrenge er saa indpodede med Foragt for al Folkelighed, at de i deres uvorne, hovmodige Opførsel peger Fingre ad alt og alle, der i mindste Maade staar i Forbindelse med Frihed, Lighed og Folkelighed, og som ikke er indskrevet i Doktrinærpartiets værdige Lav.«¹⁵⁾

— Bjørnbaks Skyld skulde det ikke blive, om det danske Folk ikke drog den Lære af Erfaringerne, som efter hans Mening var den eneste rette. Begivenhederne i 1870 fuldførte Bjørnbaks Udvikling i militærfjendtlig Retning, og han og hans Venner hævder fra nu af Standpunkter, der for første Gang giver Ret til at tale om en virkelig Forsvarsnihilisme i Danmark; Bjørnbak havde stedse følt sig som en Fjende af Krig, men han var hidtil ikke optraadt som Modstander af at have et Forsvarsberedskab overhovedet.

Den 9. November 1870 afholdt den jyske Folkeforening et Møde i

¹⁴⁾ A. A. 70 23. Septbr.

¹⁵⁾ A. A. 71 19. Jan. og 21. Jan.

Odder Kro, hvor der skulde forhandles om to meget forskellige Spørgsmaal: vort Hærvæsen og Rentefoden. Til det første og mest interessante af disse to Spørgsmaal blev der taget Stilling, idet man vedtog følgende Adresse, foreslaaet af Bjørnbak og cand. theol. Sophus von Haven:

Til Rigsdagen!

Under den Krig, som for Tiden hjemsøger Europa, er der gjort endel saavel politiske som militære Erfaringer, som vi undertegnede tillader os at vise hen til som Støtte for nærværende underdanige Henvendelse til den høje Rigsdag. Det er for det første blevet indlysende ikke alene, at Forestillingen om en krigersk Løsning af vort Mellemværende med Tyskland er fejlagtig, men at det vil være til Landets Skade, om vi overanstrenger os for at holde en Hær og Flaade, der skal hævide vor Stilling til andre Magter og sikre os vor Ret og Selvstændighed til alle Sider.

For det andet er det blevet lige saa indlysende, at Nutidens Krige føres med saadanne Midler, at en lille Stats Deltagelse vil være saa godt som betydningsløs, medens der, med Europas nuværende Forhold, næppe kan være Tale om selvstændig Optræden for en Stat som vor.

Under disse Omstændigheder tror vi, at det vil være til vort Lands sande Vel at andrage den høje Rigsdag om, at den vil arbejde paa en betydelig Nedsættelse i Udgifterne og de personlige Ydelser til Hær og Flaade.¹⁶⁾ —

Denne »Odderadresse«, det første skriftligt formulerede Udtryk for en følgestreng, folkelig Antimilitarisme i Danmark, var ikke saa lidt for skarp til at kunne vinde Bifald hos Venstre som Helhed. »Dansk Folketidende« f. Eks. gjorde den til Genstand for nogle lidet velvillige Overvejelser. Det var efter dette Blads Opfattelse slet ikke Tiden til at indsende Adresser, særlig ikke fra Folkepartiets Side, og fremdeles var det endnu alt for tidligt at ville drage Lære af Krigen (som jo i Novbr. 1870 endnu ikke var afsluttet). Saa maa man hen til andre smaa Lande, som f. Eks. Svejts, da viste det sig, at disse slet ikke havde draget Odderadressens Lære af Begivenhederne, maaske kunde netop den svejtsiske Folkevæbningsordning blive en Udvej for Danmark.¹⁷⁾ — En »Almenvæbning« var ogsaa blevet antydnet som Udvej i det Manifest, »det forenede Venstre« havde offentliggjort ved sin

¹⁶⁾ A. A. 70 10. Nov., jfr. 25. Nov. og 30. Nov.

¹⁷⁾ D. Flkt. 70 18. Nov.

Stiftelse, men »Aarhus Amtstidende« havde taget bestemt Afstand herfra: »hvergang vi har hørt denne Tale om Almenvævning, har foresvævet os lutter Skytteforeningsbilleder med Faner, Drikkegilder og Rumleri og med et Krav paa Folks Tid, der ansat i Penge vilde blive endnu byrdefuldere end selve den nu bestaaende Ordning.¹⁸⁾

I Overensstemmelse med »Dansk Folketidende«s Standpunkt biligede »det forenede Venstre«s Bestyrelse ikke Odderadressen, men udtalte officielt, at man i Øjeblikket ikke kunde ønske at faa indsendt Adresser, der berørte Forholdet mellem Landets finansielle Stilling og Hærloven, da »denne Sag ikke lader sig omordne efter Anvisning af en eller anden let henkastet Ytring i en Adresse«. Imidlertid skulde Hærloven tages op til Revision i Samlingen 1872—73, og man kunde naturligvis kun anse det for godt, at Vælgerne inden den Tid søgte at gøre sig deres Stilling klar.¹⁹⁾

Bjørnbak lod sig ikke forknytte hverken af Afvisning fra Venstres Side eller af den nationalliberale Presses haanende og affejdende Bemærkninger. Med det Formaal at skaffe sin Adresse Underskrifter gik han trøstigt igang med en Række Agitationsmøder. Til disse fik han en trofast Fælle i den cand. theol. von Haven, der havde været Medforslagsstiller i Odderadressen. Sophus von Haven, født 1839 og død 1900 som Præst i Stiftsbjergby paa Sjælland, var paa denne Tid Medarbejder ved »Aarhus Amtstidende«, hvor han vistnok skrev en stor Del af de politiske Artikler. En Tid lang havde han været Forstander for en Højskole i Hinnerup. Hans politiske Standpunkt var først blevet udformet som Modsætning til Nationalliberalismen, og han havde været Medlem af Augustforeningen.²⁰⁾ Imidlertid drev hans demokratiske og radikale Natur ham hurtigt over i et udpræget Venstrestandpunkt. Ved Siden af Afvæbningsspørgsmaalet søgte han paa Møderne at opkaste Spørgsmaalet om Kirkens Adskillelse fra Staten; dog er det afgjort det første Spørgsmaal, der er i Forgrunden paa de Møder, hvor den bjørnbakske »Fredspolitik« søger at vinde Tilslutning hos Østjyllands Befolkning.

—Det gjaldt efter Bjørnbaks Mening paa det daværende Tidspunkt netop om at vække det danske Folk til virksom Interesse for sine egne Anliggender og ikke at lade al Opmærksomhed opsluge af de udenlandske store Begivenheder: »Vistnok skal oplyste Borgere ikke lukke Øjnene for de væmmelige Menneskeslagterier, der finder Sted,« men det gælder om at drage den sunde Lære deraf — og underskrive

¹⁸⁾ A. A. 70 6. Juli.

¹⁹⁾ Tillæg til D. Flkt. 70 18. Jan.

²⁰⁾ S. Elvius: Danmarks Præstehistorie S. 341.

Odderadressen. Det er værst for Grundtvigianerne selv, at de ikke vil være med hertil, men stadig drømmer deres »Krigsdrømme«; een Ting kan Bjørnbak bare ikke forstaa, »hvordan de kan rime Krigslagterier med deres foregivne kristelige Kærlighed og levende Kristentro.«²¹⁾

Det er i det hele bemærkelsesværdigt, at Bjørnbak anlagde sin Agitation mod Militærvæsenet paa et nytestamentlig-kristeligt Grundlag; den Streng, han ved sine Møder fremforalt an slog, var »det umoralske og ufornuftige i for kristne Mennesker at føre Krige.« Ved et Møde i Ormslev i Marts 1871 udviklede *Bjørnbak* saaledes, at Tankerne om Krig og Blodsudgydelse stred mod den kristelige Religions klareste Grundsætninger, men ganske vist ogsaa mod enhver uhildet Betragtning af, hvad der under de nuværende Forhold kunde baade Fædrelandet. Dettets Historie, navnlig den allernyeste, indeholdt i saa Henseende Lærdomme, der talte tilstrækkelig tydeligt. Der maatte fordres en betydelig Indskrænkning af vort nuværende uduelige og kostbare Hærvæsen og en Lettelse i de personlige Byrder, der ingenlunde var ligeligt fordelte gennem den saakaldte almindelige Værnepligt. Den eneste virkelig retfærdige og ønskelige Ordning vilde være, at der oprettedes en lejet Hær, til hvilken Udgifterne blev skaffet gennem en almindelig Indtægtsskat. Ved samme Møde udtalte Kandidat *von Haven* som sin Overbevisning, at den tyske Soldaterstat, der for Tiden var saa manges Skræk, ikke kunde bekæmpes med Vaabenmagt, hvori den just havde sin Styrke. Freds- og Frihedstankerne var langt farligere for det bestaaende Tyskland end hvilkesomhelst Rustninger. Lærer *Jensen* fra Aabo betegnede de krigslystnes Forestillinger om, at man stolende paa Gud og sit gode Sværd uden Beregning eller Overvejelse kunde styrte sig i en øjensynlig Fare og vente at komme godt derfra, som Forsøg paa at friste Forsynet. — Før og efter Talerne blev der sunget forskellige Fædrelandssange.²²⁾

Det var en meget lang Række Møder, Bjørnbak holdt om Hærsørgsmaalet, og han naaede ogsaa at gøre et Agitationstogt om denne Sag til Vendsyssel. Diskussionerne var meget livlige, og Bjørnbak kunde have svært ved at beherske sig, særlig overfor gejstlige Modstandere. Det kunde ske, at Præster fremhævede Nødvendigheden af at skelne mellem Angrebs- og Forsvarskrige, men herpaa manglede det fra Bjørnbak Side ikke paa Svar: »Vi har imidlertid i denne Anledning ikke liden Held, tør vi vel smigre os

²¹⁾ A. A. 71 17. Jan.

²²⁾ A. A. 71 4. Marts.

med, henvist vore velærværdige Modstandere til, at den Lære, hvis bestilte Forkyndere de er, ikke kender til slige Spidsfindigheder.«²³⁾ Bjørnbak havde i Virkeligheden ikke selv tænkt tilstrækkeligt over, hvad hans Tankegang maatte føre til. Overfor »Dansk Folketidende« hævdede han bestemt, at kun »jesuitiske og sofistiske Fortolkninger« kunde tillægge ham den Opfattelse, at han skulde betragte enhver Forsvarskrig som forkastelig. Og det sædvanlige for ham var vel ogsaa maadeholdent at fastslaa, »at man ikke blot med Tak og Anerkendelse skulde hædre de Mænd, som af Troskab mod Fædreland og Konge havde sat Liv og Førlighed paa Spil, men at man heller ikke oversaa den alvorsfulde Belæring, vi igennem en Række af Krige havde modtaget om, at der ad den Vej kun ventede os Tab og Ødelæggelse.«²⁴⁾

Fra grundtvigsk Side vilde man gerne stemple Bjørnbaks »Fredspolitik« som et Udslag af Blødgighed og fordærlig Materialisme. Heller ikke kunde Bjørnbak faa fuldstændigt Medhold hos en Mand som den kendte Politiker Thomas Nielsen, hvis almindelige politiske Standpunkt laa midt imellem det grundtvigske og det bondevenlige Venstre. Ved et Møde paa Wistofts Ejendom i Lægdsgaard, hvor Bjørnbak som sædvanlig havde talt imod Krig og Militærvæsen ud fra »Bibelen og en frisindet folkelig Betragtning«, optraadte Thomas Nielsen med Indvending imod, at man saa ubetinget vilde lægge Bibelen til Grund for en antimilitaristisk Opfattelse; man behøvede jo blot at mindes det gamle Testamente. Thomas Nielsen ansaa Krig for en Vederstyggelighed, men troede dog ikke, det gik an for Danmark at afvæbne. Hertil bemærkede Bjørnbak, at han heller ikke ønskede en pludselig Afvæbning.²⁵⁾

Med Lidenskab forsvarede Bjørnbak sit Standpunkt mod dem, der »nedtordner det, som var det fremgaaet af den elendigste, usleste Egennytte, Fejghed og Jammerlighed,« af »lutter Elendighed, Lavhed, Madstræv og Raahed.« Med kraftig ført Pen slog han fast, at det ikke var Egennytte, der ledede ham og hans Venner: »Vilde vi istemne det almindelige Krigshyl og raabe med i Kor: »Stor er de Ephesers Diana«, da var det visseligt mere indbringende for os. Det er heller ikke lavt, thi det er Kristendommens, Menneskelighedens, Folkelighedens, Civilisationens Standpunkt. Krigsstandpunktet — vore Modstanderes — er Hedenskabets, Rovdyrenes, Djævelens, Tyranniernes, Folkefjendernes og Raahedens« !²⁶⁾

²³⁾ A. A. 71 13. Juni.

²⁴⁾ A. A. 71 26. Juli.

²⁵⁾ A. A. 71 8. Aug.

²⁶⁾ A. A. 71 10. Aug., jfr. 14. Aug.

En staaende Tanke i Bjørnbaks Taler var den at faa afløst den almindelige Værnepligt af en fastlønned Hær. Egentlig, kunde Bjørnbaks Ord falde, vilde det være bedst ingen Hær at have, ja ikke saa meget som en Hær, bestaaende af gamle Kællinger, bevæbnede med Kosterkaffer! Men skulde vi, det være formedelst gammel Vane eller af pure Forfængelighed, paanødes en Hær, da maatte den indskrænkes til det mindst mulige og bestaa af lejede unge Mennesker af Landets egne Sønner.²⁷⁾ I en saadan Hær vilde der jo ogsaa blive givet ivrige Grundtvigianere en god Lejlighed til at finde Udløsning for deres Vikingetilbøjeligheder! En Ordning med lejede Soldater var ikke blot den retfærdigste, da den almindelige Værnepligts Byrder ikke var ligeligt fordelt, men der blev ogsaa i »Aarhus Amtstidende« anstillet Beregninger over, at det i Grunden var den billigste. — Bjørnbaks Tanke vandt levende Tilslutning hos Niels Petersen fra Aarslev, der i en af sine Avisartikler erklærede Militærudgifternes Nedsættelse for et underordnet Spørgsmaal, naar blot den afskyelige tvungne Militærtjeneste blev afskaffet. Han benægtede i patetiske Ord, at der i Befolkningen fandtes nogen »Entusiasme« for Militærvæsenet: »Enhver Udskrivning bringer Sorg og Bedrøvelse til mange Familier, til mange Fædre, Mødre, Søskende og Venner,« og den udskrevne selv skal nok tabe al Begejstring »eftersom at være behandlet paa et af vore Slavemarkeder, Sessionen som det kaldes, trukket af Klæderne, bekigget og befølt paa alle Legemsdele, som naar Slagteren undersøger en Stud, eller Hestehandleren en Hest.«²⁸⁾

Indenfor Venstre var der ikke Jordbund for Bjørnbaks Forslag om en fast lønnet Hær. Tværtimod gjorde sig stærkt den modsatte Retning gældende, der saa Idealet i en Folkevæbning. Paa selv samme Tid som Bjørnbak drev sin Agitation, slog saaledes Thomas Nielsen stærkt til Lyd for Folkevæbningstanken i en stor Del af Venstrepresen. Men heller ikke hos sine nærmeste politiske Venner kunde Bjørnbak vente at finde Tilslutning. Søren Kjær, der fuldt anerkendte »det forbavsende i, at kristne Mennesker i det femte Aartusinde kan myrde hinanden,« maatte finde det farligt at indføre en lejet Hær, som maaske af Regeringen kunde blive brugt til at knægte Folkefriheden. Reinholdt Jensen indtog en lignende Stilling,²⁹⁾ og selv Geert Winther havde under Hærlovens Behandling i 1867 udtalt sig for en almindelig Væbning som det eneste brugelige Forsvarsmiddel og saaledes hævdede den gamle Tscherningske Tanke.

²⁷⁾ A. A. 71 25. April.

²⁸⁾ A. A. 71 9. Aug.

²⁹⁾ A. A. 71 10. Juli.

Det hængte imidlertid uden Tvivl sammen med Bjørnbaks »Fredspolitik,« naar Geert Winther i Marts 1871 udmeldte sig af det forenede Venstre under Henviisning til, at han havde en afvigende Opfattelse af Forhold vedrørende Hærloven. Under den følgende Vinters Finanslovsbehandling udtalte Geert Winther sig i virkelig forsvarsnihilistisk Retning, hvad han ikke havde gjort i 1867.³⁰⁾ Der var fra Begyndelsen af Halvfjerdserne en lille Kres af jyske, Bjørnbak nærstaaende Rigsdagsmænd, der gennem deres radikalere Holdning i Forsvarsspørgsmaalet skille sig ud fra det øvrige Venstre.

Venstres Ledelse havde Grund nok til at tage Stilling til det fredspolitiske Røre paa Aarhusegnen. I Sommeren 1871 deltog J. A. Hansen i et Par af Bjørnbaks Møder, et i Raunholt og et i Halling Skov. Der herskede Fordragelighed mellem Bjørnbak og Venstres gamle Fører, men J. A. Hansen tog bestemt Afstand fra »den lejede Hær«. Hærudgifterne burde nedsættes med et Par Millioner, men der kunde ikke være Tale om Afvæbning, thi det vilde være lige saa godt som at lukke Døren op og sige: Vær saa god, hvem der har Lyst!³¹⁾

Ved et Møde paa Himmelbjerget Grundlovsdagen 1872 talte C. Berg for, at Dannebrog maatte vaje, saa langt, det danske Sprog lød, og han talte skarpt mod Bjørnbaks Tanke om Værnepligtens Afskaffelse. Da G. Winther vilde forsvare sin Ven, kunde han ikke komme til Orde.³²⁾

De Venstretoner, der lød gennem Bergs Tale paa Himmelbjerget, skulde faa Held til at overdøve de Bjørnbakske Toner, ikke mindst i det Jylland, hvor Bjørnbak mente, hans egen Tankegang svarede saa godt til Befolkningens. Bergs Synsmaade udtrykte de Stemninger, der blev plejet paa de grundtvigske Højskoler. Paa Testrup Højskole, hos J. Nørregaard, fik disse Stemninger en særlig kraftig Farve. Nørregaard afholdt sig ikke fra direkte at polemisere mod den bjørnbakske »Fredspolitik«. I Januar 1871 holdt Nørregaard i Aarhus et Foredrag om Niels Ebbesen, hvori han drog til Felts mod »vor forkælede og blødagtige Tid, da man gysede ved den blotte Tanke om Blod og erklærer Krig og Blodsudgydelse for en Vederstyggelighed, der rent burde afskaffes i vore dannede, oplyste, ja og kristelige Tider.« Niels Ebbesen var ingen Snigmorder, men maatte have været en daarlig Soldat, om han i det afgørende Øjeblik havde trukket sig medlidende tilbage istedetfor at fælde sin Modstander. »Og desuden: hvad Magt laa der vel paa en lumpen

³⁰⁾ Folketingstidende 71—72 Sp. 2770.

³¹⁾ A. A. 71 10. Juli og 26. Juli.

³²⁾ D. Flkt. 72 14. Juni.

tysk Greves Liv, naar det gjaldt om at frelse noget saa stort og herligt som det danske Folkeliv? Derfor ingen Men'er og Indvendinger og ængstelige Tvivl, naar Talen er om Niels Ebbesen og hans Daad, men Lovsange og Pris til hans Ære!«³³⁾)

Romantikeren Nørregaard var en Heltedyrker, der ikke følte nogen Gysen ved Blodet paa Historiens Blade. Den gammeldags Bjørnbak kunde derimod ikke øpgive sin absolutte Uvilje mod alt, hvad der hed Krig, ligesom han, saa længe han levede, blev desto mere overbevist om »det umenneskelige, det ukristelige, det taabelige i Nationalhad.«³⁴⁾)

Modsætningen mellem Bjørnbak og Nørregaard i Krigs- og Fredsspørgsmaalet var paa det nøjeste knyttet til den, der var fremstaaet mellem dem i Diskussionen om Skolen og om Skandinavismen. Nørregaard var overfor Bjørnbak bestandig Talsmand for, hvad der i vore Dage er blevet kaldt »Krigsfilosofi«, for Troen paa Kriges — og Krigsberetningers — forædlende og opdragende Magt. Teologen og Løjtnanten i Testrup troede, han kæmpede mod Blødgthed eller en lignende Last, men havde næppe Ret deri. Bjørnbaks Tanker vandt fremforalt Genlyd i Bønderhjem, hvis Beboeres Levevis langt fra var blødagtig, men snarere temmelig haardfør i Sammenligning med Livet i de Præstegaarde, som Nørregaard var sikker paa at have paa sin Side. Mon det ikke netop her har sin Betydning, at en haardt arbejdende Samfundsklasse i den daglige Møje, i Stræbet for Livets første Fornødenheder føler at have nok af »Krig« og Kamp og Spore til Haardførhed og Opofrelse? Hører det Livssyn, der sværmer for Krig, ikke snarest hjemme hos en Overklasse, passer det ikke bedst for Mennesker, der lever af aandeligt Arbejde under en forholdsvis behagelig Livsform, men netop ved selve denne Livsform tilskyndes til at sværme for dens Modsætning, for Livet under Farer og Prøvelser, for Heltebedrifter og Krigstilstand?

³³⁾ A. A. 71 24. Jan.

³⁴⁾ Utrykt Brev fra Bjørnbak til Weiersøe 17. Jan. 1865.

LARS BJØRNBAK. (Efter Litografi.)

XI BJØRNBAK OG ARBEJDERBEVÆGELSEN.

Efter at have gennemgaaet Krigstidens og Fredsagitationens politiske Strabadser havde Bjørnbak den Vederkvægelse at kunne drage paa sit Livs første Udenlandsrejse. Staten og Landhusholdnings-selskabet havde givet ham 100 Rdl. til det Formaal at studere det mindre Landbrugs Dyrkningsmaade i Svejts og Belgien, særlig med Hensyn til Spadekulturens Anvendelse.¹⁾ I August Maaned

¹⁾ A. A. 72 19. April (Føljeton om Rejsens Udbytte).

1871 tiltraadte Bjørnbak sin Rejse, der blev temmelig vidtløftig og gik fra Tyskland til Østrig, før den gik til Svejts og Belgien. Af Breve, som han sendte hjem til sin Avis, fremgaar det, at den drif- tige Skolemand fra Viby i god Overensstemmelse med sin Rejses Formaal overalt lagde vel Mærke til det jævne, praktiske Livs dag- ligsdags Foreteelser. Ikke mindst interesserede det ham at iagttage, hvorledes Kaldsfæller havde det ude i det fremmede. Om en Lands- byskolelærer i Nærheden af Potsdam noterer han, at han havde 220 danske Rigsdaler i Løn, en pragtfuld Bygning og en Ko, der sølede sig i Snavset; »derimod havde han to gode Grise, der laa nogen- lunde ordentligt.« I selve Potsdam er det ikke Andagt overfor Ho- henzollerne, der griber Bjørnbak: »Jeg gyste formelig ved at se al den kongelig-kejserslige Herlighed, thi jeg tænkte paa, hvad den fattige Del af det store, menige Folk har maattet slide og slæbe for at tilvejebringe den Masse Penge, som her er ødslet og daglig øds- les bort.«²⁾

— Efter at have rejst rundt i Udlandet en Maanedes Tid vendte Bjørnbak mod Slutningen af September 1871 atter hjem til sit Sogn og sin Egn, hvor ny Kamp og Strid ventede ham.

Kort efter sin Hjemkomst, fra 1. Oktober 1871, stod Bjørnbak overfor et nyt Modstanderblad i Aarhus, idet en Kres af Mænd stif- tede det endnu bestaaende Organ »Jyllandsposten« med Adjunkt H. Hoffmeyer som Redaktør. Denne ny Avis saa det øjensynligt som sin fornemste Opgave at bekæmpe det bjørnbakske Parti med al Magt og med større Eftertryk, end den gamle »Stiftstidende« hid- til havde gjort. Det var med en stærk Overbevisning om at eje aande- lig Overlegenhed og bedre Viden, at Redaktionen tog fat paa denne Opgave. I et af de første Numre tages den bjørnbakske Fredspolitik op til teoretisk Behandling, og med Værdighed slaas det fast, »at Krigen er et Onde, der kommer med Nødvendighed og vil komme med Nødvendighed, saa længe Kristendommens Indvirkning paa Menneskene ikke er blevet en helt anden end hidtil, og vore Bjørn- bak-Wintherske Politikere, som med uskaansom Haand søger at krænke det, som den øvrige Nation anser for sine helligste og bed- ste Følelser, og som mangler Respekten for deres Medborgeres Ejen- dømsret, dem vil vi ikke henvende os til for at lære at føre Kristen- dommen ud i Livet.«³⁾

En vis faderlig Tone er et gennemgaaende Træk ved »Jyllands- posten«s Polemik med Bjørnbak og viser, at dets Redaktør, stillet

²⁾ A. A. 71 31. Aug.

³⁾ og ⁴⁾ Jlp. 71 3. Okt.

overfor Landsbydegnen, stærkt føler sin Værdighed som akademisk uddannet Lærer. Med tydeligt Henblik paa Bjørnbak hedder det f. Eks. i »Jyllandsposten«: »Man se blot en af disse vore Folk skrive Rejsebrevne fra Udlandet. Hvor lille tager ikke denne Mand sig ud i dette Tilfælde ved sit ensidige Blik paa de uvante Forhold. Men det er netop paa Grund af dette ensidige Blik, at han er en stor Mand i sin Landsby.«⁴⁾

Bjørnbak paa sin Side lod sig ikke imponere af Adjunkt Hoffmeyer og forsømte ikke nogen Lejlighed til at haane »Ludimagisteren«. I Modsætningen mellem de to Redaktører spejler sig paa en typisk Maade det almindelige Modsætningsforhold mellem akademisk og seminaristisk Dannelse, der saa stærkt har grebet ind i vort politiske Liv.

Idet »Jyllandsposten« efter Evne søgte »at modarbejde »Aarhus Amtstidende«s for Købstæderne saa farlige Indflydelse,« var det et med Forkærlighed anvendt Middel at betegne baade Bjørnbak og Geert Winther som »moderate Socialister.«⁵⁾ En vis Berettigelse fik for Bjørnbaks Vedkommende denne Betegnelse ved den Holdning, han valgte at indtage overfor den opdukkende Arbejderbevægelse.

— 1871 er Fødselsaaret for en dansk Arbejderbevægelse i socialistisk Aand. I Juli begyndte Pio og Brix's Blad »Socialisten« at udkomme, og i Oktober stiftedes den danske Afdeling af Internationale under Navnet »den internationale Arbejderforening for Danmark« og med Louis Pio som »Stormester.«⁶⁾

I Efteraaret samme Aar dukkede Arbejderbevægelsen op i Aarhus, hvor der har været den samme Forudsætning som i andre større Byer: en stærk Tilvækst i Antallet af Lønbejdere.⁷⁾ Det nyvakte Røre tildrog sig straks Bjørnbaks Opmærksomhed og, hvad mere var, hans erklærede Velvilje: »Da jeg erfor, at det var muligt at virke oplysende og vejledende ved de Arbejdermøder, der derefter afholdtes, saa indtraadte jeg i den for Aarhus oprettede Afdeling af den internationale Arbejderforening, der efter mit Skøn og efter de Oplysninger, der forelaa, var en aldeles lovlige, selvstændige Forening, uafhængig af det udenlandske Selskab »Internationale.« I sin Overbevisning herom var Bjørnbak blevet bestyret af selve

⁴⁾ anf. St., jfr. Jlp. 71 11. Okt.

⁵⁾ C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg.: Socialdemokratiets Aarhundrede II S. 234 ff.

⁷⁾ jfr. Fr. Krebs: Individualisme og Socialisme (1872), der ved Tabeller S. 144 og 145 belyser Arbejderstandens Forøgelse (dog ikke i Aarhus, men nok i Odense og Aalborg).

Poul Geleff, da denne optraadte paa et Møde i Aarhus.⁸⁾ »Jyllands-posten« hævdede imidlertid, at Bjørnbak havde opfordret de danske Arbejdere til at indtræde i »Internationale«⁹⁾, og at Bjørnbak selv og de danske Socialdemokrater havde sluttet sig til »Internationale«, dette stats- og samfundsopløsende »Internationale«, til Petroløsernes og Mordbrændernes »Internationale«.¹⁰⁾

Bjørnbak anlagde Sag mod Redaktør Hoffmeyer for disse Udtalelser, og man maa nærmest tro hans Forsikring om, at han virkelig ikke kendte den danske Arbejderforenings Forhold til »Internationale«. Inden der kunde falde Døm i Sagen mod Hoffmeyer, var Bjørnbak imidlertid blevet overbevist om, at den danske Sammenlutning i hvert Fald havde Lod og Del i »Internationale«s revolutionære og samfundsomstyrtende Bestræbelser. Da den 5. Maj 1872 de bekendte Begivenheder paa Københavns Nørrefælled havde fundet Sted, meldte Bjørnbak sig straks ud af Arbejderforeningen. I Forvejen havde han bebudet, at han vilde melde sig ud, saafremt Foreningen gav Anledning til nogen Ulovlighed eller noget, der blev anset for ulovligt.¹¹⁾ Bjørnbaks direkte Tilknytning til den nyopdunkede Socialisme var altsaa forbi efter kort Tids Forløb, men et desto interessantere Afsnit af den bjørnbakske Bevægelses Historie udgør den.

I Efteraaret 1871 og de tre første Maaneder af 1872 deltog Bjørnbak i en Række Møder om Arbejderspørgsmaalet, saadan som det jo var Reglen, at hans Interesse for en Sag gav sig Udslag gennem Deltagelse i Møder.

Den 15. Oktober 1871 afholdtes i Frandsens Lokale i Aarhus Byens første store Arbejdermøde, hvor Indlederen, en Smedesvend, talte i stærke Ord om Samfundets forskellige Behandling af den velhavende og den fattige. Ved dette Møde holdt Bjørnbak en Tale, hvori han udtrykte sin Glæde over, at Arbejderne var begyndt at slutte sig sammen, og sin Sympati for, at Arbejderne nu vilde forlange mere Løn for deres Arbejde. Navnlig vilde han dog lægge Arbejderne paa Sinde, at der allerede i Danmark fandtes et stærkt Parti, nemlig Landbopartiet, der var enigt med Arbejderne om en Del af de Maal, som disse havde angivet som deres. Landbopartiet vilde have, at alle skulde være lige i Rettigheder uden Hensyn til Formue, og ønskede Junigrundloven tilbage. Fremdeles vilde man fra den Side en bedre Oplysning for ubemidlede, man vilde et

⁸⁾ A. A. 75 19. Dec.

⁹⁾ Jlp. 71 28. Okt.

¹⁰⁾ Jlp. 71 17. Nov.

¹¹⁾ Jlp. 71 17. Okt. (Mødereferat) .

retfærdigere Skattevæsen gennem Afskaffelse af den indirekte Beskatning, og man vilde Besparelser, særlig gennem Indskrænkning af Militærudgifterne.¹²⁾

Saaledes havde da Bjørnbak offentligt bekendtgjort sin Tro paa, at Landbopartiet og Arbejderbevægelsen var naturlige Forbunds-fæller. »Jyllandsposten« fastslaar, at »Hr. Bjørnbak er altsaa blevet Folkebevægelsens Leder her i Byen; det nytter ikke at nægte dette Faktum eller at lukke Øjnene derfor.«¹³⁾

Paa alle Møder om Arbejdersagen i Aarhus og Omegn optraadte Bjørnbak som en med stærkt Bifald hilst Taler; selv naar han optraadte i Fællig med Geleff, synes Forsamlingens Hyldest særlig at have samlet sig om ham.¹⁴⁾

Efter den bjørnbakske Opfattelse var det navnlig »Valgrettens Udvidelse og Benyttelse, hvorfra Frelsen skal komme.«¹⁵⁾ Den uforstandige Tale om, at der ikke skulde tales Politik til Arbejderne, maatte ophøre, men det gjaldt om at lede hele Bevægelsen i en god og sund Retning: »Vi skulde søge at gøre Bevægelsen til en frugtbar og velsignende Strøm, for at den ikke skulde blive en brusende Flod, der rev alt med sig.«¹⁶⁾ Fra konservativ Side blev der nok talt om Oplysning, »men vel at mærke ikke en Oplysning, som tilskynder Arbejderen til at lære sin egen Stilling og dens Krav at kende, saa den i Sandhed tænder Lys og Haab paa hans mørke, vildsomme Vej, og heller ikke til en Oplysning, til bedste for hvilken man vil støtte de Fordringer, der i Øjeblikket gøres fra det danske Folkepartis Side paa at opnaa en tidssvarende Ordning af Almueundervisningen med Inddragelse i Statskassen af de uforholdsmæssig store Midler, der nu medgaaer til den saakaldte lærde Opdragelse.«¹⁷⁾

Vistnok fra Bjørnbaks egen Pen stammer en Artikel i »Aarhus Amtstidende,« der viser Ligheden mellem de Forhold, under hvilke

¹²⁾ A. A. 71 16. Okt.

¹³⁾ Jlp. 71 17. Oktbr. Paa Pastor Møller i Gylling gjorde Arbejder-røret og Bjørnbaks Tilslutning dertil et stærkt Indtryk. Han skrev til Skat Rørdam: »Mærker I noget til Internationale ovre hos eder? her paa Egnen har den adskillige Tilhængere; Bjørnbak har jo sluttet sig til, og hans Tilhængere blandt Indsiddere følger ham naturligt efter.« Og han fortsætter med disse alvorstunge Ord: »Det er den af Herren omtalte »Anomia« (Matth. 24,2 thess. 2), der rejser hele sit Hoved i dette Røre; her i Danmark naar det vel ikke til at omvælte det bestaaende, men det er dog vist et af Tegnene paa, at Verden snart er gammel nok.« (Otto Møller og Skat Rørdam I S. 195).

¹⁴⁾ A. A. 71 26. Okt.

¹⁵⁾ A. A. 71 23. Okt.

¹⁶⁾ A. A. 72 4. Jan. (Mødereferat).

¹⁷⁾ A. A. 71 23. Okt.

Arbejderrøret fandt Sted, og de Forhold, under hvilke Bondebevægelsen i Fyrrerne havde maattet kæmpe sig frem. Nu tager Overklassen sin Tilflugt til Paastand om, at de fattige vil plyndre de rige, at Religionen og Ægteskabet skal afskaffes og Kirkerne nedrives. Paa lignende Maade raabte man, da Bondevenneselskabet blev stiftet, paa Mord, Rov og Brand. Og skikkelige Folk korsede sig den Gang over de gruelige »Bondevener« og J. A. Hansen, som de nu korsar sig over Arbejderne og de gruelige Ting, der staar i »Socialisten.«¹⁸⁾

Bjørnbak saa ingen Vanskelighed ved, at Gaardmandsklassen og Arbejderstanden, der under ensartede Forhold var vaagnet til social Bevidsthed, slog Følge i politisk Henseende. Allerede paa dette Tidspunkt, da den socialistiske Bevægelse i Danmark netop var født, søgte man fra konservativ Side at vinde Gaardmændene ved at prædike Antisocialisme. Efter Bjørnbaks Mening skulde man vogte sig for at ægge Husmænd mod Gaardmænd og omvendt. De første skulde huske paa, at Friheden og Lighedens Sag hidtil var blevet baaret oppe af Gaardmændene; de sidste skulde paa deres Side »med et ædelt og menneskekærligt Sind« besinde sig paa den Pligt, de havde overfor sig selv som overfor Samfundet, og som bestod i at slutte sig til det opstaaende Røre og derved lede det ind i et sundt, godt og besindigt Spor, der kunde komme vor hele Udvikling til gode.¹⁹⁾

Det Liv og Røre, Arbejderbevægelsen bragte, glædede i høj Grad Bjørnbak. 1. December 1871 fastslaas det i »Aarhus Amtstidende«, at det kun er 4 Maaneder siden, »Folkfejenderne gjorde Nar ad, at der begyndte en lille Bevægelse i København, ikke to Maaneder siden, at det at ville anerkende, at Arbejdernes Kaar trængte til Forbedring, og at ville tale for en Forbedring deri stempledes som en Art Landsforræderi,« og nu drøftes det alvorlige Arbejderspørgsmaal af alle.²⁰⁾ Det bjørnbakske gode Humør kunde i denne livlige Tid ikke bare sig for at vende sig en Smule hoverende mod Grundtvigianerne: »Deres Skandinavisme, »Tyskhed«, Krigspræk, Skytteforeninger med Drikkegilderne og Bavlet om Thor, Thyr og Holger Danske, alle disse taagede Dunster vejres bort for Tidens raske, menneskekærlige, kristeligfriske Luftning.«²¹⁾ Trods sin øjensynlige Oprørthed bruger Bjørnbak paa Møderne meget krasse Ord, han undsiger »al den Undertrykkelse, der nu fremtræder i Nationalitetens,

¹⁸⁾ A. A. 71 28 .Okt.

¹⁹⁾ jfr. A. A. 71 24. Okt. (Mødereferat).

²⁰⁾ A. A. 71 1. Dec.

²¹⁾ A. A. 71 24. Nov.

Dannelsens, Traditionens, Kapitalens og Religionens Navn,«²²⁾ men dog kan han finde paa at lade et Møde afslutte med Afsyngelsen af »Der er et yndigt Land.«²³⁾

— Det kunde ikke gaa saa let, som Bjørnbak i Øjeblikkets Begejstring troede, med at samle »Landbopartiet« og Socialismen under een Hat. Gaardmændene var nu engang ikke Arbejdere, selvom de udgjorde en fremadstræbende Samfundsklasse. Endydermere lagde man fra socialistisk Side ikke Skjul paa, at man følte sig i et Mod-sætningsforhold til den besiddende Landbostand. »Socialisten« bemærkede saaledes i en rystende Skildring af Landarbejderens Nød, at Gaardmændene »ser ned paa de Slaver, hvis Slid erhverver ham hans Rigdomme.« »Hvem er den fattige Landarbejdsmands værste Fjende? Ikke Godsejeren, ikke Herremanden, ikke Proprietæren. Nej, det er Gaardmanden, Kød af hans Kød og Blod af hans Blod, der gør alt for at holde de fattige, Trældyrene under Aaget.«²⁴⁾ »Aarhus Amtstidende« tager til Genmæle mod disse Udtalelser og fastslaar, at »Bønderne som Helhed betragtet og med Gaardmandsklassen i Spidsen hidtil her i Landet har ydet den folkelige Sag og dermed Menigmand saavel i By som paa Land ganske andre Tjenester end enten Internationale eller deres københavnske Organ.«²⁵⁾

Selv naar »Socialisten« benytter sig af en mere rolig Tone, vil den hævde, at der er mange Tilfælde, hvor Gaardmændenes og Arbejdernes Interesser ikke stemmer overens, hvorfor »det maa synes heldigst for begge Parter ikke at binde sig ved noget nøjere Forbund.«²⁶⁾ Men naar en lidenskabelig Pen sprutter af sig i Proletarbladet, fastslaaes det uden Betænkning, at »Frænde er Frænde værst,« og at »vore farlige Fjender, Gaardmandsklassen; vore tilsyneladende Venner, vil vi ved ethvert tilladeligt Middel forsøge at bekæmpe;« i denne Sammenhæng kaldes »Aarhus Amtstidende« for et af de Gaardmandsorganer, der *kun* kæmper for Junigrundlovens Genindførelse, d. v. s. for et »Storbondelandsting.«²⁷⁾

Det var stor Uret mod Bjørnbak at ville hævde, han kun nærede Interesse for Gaardmandsstændens Velfærd. Samtidig med sin Agitation paa de store offentlige Møder arbejder han i sine snaa hjemlige Forhold for en Slags praktisk Socialisme; det forlyder i Juleugen 1871 fra Viby Sogn, at man er »blevet enig om at indsamle Korn og

²²⁾ A. A. 71 23. Okt.

²³⁾ A. A. 71 20. Nov.

²⁴⁾ Socialisten 71 Nr. 7.

²⁵⁾ A. A. 71 6. Sept., jfr. 11. Okt.

²⁶⁾ Socialisten 71 Nr. 11.

²⁷⁾ Socialisten 71 Nr. 13 .

Penge til gratis Uddeling blandt mindre bemidlede i denne Vinter.«²⁸⁾)

I Maj 1872 afbrød Bjørnbak, som nævnt, sin direkte Forbindelse med Arbejderbevægelsen. Endnu ved Valget i Oktober s. A. stilles i Aarhus den socialistiske Karetmager Kruse af to bjørnbakske Gaardmænd, men trækker sig paa selve Valgdagen tilbage for M. Christian- sen, Beder, hvis Stiller bl. a. var Bjørnbak.²⁹⁾ Og » Aarhus Amtstiden- de« blev ved at bringe adskillige Artikler om Arbejdersagen og at haa- ne »Socialistforskrækkelse«. Disse Artikler er sikkert for en stor Del skrevet af Sophus von Haven, Bladets Redaktionssekretær (indtil 1875, da han afløstes af N. Pedersen, Aarslev, der ligeledes er ar- bejderinteresseret og endog har udgivet en Slags Haandbog i Ar- bejdersagen). Som Valgkandidat i Skanderborgkresen 1872 stillede von Haven sig paa det Standpunkt: den hæderlige Arbejder skal have en betrygget Fremtid.³⁰⁾)

Gennem lang Tid fandt jo et rent politisk Samarbejde Sted mellem Landbovenstre og Arbejderpartiet. Men et saa snævert For- bund som det, der var blevet forsøgt mellem de bjørnbakske Gaard- mænd og Byernes Arbejdere, var ikke nogen naturlig Ting. Bjørnbak havde ladet sig drive for vidt af sin demokratiske Følelse og af sin Tilbøjelighed til altid at tage de svages Parti mod de stærke. Derfor blev et Tilbagetog uundgaeligt. Den bjørnbakske Bevægelse var og blev en Gaardmandsbevægelse, hvis Grundsyn maatte være, at »Friheds- og Lighedssagen staar og falder med Gaardmændene« selv- om man saa samtidig følte Trang til at hævde, at »den danske Gaard- mandsstand har altid været Husmandens og Arbejderens trofaste og bedste Ven.«³¹⁾)

Bjørnbaks Stilling som Gaardmandsvækker og Gaardmandsfører medførte den Begrænsning for ham, at han ikke samtidig kunde blive en Proletariatets Apostel. Som Gaardmandspolitiker maatte han frem- foralt holde paa Ejendomsretten, være liberal og ikke socialistisk i sin Tankegang. Skarpt betones det ved Lejlighed i » Aarhus Amts- tidende«, at »Fordringen om en Normalarbejdsdag maatte anses for et saadant Brud med det personlige Frihedsgreb,« at Bladet allerede af den Grund maatte være imod den, thi »ingen Undtagelseslove for Arbejderne.« Der burde ikke gives Støtte til Produktionsforenin- ger, der ved at give et absolut ligeligt fordelt Udbytte ikke vilde give den enkelte nogen Spore til at tjene Penge. Angaaende Lønkravet

²⁸⁾ A. A. 71 28. Dec.

²⁹⁾ A. A. 72 20. Septbr.

³⁰⁾ A. A. 72 18. Juli.

³¹⁾ A. A. 72 20. Nov.

maatte spørges: »Hvad andet end en Gave er vel en Lønning, der vitterligt er højere, end hvad selve Arbejdsmarkedet til enhver Tid paalægger Arbejdsgiveren at udrede?«³²⁾

En Bemærkning som denne sidste er et Udslag af en rendyrket liberal Tankegang, men svarede sikkert godt nok til Gaardmandstandens almindelige Anskuelser.

Forholdet mellem Landsbysamfundets Under- og Overklasse er der paa den Tid, der her er Tale om, Begyndelsen af Halvfjerdserne, næppe Grund til at tænke sig i for lyse Farver. Den økonomiske Kløft mellem de to Klasser var stor; Gaardmændene var ved opad-gaaende Konjunkturer og større Dygtighed efterhaanden blevet en velstillet Stand, hvorimod Husmændenes Kaar i den sidste halve Menneskealder var blevet forringet, da Stigningen i deres Løn ikke stod i Forhold til Prisstigningen paa Livsformødenheder. En Landarbejder med Familie kunde i de Tider knapt nok tjene det nødvendige til Livets Ophold.³³⁾ Den store Forskel i økonomiske Kaar betød en Forøgelse af den sociale Afstand, og trods al demokratisk Politik var der vistnok mindre Følelse af Standsfællesskab mellem Gaardmænd og Husmænd end nogensinde før.

Biskop Martensen bebrejder i sin Etik de »demokratiske Gaardmænd og deres Ledere«, at de ikke ved egne Ofre virker for Forbedring i Husmændenes og Arbejdernes Kaar, og mener, at saalænge de ikke gør det, »saalænge er det ikke videre bevendt med deres Lighedsideer.«³⁴⁾ Der er noget naivt i denne Tankegang. En Stand som saadan kan aldrig ventes ikke at være »egenkærlig«, og man kan ikke forudsætte, at den — hvilke politiske Teorier, den end hyl-der — i sit Forhold til det øvrige Samfund skal lade sig bestemme af filantropiske Bevæggrunde.

Enkeltmænd kan naturligvis være Filantroper, og ingen kan bestride, at en folkelig Politiker som Lars Bjørnbak besad megen human Følelse. Han ønskede af Hjertet, at der maatte være Broderskabs- og Lighedsfølelse mellem Gaardmænd og Husmænd. I denne Forbindelse kan anføres et Svar, som han gav en af sine Tilhængere, da denne, Gaardmand P. Rasmussen i Veng, henvendte sig til ham med Tanken om at faa oprettet en Gaardmandsforening. Denne Tanke kan Bjørnbak paa ingen Maade billige: »Gaardmændenes Magt har hidtil haft sin Grund i, at han i Almindelighed har stillet sig saa alsidigt og folkeligt, at alle frisindede Folk over og under ham har

³²⁾ A. A. 75 4. Jan.

³³⁾ jfr. Ugeskrift for Landmænd 72 I S. 141 ff. (V. Falbe-Hansen: Til Belysning af Arbejderspørgsmaalet paa Landet).

³⁴⁾ H. L. Martensen: Den kristelige Etik, speciel Del II (4 Udg.) S. 144.

set hen til ham som den, der skal bære det gode danske Hus. Og han er ifølge denne Urbanitet bleven saa anset, at han har Danmarks Skæbne i sin Haand. Han har været en ægte Arving efter Frederik den 7ende, men ikke som Gaardmand, men som almindelig fribaaren Statsborger.« Ingen har lidt saa meget under Standsfordommen og *Standsforagten*. »Junigrundlovens store Gerning var det at tage Trællemærket fra Gaardmanden som at udslette Standsforskellen, o: Stænderne.« Dette Standsvæsen har nu den reviderede Grundlov forsøgt at oplive ved at skabe nye Skel. »Min bestemte Mening er, at ingen mindre end just Gaardmændene skal bringe Tiden før 1848 med sine Stænder tilbage eller forlænge den nærværende uheldige Tilstand i de samme Spor.« »Gaardmanden vilde blive som et vist Dyr mellem to Negle,« om han blev utro mod sin Fortid fra 1848 til nu. Han vilde blive trængt fra to Sider: fra Husmændenes og Arbejdernes og fra Herremændenes og Købstadborgernes. »Vogter han sig derimod for at opfriske Stændervæsenet, men hylder sundt Frisind og hverken foretrækker Gaardmænd, Husmænd, Arbejdere eller Købstadborgere saavelsom Herremænd, da alene kan han bære det gode danske Hus, naar han dertil stræber frem i Oplysning, aandelig og legemlig Dannelse, en brav og sædelig Vandel.«³³⁾

I det her anførte Brev kan Bjørnbak siges at have fundet et smukt og klart Udtryk for det Grundlag, hvorpaa han stillede sig som Gaardmandsvækker og Gaardmandsfører, det, det var hans Livs Gerning og Opgave at være og ikke, trods Tilløbet dertil, at være Arbejderfører.

XII BYERNES FJENDE OG BØNDERNES FØRER.

Bjørnbaks fra Naturens Haand lidenskabelige Sindsbeskaffenhed synes paa den Tid, hvortil vi nu har ført vor Skildring op, at give sig endnu voldsommere Udslag end før. Hans Form bliver med Aarene mere og mere ubehersket. Maaske kan man sige, at hos Bjørnbak faar efterhaanden under hans Virksomhed som Folkefører Demagogen til en vis Grad Overhaand over Pædagogen. Naar han f. Eks. ved et af Arbejdermøderne udtalte, at »Præsterne, der fortalte os, at det ikke var det timelige, men det evige, det gjaldt om,

³³⁾ Utrykt Brev fra Bjørnbak til P. Rasmussen i Veng 22. Febr. 1876 (Aarhus Statsbibliothek).

var de første til at skrabe Penge fra Arbejderen, lige fra Vuggen til Graven«¹⁾, saa kunde man vanskeligt have tænkt sig en saadan Udtalelse fremsat af ham i hans yngre Aar mod en Stand, for hvilken han oprindelig nærede baade Sympati og Respekt.

Bjørnbaks Svaghed hang, paa lignende Maade som hos mange andre Folkeførere og Folketalere, sammen med det, der var hans Styrke. Den Personlighedens Kraft, ved hvis Hjælp han formaaede at skaffe sig Magt over Mennesker, var det, som tillige gav sig mindre heldige Udslag i Hidsighedsanfald, i grove Udskaeldninger og Beskyldninger mod anderledes Tænkende. Naturligvis maatte den Utøjlethed, der saaledes fremtraadte ved hans Væsen og Adfærd i det offentlige Liv, i høj Grad bidrage til at nedsætte Opfattelsen af ham i de Krese, hvor han og hans Politik i Forvejen var meget lidt vel anskrevet. Bjørnbak var efterhaanden naaet til at blive den mest berygtede Mand i Landet. Det er vist enestaaende, at en Politiker i den Grad er kommet i Folkemunde, som kun virkede paa en bestemt Egn og aldrig naaede at blive Rigsdagsmand. Hele Landet talte om den jyske Degn Bjørnbak, hvorom jo vidner, at da man i 1875 fik den ny Mønt, fik den store Kobberfemøre Øgenavnet »en Bjørnbakker«. For Overklassen i og udenfor København stod Bjørnbak som Indbegrebet af Almuens raa og lave Instinkter, og paa samme Maade saa man paa de Rigsdagsmænd, der gik for at være Bjørnbakkere. Hvad man lagde Bjørnbak og hans Tilhængere til Last, var blandt andet og ikke mindst Fragtt for Kunst og Videnskab, mod hvilken Beskyldning der imidlertid blev nedlagt kraftig Indsigelse fra Bjørnbaks Side: »Aldrig nogensinde udtaler vi Haan eller Ringeaegt for Kunst og Videnskab, for Kunstnere eller Videnskabsmænd; vi har ved enhver Lejlighed i saa Henseende lagt den tilbørlige Agtelse for Dagen. Men vi dadler ganske vist, at Kunstnere og Videnskabsmænd haaner og ringeaegter det Folk, der føder dem, og uden hvilket de intet er.«²⁾ Det stemmer ogsaa med et Vidnesbyrd fra en af Bjørnbaks Elever, at han altid manede til Respekt for Kunst og Videnskab.³⁾

Fra nationalliberal Side manglede det fuldstændigt paa Forstaaelse af, at den bjørnbakske Bevægelse ikke bundede i »Materialisme«, men i Bønders naturlige Rationalisme overfor Livets Foreteelser. Det er ogsaa Gang paa Gang slaende, hvor megen *Puritanisme* der findes i Bjørnbakkernes Syn paa private og offentlige For-

¹⁾ Jlp. 71 26. Okt.

²⁾ A. A. 72 6. Nov.

³⁾ jfr. M. Jakobsen i A. A. 95 23. Sept.

hold. Der er ikke hos disse Folk Jordbund for nogen Slags Højkirkelighed, og deres Syn paa Præstens Forkyndelse er den, at »overfor Menigmand vilde det være heldigt, om Religionens Grundsandheder, saasom Fred, Lighed og Broderskab mellem Menneskene betonedes noget mere.«⁴⁾

Naar »Fædrelandet«, Carl Plougs Blad, tog Lars Bjørnbak fra Viby under Behandling, fremtraadte der ingen Sans for de gode Sider ved hans Personlighed; der blev kun talt om »en saadan Mellemtung mellem Per Degn og Mester Jakel som Lars Bjørnbak.«⁵⁾ Medens »det forenede Venstre« dog bærer Nationalkokarden, bærer det foragtelige bjørnbakske Parti en Fedtplet i Stedet.⁶⁾ En virkelig Skræk har Bjørnbak imidlertid indgydt den københavnske »Intelligens«, thi »Fædrelandet« mener, at »efter et Ministerium J. A. Hansen kan der snart komme et Ministerium Bjørnbak, og saa følger Ministeriet Bismarck!«⁷⁾

I Sommeren 72 gjorde Bille, »Dagbladet«s berømte Redaktør, en Rejse til Jylland, hvor han paa Møder i Randers og Horsens holdt Opgør med den bjørnbakske Retning, om hvilken han paastod, at »det ejendommelige for denne Retning er, at den vil se alt franeden af, vil trække alt ned og holde sig saa fast og sikkert til Jorden som muligt.« Retningen fornægter efter Billes Mening »alle højere Ideer og træder i fjendtligt Forhold ikke alene til Aristokratiet, men til Dannelse, endnu mere til Embedsstand og især til Præster«, idet alt aandeligt Arbejde betragtes som Driveri.⁸⁾

Billes Anklager giver Bjørnbak en Lejlighed til paa det eftertrykkeligste at fralægge sig enhver Beskyldning for Materialisme. »Er det ikke,« spørger han i sin Avis, »en væmmelig Frækhed, at en Person som Bille tør uden Spor af Bevis diske op med slig Tale?« »Hverken i Ord eller Gerning har vi trods al Skrobølighed nogensinde fornægtet enhver Kristens Tro og Haab paa Frelseren, et evigt Liv og Salighed,« medens Bille i sin Tid var traadt ud af Folkekirken for at træde ind i den igen, da han skulde giftes med en rig Pige. »Hvor er da den største Materialist?«

Bille havde, som man, besynderligt nok, ofte fandt Fornøjelse ved fra nationalliberal Side, ved Mødet i Randers opholdt sig lidt over Bjørnbaks Fornavn Lars. Her mener Bjørnbak, det vil være let for ham at gøre Gengæld. Hvem kommer ikke ved Billes Navn til at

⁴⁾ A. A. 73 26. Febr.

⁵⁾ Fædrelandet 72 31. Juli.

⁶⁾ Fædrelandet 72 1. Aug.

⁷⁾ Fædrelandet 72 15. Aug.

⁸⁾ A. A. 72 8. Aug.

tænke paa »noget lyssky, noget gnavende, noget skadegørende. Billedernes Slægt hører til en ødelæggende Art. Hvo kender ikke Oldenborrerne o. s. v. o. s. v.«

Bjørnbak finder ikke en eneste høj Tanke hos Bille, der vil have, at det ene Menneske ved Hjælp af Pengesækken skal regere over det andet, og han savner enhver Agtelse for hans »Dannelse«; men den sande Aandsdannelse, »paa hvis Fane Menneskevel, Broderkærlighed, ædel Almenaand staar indtegnet,« har, hævder Bjørnbak, han og hans Parti altid omtalt med Højagtelse.⁹⁾)

— Vi skal ikke blive ved med at bringe Citater fra Penne- og Mundfejden mellem Bjørnbak og det nationalliberale Højre, der for ham var og blev Landets Fordærv. Da han i Sommeren 1873 igen gæstede Tyskland og Østrig og kørte ned gennem Slesvig, skildrede han i et Rejsebrev sit Indtryk af det Had mod Danmark, der var opstaaet hos Sydslesvigerne gennem »en, mildest talt, mageløs ufornuftig Behandling af uerfarne, københavnske nationalliberale Personer.«¹⁰⁾*) Det maa erindres, at for Bjørnbak var »nationalliberal« og »københavnsk« omtrent det samme Begreb; naar han blev saa »antikøbenhavnsk« en Politiker, var det ikke, fordi han var en Fjende af Byer og Bybefolkning i det hele taget, men fordi København altid stod for ham som Nationalliberalismens faste Borg.

1871 begyndte en ny aandelig Retning at gøre sig gældende i København, modsat den, der hidtil havde raadet enevældigt over Byens offentlige Mening. Men Georg Brandes og Brandesianismen blev Bjørnbak og hans Venner til liden Trøst. Da »Aarhus Amtstidende« bragte Omtale af Brandes' Forelæsninger, anerkendtes hans Kritik af det gamle som rammende; »derimod har vi mindre Tillid til de Styrkemidler, der angives til Sygdommens eller Ondets Helbredelse, og af hvilke den fornemste nok bestaar i Forkyndelsen af en vis fritænknerisk Retning i den nyere franske Filosofi.«¹¹⁾ I en Anmeldelse af »Hovedstrømninger« hedder det, at Værket synes blot nedbrydende, ikke opbyggende.¹²⁾ Senere kunde Ordene falde saa skarpt om Georg Brandes: »Vi kan ikke andet end dybt harmes over, at Vantroen saa kækt løfter sit Banner, at en Mand ud af de lærdes Skare, der endog var tiltænkt en Lærerpost ved vort Universitet, med Løn af Staten, rejser til Nordens Hovedstæder for offentlig at prædike sin

⁹⁾ A. A. 72 7., 8. og 9. Aug.

¹⁰⁾ A. A. 73 19. Aug.

^{*)} Den følgende Sommer, i 1874, gjorde Bjørnbak endnu en Udenlandsrejse, denne Gang til Sverige.

¹¹⁾ A. A. 72 13. Jan.

¹²⁾ A. A. 72 3. April.

Gudsfor nægtelse, uden at der er nogen, der for Alvor taler derimod, og at de saakaldte bedre Klasser yder ham deres Bifald«. ¹³⁾ — Det Livssyn, der beherskede Bjørnbak og hans Kres, bundede for stærkt i gammeldags Guds frygt til, at der kunde være Tale om Aandsfrihed og Taalsomhed udenfor en ret snævert afstukken Grænse.

— København var for Bjørnbak Fjendeland, men der var dog i Hovedstaden en lille Kres af Mænd, et begyndende københavnsk Venstre, som med Sympati fulgte den jyske Agitators Virksomhed, og som han, foruden til en vis Grad hos Arbejderbevægelsens Mænd, kunde vente at finde Forstaaelse hos. Paa denne Kres af Mænd maatte Bjørnbak stole, naar han som et Slags Gengæld for den nationalliberale Agitation mod ham selv hjemme i Jylland i Efteraaret 1873 vovede sig ind i, hvad der for ham var Løvens Hule.

Til den 10. Oktober nævnte Aar havde Bjørnbak indbudt til et Folkemøde i Casino's lille Sal. Der indfandt sig til dette Møde godt 600 Tilhørere, hvad der viste, at Bjørnbaks Navn var et Navn, der kunde »trække« i København. Det tjener paa en anden Maade til Belysning af Vibydegnens Hovedstadsoptræden, naar man hører, at der til hans Beskyttelse og for at opretholde Ro og Orden ved Mødet var udkommanderet en betydelig Politistyrke med to Inspektører og flere Assisterter i Spidsen! Bjørnbak gav selv fra Talerstolen den Oplysning, at Politidirektøren havde givet ham Meddelelse om, at mulige Urostiftere vilde blive udvist af Forsamlingen. Mødets Forløb blev imidlertid næsten helt roligt, og der blev ingen Anledning til Indskriden fra Politiets Side.

Bjørnbak gav de 600 københavnske Tilhørere en Oversigt over sine Anskuelse i »religiøs, politisk og borgerlig Henseende«. Han betragter Religionen som det højeste Gode for Menneskeheden og nærer skyldig Agtelse for Kirkens Tjenere; men Stat og Kirke bør, efter Grundlovens Bud, skilles fra hinanden, og Præster og Skolelærere bør ansættes og afskediges af Beboerne. Sin lovlige Konge er Lars Bjørnbak tro til Døden! Embedsmændene bør lønnes med et anstændigt Vederlag for deres Virksomhed, men maa henvises til selv at sørge for deres Alderdom. Almueundervisningen maa indrettes saaledes, at alle kan faa en for enhver Samfundsstilling tilfredsstillende Undervisning, Skatteforholdene saaledes, at enhver betaler efter Evne. Hvad Arbejderspørgsmaalet angaar, har Bjørnbak kun været Medlem af den internationale Arbejderforening, saa længe denne holdt sig paa Lovligheds Vej, der er den eneste farbare. Strejker vil han bestemt fraraade Arbejderne at inklade sig paa; idet Arbejds-

¹³⁾ A. A. 76 30. Dec.

lønnen bliver forhøjet, vil nemlig Livsfornödenhederne i samme Forhold stige i Pris (en noget letkøbt Nationaløkonomi!).

Efter det halvanden Times Foredrag udbragte Bjørnbak Lever for Fædrelandet og Junigrundloven og for Konge og Fædreland, medens fra Forsamlingen lød: Leve Bjørnbak. Der optraadte derefter flere Arbejdertalere med yderliggaaende Udtalelser. I denne Sammenhæng betonedes Bjørnbak: det er Kongens grundlovsmæssige Ret at vælge sine Ministre, men vi kunde befinde os godt ved at faa Ministre af Folkets egen Midte.

Det er bemærkelsesværdigt, hvem der var Mødets Ordstyrer; det var cand. jur. Viggo Hørup, der bragte en varm Tak til Bjørnbak, fordi han gennem sin stærke, ejendommelige Personlighed havde vist Københavnerne, hvorledes det gik til, at han vandt saa stor Tilslutning i Jylland.¹⁴⁾

Det kan i denne Sammenhæng omtales, at Bjørnbak ingenlunde savnede Blik for Betydningen af, at Folk med Hørups Uddannelse knyttede sig til Bondepartiet. Ved Lejlighed kunde han betone, at det gjaldt om ikke at skræmme universitetsdannede Folk bort, men at vise dem Tillid, naar de meldte sig til Folkesagens Tjeneste.¹⁵⁾ Ham selv personlig kunde man ikke bebrejde, at han nærede Uvilje mod nogen, alene fordi der var Tale om en anden Stand og en højere Uddannelse. Bjørnbak var for sikker paa sig selv til ikke gerne at ville samarbejde med alle Slags Folk og arbejdede f. Eks. godt sammen med en Akademiker som Sophus von Haven. Hans venskabelige Følelser overfor en Prælat som Biskop Brammer er tidligere omtalt, og det kan nævnes, at lignende Følelser nærede han overfor sin nærmeste Herremand, Godsejer Ingerslev, Marselisborg, den senere Indenrigsminister. Han kom vistnok altid godt ud af det med denne i det kommunale Liv, og skønt Ingerslev jo ikke var Venstremand, blev han ved et Aamtsraadsvalg varmt anbefalet af »Aarhus Amtstidende« med den Begrundelse, at det jævne Folk villigt bør vælge Folk fra anden Side, »naar disse Mænd, som Hr. Godsejer Ingerslev viser, at de gerne fremmer folkelig Oplysning og Folkevellet og ikke er fjendtlige mod Folkefriheden.«¹⁶⁾ Denne Anbefaling for en konservativ Politiker bundede i personlige Følelser og fremkaldte Indsigelse fra en af Bjørnbaks politiske Venner.¹⁷⁾

— Til de ledende Kresse af Aarhus Borgerskab blev Bjørnbaks Forhold altid af fjendtlig Natur. Byens Højremænd paastod, efter

¹⁴⁾ A. A. 73 13. Okt.

¹⁵⁾ A. A. 73 21. Nov.

¹⁶⁾ A. A. 71 2. Marts.

¹⁷⁾ A. A. 71 16. Marts.

hans Deltagelse i Arbejderbevægelsen, at det var hans Skyld, at Arbejdslønnen var steget.¹⁹⁾ Der var Personer i Aarhus, der udfrittede Bjørnbaks Pige for at faa at vide, om han var kommet fuld hjem paa en Valgdag.¹⁹⁾ Sindene var præget af en smaalig Hædefuldhed mod Bjørnbak og alt, hvad der hørte ham til, og det gav sig et alvorligt Udslag derigennem, at han i hele Byen vanskeligt kunde faa noget Lokale til Afholdelse af Møder.

Da den bjørnbakske Retning i Begyndelsen af 1873 skulde afholde et politisk Møde i Aarhus, var det ikke muligt at faa noget andet Lokale end — ved Borgmesterens Velvilje — Raadstuen. Dette fik en vigtig Følge. Paa Mødet foreslog Bjørnbak at nedsætte et Udvalg med den Opgave at drøfte og mulig forberede Opførelsen af en Bygning i Aarhus, i hvilken man frit og uhindret kunde afholde folkelige Møder. Et saadant Udvalg blev nedsat, bestaaende bl .a. af Søren Loft, Viby, N. Pedersen, Aarslev, og Sophus von Haven, hvilken sidste blev Formand for Udvalget.²⁰⁾ I dette indtraadte senere Mænd fra Arbejderbevægelsen i Aarhus, f. Eks. Karetmager Kruse. I »Stiftstidende«s Fortolkning blev dette til, at »Gaardmændene skal betale Penge til et socialistisk Forsamlingslokale«. I Virkeligheden betød det, at Bjørnbakkerne og Arbejderne trods alt følte sig som Forbundsæller og fandt det naturligt at være fælles om et Forsamlingshus.

Al Forargelse og Modstand hos Blade og Borgere i Aarhus kunde ikke hindre Planens Iværksættelse. Bjørnbak kom ved denne Lejlighed, maaske mere end ved nogen anden, til at vise, hvilken Magt han, naar det gjaldt, havde over Aarhusegnens Bønder. Han nøjedes ikke med at bearbejde sine Folk med trykte Opraab, men han drog personlig fra Gaard til Gaard og fik ved kraftig Paavirkning Bonde efter Bonde til at betro ham af sine kære Pengemidler, indtil der var skaffet for tilstrækkeligt mange Tusinde Kroner Aktier til det paa-tænkte Forsamlingshus.²¹⁾

I Juli 1875 hejstes Kransen paa »den folkelige Forsamlingsbygning« paa Østergade i Aarhus, og den 27. December s. A. kunde Indvielsen finde Sted. Det Maal var naaet, som man havde forespejlet for Bidragyderne: »Vi behøver ikke mere at tigge Storbørgerne om Husly, men kan samles som frie Mænd under det samme Tag.«²²⁾

Ved Indvielsesfesten overgav Bjørnbak Forsamlingsbygningen til

¹⁹⁾ A. A. 73 2. Okt.

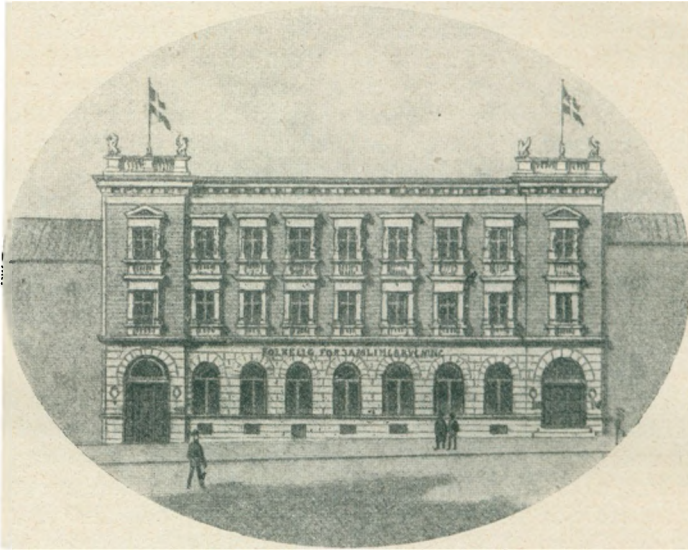
¹⁹⁾ A. A. 73 18. Nov.

²⁰⁾ A. A. 73 10. Febr.

²¹⁾ jfr. M. Jakobsen i A. A. 95 31. Dec.

²²⁾ A. A. 74 29. Jan.

Egnens Befolkning med det Haab, at den maatte blive en Bolig for Fred, Frihedssind og Kærlighed. Derefter talte Geert Winther for Kongen, idet han mindede om, at »Kongens Ed paa Grundloven er et Skjold for Folkets politiske Rettigheder.« Man skulde ikke laane dem Øre, der hviskede om forestaaende Grundlovsbrud: »Hold fast ved Troen paa Kongen som Grundlovens Vogter, og De skal ikke skuf-

Den folkelige Forsamlingsbygning.

fes!²³⁾ Der lyder her, paa Tærsklen til den store politiske Kamps Tid, en Tone af den gamle, bondevenlige Royalisme fra Frederik VII.s Tid, den, der vilde betragte Kongemagten som det bedste Værn imod Overgreb fra de stores Side. Provisorierne skulde grundigt gøre det af med denne Form for Royalisme!

Det anselige Hus paa Østergade i Aarhus, der endnu bærer Navn af »den folkelige Forsamlingsbygning«, staar ikke mere som et Tegn paa Strid mellem Land og By. Men det staar stadig som et Mindesmærke om Lars Bjørnbaks udprægede Førerpersonlighed, i

²³⁾ A. A. 75 28. Dec.

hvis Natur det laa at frembringe et skarpt Skel mellem Ven og Fjende, mellem Tilhængere og Modstandere, men som ogsaa evnede at samle Tilhængerne til Kamp for fælles Maal, at føre dem til sejrrig Overvindelse af Hindringer.

— Det maa indrømmes, at det ikke var altid, at Bjørnbaks Kamp-iver gav sig saa frugtbare Udslag. Hans mange Processer betød saaledes uden Tvivl et Kraftspild, samtidig med at de virkede uheldigt for ham paa anden Maade. Hvis Proceslyst er noget særlig ejendommeligt for det nordligste Jyllands Landbefolkning, fornægtede Bjørnbak i denne Henseende ikke sin Afstamning. Han har været en meget rethaverisk Natur. »Jyllandsposten« fandt en Uoverensstemmelse mellem denne Proceslyst og Bjørnbaks kristelige Sindelag, men den angrebne var ikke sen til at finde et Svar: en Kristen har Lov til at forsvare sin Ære, det gjorde Apostelen Paulus ogsaa!²⁴⁾ I Maj 1872 opgjorde samme Avis, at Bjørnbak paa dette Tidspunkt havde — lavt regnet — 22 Processer igang i Aarhus, København og forskellige jyske Byer,²⁵⁾ og bemærkede i Tilslutning hertil: »Han har drevet Processystemet til en her i Landet næsten ukendt Højde.«²⁶⁾

»Jyllandsposten« kunde tale af egen Erfaring om den bjørnbakske Lyst til Rettergang. Vel kunde Bjørnbak lejlighedsvis fastslaa, at »Jyllandsposten har nu raset saa længe og skikket sig saa fjollet, at vi har Ret til at overse dens taabelige Pjank«, men ikke uden samtidig at betone, at dens »personlige og grove Overfald« godt kunde tvinge ham til en og anden »Forholdsregel«.²⁶⁾ Det viste sig at være nok til at fremkalde en saadan Forholdsregel, at Hoffmeyer i sit Blad betegnede et Traktørsted i Marselisborg Skov som berygtet, fordi Bjørnbak havde holdt Møde der. For en saadan Fornærmelse anlagde Bjørnbak straks Sag, men Hoffmeyer blev frikendt af Retten.²⁶⁾

Bjørnbaks Utal af Processer maatte mere end noget andet sætte ham i et skævt og latterligt Lys. Disse Retssager drejede sig mest om rene Smaatterier, og vi finder her kun Anledning til at dvæle mere udførligt ved en af dem, Sagen mod Folketingsmand Lucianus Kofoed.

I Folketingsmødet den 3. Marts 1874 rettede den grundtvigske

²⁴⁾ A. A. 71 16. Nov.

²⁵⁾ Opgørelsen overdriver næppe; det kan i denne Sammenhæng med en af Bjørnbaks Disciple som Kilde nævnes, at de Injurieprocesser, han paa-drog sig ved sin voldsomme Skrivemaade, i Løbet af et Aar kostede ham Bøder til et Beløb af 1000 Rigsdaler (M. Jakobsen i »Aarhus Amtstidende« 30. Decbr. 1895).

²⁶⁾ Jlp. 72 31. Maj.

²⁶⁾ A. A. 72 1. Febr.

²⁷⁾ A. A. 73 5. Aug.

Skolemand Luc. Kofoed (tidligere Højskoleforstander i Gedved) denne Forespørgsel*) til Kultusministeren: »Hvorvidt finder Ministeren, at en Skolelærer og Kirkesanger, som offentlig fremsætter vitterlig Usandhed, derved gør sig skyldig i Mislighed, som svækker den for hans Stilling nødvendige Agelse og Tillid?« Som Begrundelse for sin Forespørgsel henviste Kofoed til, at Skolelærer Bjørnbak i Viby ved to Lejligheder havde gjort sig skyldig i vitterlig Usandhed. Den første Lejlighed var, da han havde nægtet at have været Medlem af »Internationale«. Den anden Lejlighed var følgende: han var af »Aarhus Stiftstidende« blevet beskyldt for at have forbeholdt sig selv Halvdelen af Biletterne til det store Casinomøde, som han havde uddelt til Venner og Tilhængere. Denne Beskyldning havde han paa det allerskarpeste tilbagevist. Af en Erklæring fra Københavns Politi fremgik det imidlertid efter Kofoeds Paastand, at »Stiftstidende«s Anklage stod ved Magt, og at Bjørnbak ved at fralægge sig den havde gjort sig skyldig i ligefrem Løgn.²⁸⁾

Gennem C. Alberti indgav Bjørnbak Andragende til Folketinget om Tilladelse til at drage Lucianus Kofoed til Ansvar for disse Udtalelser. Det voldte ingen Vanskelighed at faa denne Tilladelse. Kofoed selv stemte for den, ud fra det tillidsfulde Synspunkt: »her er mindre Spørgsmaal om, at jeg bliver udleveret til Hr. Lars Bjørnbak, end om, at det er Hr. Lars Bjørnbak, som bliver udleveret til mig.« Derimod stemte Bjørnbaks nærmeste Forbundsfulde i Tinget, Geert Winther, *imod* at bevilge Andragendet. Han henviste til, at den Holdning, som Tinget havde indtaget overfor Kofoeds Udtalelser, maatte være den angrebne Oprensning nok: »en saa folkelig Mand bør sætte lige saa megen Pris paa den Dom, vi som et Art Oprensning i dette Tilfælde har givet, som paa en Dom, han kan faa ved en Domstol.« Winther fremhæver desuden, at Rettens Vej ikke giver Udsigt til nogen hurtig Afgørelse, og at han desuden nærer principielle Betæneligheder ved, at den Slags Andragender bevilges. Een Grund, som han sandsynligvis ogsaa har haft til at stemme nej, nævnte han derimod ikke, nemlig den, at han har betragtet sin Vens Sager som staaende saa slet, at der var ringe Udsigt til, at han kunde faa Hel- det med sig ved Domstolene.²⁹⁾

*) Forespørgslen fremkom i den Sammenhæng, at Kofoed overhovedet vilde slaa et Slag mod de politiserende Skolelærere. Hertil skulde en anden Forespørgsel med mere almindeligt Sigte ligeledes tjene: »Anser Ministeriet det for tilstedeligt, at offentlig ansatte Skolelærere overlader Udførelsen af deres Embedsgerning til Medhjælpere, medens de selv hengiver sig til anden Virksomhed?«

²⁸⁾ Folketingstidende 73—74 Sp. 230 og 915—18.

²⁹⁾ anf. Sted Sp. 2846—57.

Omtrent halvandet Aar efter, at Folketinget med 71 Stemmer mod 2 havde tilladt Bjørnbak at drage Kofoed til retsligt Ansvar, faldt (i Oktober 1875) Kriminalrettens Afgørelse, hvorved Kofoed blev *fri-kendt*. Retten fandt nemlig, at Kofoed »har haft Føje til at betegne Klagerens Benægtelse af at have været Medlem af Internationale, som offentlig fremsat vitterlig Usandhed«. Ogsaa Sigtelsen vedrørende Casinomødet mente Retten, at Kofoed ikke burde drages til Ansvar for at have fremsat; paa den anden Side kunde man ikke anse denne Sigtelse for holdbar, og den blev derfor erklæret for død og magtesløs.³⁰⁾

Bjørnbak indlankede denne Dom for Højesteret, og den 25. Oktober begyndte Sagens Behandling her. Bjørnbak var nødt til at være »Selvmøder«, da det ikke havde været ham muligt at faa nogen Sagfører til at møde paa sine Vegne. »Medens Retten lod vente paa sig« — hedder det i »Morgenbladet«s Referat — »kunde de nysgerrige Københavnerne straks faa Lejlighed til at tage den meget omtalte Bjørnbak i Øjesyn.«*)

Bjørnbaks Modpart havde derimod fundet en særdeles anselig Sagfører, Advokat Brock, der havde ført Rigsretssagen mod Ministeriet Ørsted og forsvaret Bille, da denne engang var sat under Anklage for Majestætsfornærmelse. Den erfarne Advokat og fremragende Repræsentant for Nationalliberalismen har næppe anset det for nogen ringe Opgave at rette et Stød mod en Mand, der var Degn, men dog at anse for en af de farligste Fjender af den københavnske Intelligens og de herskende Samfundsklasser. Brock kunde overfor den landlige Modpart ikke bare sig for et paa Engelsk fremført Citat fra Shakespeare (hvilket Bjørnbak krævede — og fik — oversat); iøvrigt appellerede han ved Forhandlingens Slutning til Højesteret, »om han i noget Punkt havde traadt Bjørnbak for nær; han kunde snarere sige, at han havde behandlet ham med overdreven Loyalitet!«

Bjørnbak forsikrede i sin Forsvarstale om den gode Tro, han havde været i angaaende Forholdet mellem Arbejderforeningen i Aarhus og det udenlandske »Internationale«, Mordbrænder- og Petroløseselskabet«. Han udtrykte sit Haab om, »at selvom juridisk Kløgt kunde finde, at han havde fejlet i sin Opfattelse af Forholdet mellem

³⁰⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 76 S. 58 ff.

*) Den meget store Opsigt, Bjørnbaks Proces vakte, belyses ved nogle Betragtninger, som »Morgenbladet« et Par Dage efter anstillede: »Er der noget, der er skikket til at bringe til vor Bevidsthed, hvilken Ravnekrog af et politisk Land vort Fædreland endnu er, hvor smaastilet og forhuttet en offentlig Mening vi endnu har at arbejde med, saa er det den Højesterets-sag, som nu i fire Dage har lagt Beslag paa den offentlige Interesse herhjemme?« (Morgenbladet 2. Novbr. 1875).

den herværende Arbejderforening og »Internationale«, maatte det dog synes soleklart, at han ej med Bevidsthed havde været Medlem af det fremmede Selskab, og at hans Benægtelse følgelig ej kunde karakteriseres som vitterlig Usandhed«. Hvad Sigtelsen vedrørende Casino-mødet angik, mente Bjørnbak, at nye Vidneafhøringer, der var blevet optaget paa *Kofoeds* Foranledning, viste, at han ingen Lod eller Del havde haft i Billetsalget. Bjørnbaks Tale varede omtrent to Timer og »var (ifølge »Morgenbladet«) holdt i en frejdig og besindig Tone, der kun kunde efterlade et godt Indtryk«. »Ved Dokumentationen, hvorunder der stadig veksledes korte Bemærkninger, mellem Parterne, viste Bjørnbak et Greb paa den formelle Side af Sagen, og naar Brock med en rutineret Advokats Overlegenhed faldt ham i Flanken, en Snarraadighed i Replikken, som maatte overraske hos en Lægmand, der første Gang mødte for Højesteretsskranken«. I sine Repliker til Brock fandt Bjørnbak Lejlighed til stærkt at fremhæve sin Loyalitet, som han havde »givet Beviser paa ved Stormløbet mod Kongen i 1864 og ved sin Modstand mod at nedsætte Civillisten«.

Det Resultat, Højesteret kom til, var at stadfæste Kriminalrettens Frifindelse af Kofoed, men det er mærkeligt, at Rettens Opfattelse af Sagen dog er den stik modsatte af den, Kriminalretten var kommet til. I Modsætning til Kriminalretten finder Højesteret nemlig ikke, at Bjørnbak har gjort sig skyldig i vitterlig Usandhed med Hensyn til sit Forhold til »Internationale«, men vil paa den anden Side ikke idømme Kofoed nogen Straf for hans Paastand herom. Hvad det andet Punkt angaar, er det for Højesteret blevet oplyst, at Billetkassereren ved Casino har til Bjørnbak eller en ham ledsagende Person udleveret 300 Billetter til det omhandlede Møde. Naar Bjørnbak da i voldsomme Udtryk (»en fræk Usandhed« og »en fræk Opdigtelse«) benægter, at have disponeret over mere end 2 Billetter, finder Højesteret, at Kofoed har haft Ret til at betegne denne Udtalelse som »vitterlig Usandhed«, hvorfor der for denne Del af Sagen tillægges ham fuldstændig Frifindelse. — Sagens Omkostninger hæves, men Bjørnbak maa betale 10 Kr. til Justitskassen.³¹⁾

De to Domsafsigelser, der munder ud i det samme Resultat, men opfatter Sagens enkelte Punkter helt modsat, staar jo i et lidt underligt Forhold til hinanden. Men for saa vidt rammer de nok begge det retfærdige, som Bjørnbak har haft just den halve Ret og den halve Sandhed paa sin Side, men heller ikke mere. Ulykken var, at han ikke vilde slaa sig til Taals hermed, men i dette som i andre Til-

³¹⁾ Om Højesteretsprocessen se *Morgenbladet* 75 26. Okt., 27. Okt., 28. Oktober.

fælde med Vold og Magt vilde gøre Fordring paa at være Indehaveren af den fulde, hele Ret og Sandhed. Han tvivlede ikke om, at denne Fordring bedst og mest virksomfuldt kunde understreges ved en rigelig Anvendelse af Kraftudtryk og Skældsord.

Selvfølgelig er der Mangel paa Kultur i alt dette. Men man maa ogsaa huske paa, i hvor høj Grad Bjørnbaks Virkefelt var Polemikerens og Agitatorens, og at et saadant Virkefelt meget maatte fremme medfødte Anlæg for Paastaaelighed og Rethaveri saavel som for at give denne Paastaaelighed grove og voldsomme Udtryk. At være Agitator er ikke noget, der kalder paa den upartiske Sandhedssøgen hos en Mand. Og kraftige, udadvendte Naturer med Lyst til at handle og slaa til vil i Almindelighed næppe have megen Tid og Lyst til at indlade sig paa alsidige Overvejelser; de vænner sig let til at være tyranniske i den Retning, at de ved hver given Lejlighed helst vil tvinge »Sandheden« til at være i Overensstemmelse med deres Behov. Bjørnbak kunde sikkert med lidt bedre Vilje have skaffet sig paalideligere Oplysninger om Forholdet mellem den danske Arbejderforening og »Internationale«; men for den Handletrangs Skyld, der drev ham til at tage sig af Arbejdersagen, havde han nu engang Brug for at være i »god Tro«, og derfor undlod han at anstille Undersøgelser, der kunde have forstyret denne »gode Tro«.

— Det var langt fra, at Bjørnbaks Processyge bidrog til at styrke hans Stilling mellem Bønderne. Mange forsigtige Mænd af Bondestanden rystede tværtimod paa Hovedet over denne evindelige Rettergang.³²⁾ Dog var det Tillidsforholdet til den jævne Landbefolkning, som under alle Trængsler kunde trøste Bjørnbak, der gjorde Gengæld ved altid at fremhæve Landboerne som dem, der mere end Byboerne var kaldet til at opretholde det gode danske Hus. Hvem er det, som »uden at gaa Religion, Respekt for Lov og Ret og Agtelse for Kongedømmet for nær« — vil arbejde for en demokratisk Udvikling i alle Retninger? »Det er den jævne Bondestand, bestaaende af Husmænd og Gaardmænd og Landboarbejderne i Særdeleshed«. »Ikke en eneste af Tidens store, ædle Tanker har nogensteds her i Landet Husrum og Tilhold saaledes som hos vor jævne, sundt tænkende og sundt følende Bondestand.«³³⁾

Kort efter Processen mod Lucianus Kofoed stod det Hus færdigt, i hvilket Bjørnbak uhindret af sin Fjender i Aarhus kunde tale til sine Bønder saa meget han lystede om »de store, ædle Tanker«. Fra Aar til Aar øgedes den Indflydelse, der udgik fra hans Avis; den var i

³²⁾ jfr. Chr. Søndergaard i Jysk Maanedsskrift 1911 I S. 82.

³³⁾ A. A. 72 26. Febr.

1866 begyndt med 849 Abonnenter, mod Slutningen af 1877 havde den ca. 3100.³⁴⁾)

Der var baade Fremgang og Fart i »den bjørnbakske Bevægelse«.

XIII. EN SPROGSTRID.

Et godt Indblik i Arten af de Stemninger, som den bjørnbakske Bevægelse udløste i den jyske Befolkning, faar man gennem en Polemik, der i Sommeren 1874 udspandt sig i »Aarhus Amtstidende«. Denne Polemik begynder med en Artikel af en ung Bonde, Ungkarl Jens C. Bach i Fræer, hvori han slaar til Lyd for, at de, der taler den jyske Bondedialekt, skal aflægge den og i Stedet lægge sig efter at tale de dannedes Sprog, Skriftsproget. Snart vil, fremhæver Bach, den politiske Kamp ende med Godkendelse af Folkets Selvstyrelsesret, af den parlamentariske Regeringsform. Dette vil dog ikke, som man skulde tro, betyde al Standsforskels Ophør, thi »selv under den folkeligste Selvstyrelse vil Standsforskellen vedblive at gøre sig gældende som hidtil, saalænge der eksisterer en saa mægtig Aarsag dertil som den jyske Bondedialekt«. Den jyske Bondestand kan ikke hævde sin berettigede Plads i Landet, saalænge den taler et Sprog med saa store Afgivelser fra Skriftsproget, men vil komme til at danne en Klasse eller Stand for sig selv, som alene Afskaffelsen af nævnte Bondesprog vil være i Stand til at udslette«. Det er Bondesproget, der for en meget stor Del hindrer den jyske Bondestand i at udtrykke sig med tilstrækkelig Kraft, Forstaaelighed og Grundighed. Desuden er der den Ulempe ved Bondesproget, at det af andre opfattes som et Tegn paa »Uvidenhed, Udannethed og Enfoldighed,« hvorfor der i Livets forskellige Forhold — »for ikke at tale om i Militærtjenesten« — vises en forskellig Opførsel mod dem, der taler Bondesproget, og dem, der taler Skriftsproget.

Medens Artiklens Forfatter venter Støtte til sin Tankes praktiske Udførelse af »enhver, der virkelig er en Elsker og Ynder af, at Menigmands Fremtid — og deri indbefattet den jyske Bondestands — maa blive lys og klar,« venter han sig kun Modstand fra »Aristokrater; de vil holde Lovtaler over det Sprog, de ikke selv taler, i den virkelige Hensigt, at Bondesprogets Opretholdelse skal betyde Opretholdelse af den behørige Standsforskel.«¹⁾)

³⁴⁾ A .A. 77 18. Dec.

¹⁾ A .A. 74 9. Juni.

Idet »Amtstidende«s Redaktion indbød til Drøftelse af det rejste Spørgsmaal, udeblev ikke en saadan »aristokratisk« Indsigelse mod J. C. Bachs Betragtninger. »Aristokraten« var en anset Videnskabsmand, Arkivar Dr. phil. Oluf Nielsen, der foruden at være Københavns Historieskriver har gjort Studier til det jyske Sprogs Historie.

Mendens Bachs Synspunkt havde været et helt igennem politisk og socialt, udgik Tankegangen i Dr. Nielsens Indlæg fra Filologens Sprogkærlighed. Det søges paavist, hvorledes Dialekter har udviklet sig i Overensstemmelse med de Landsdeles Natur og Befolkning, hvori de tales, hvorledes Dialekter og særlig den jyske har stor Betydning for Skriftsproget ved at kunne berige dette med nye, kærnefulde Udtryk. Derfor har begavede Sprogmand anvendt stor Flid paa at studere det jyske Sprog. Bach har paastaet, at den jyske Dialekt ofte bruges til at gøre Grin med; mon han tror, disse Sprogmand har villet gøre Grin med dem, eller at dette har været Hensigten med St. Blichers jyske Fortællinger? »At der kan gives Folk, som opholder sig over det jyske Sprog, kan selvfølgelig ikke benægtes, men et gammelt Ord siger, at Narren ler højest. I min Ungdom var dette ikke Tilfældet. Tværtimod satte mine jævnaldrende, da vi for tyve Aar siden gik i en af de med saa stor Uret ilde omtalte »sorte Skoler« en Ære i at tale vort jyske Maal, og den, der vilde have kaldt det et »Trældomsmærke«, vilde vi ikke have taalt i vort Samfund.«

»Vort Modersmaal er dejligt« tager efter Nielsens Mening ikke Sigte paa Skriftsproget, men paa den levende danske Røst, hvad enten den er jysk, fynsk eller københavnsk. Dialekternes fælles Datter er Skriftsproget: »saa længe de rige Sprogkilder flyder sammen til denne Hovedstrøm, da vil vi vedblive at beholde et virkelig dansk Sprog og en dansk Litteratur, men udtørres Kilderne, maa vi indlede fremmede Strømme, og da er det ude med os.«²⁾

Af de Svar, Dr. Nielsens Indlæg fremkalder, skyldes det mest interessante Anders G. Bach, en Broder til J. C. Bach og som denne »Ungkarl« og bosiddende i Fræer ved Skørping St. Han skriver bl. a.: »Lad de dannede og boglærde rose vort jyske Bondesprog, saa meget de lyster, det er dog en Kendsgerning, at i Forhold til de dannedes Talesprog er vort Bondesprog i de fleste Tilfælde et iidet udviklet og ordfattigt Sprog, som omtrent helt mangler Udtryk for den nyere Tids Ideer, og som Følge deraf er det vel ogsaa, at de mange bondefødte Skolelærere, Præster o. s. v. straks efter at have begyndt at forberede sig som saadanne uden videre giver deres Bonde-modersmaal en god Dag, idet de derefter ofte begynder paa en højtravende Maade at lovprise, hvad de ikke selv gider tale, og

²⁾ A. A. 74 19. Juni.

bliver meget lystne i at besynge Modersmaalets søde Klang, som de dog forlængst har givet Rejsespas.« Dr. Nielsen hører sikkert selv til dem, der har aflagt Jysken. Det er givet, at lærde Folk har studeret Jysk med andet Formaal end at gøre Grin med det, men A. G. Bach »mener, at det omtrent forholder sig hermed som med Oldsager og Fortidslevninger i Almindelighed, thi baade disse og hint kan have overordentlig stor Værdi som Materiale til videnskabelig Gransking. Til praktisk Brug har begge Dele som noget gammelt Skramleri ikke længere synderlig Værdi.« Det kan være godt nok, at kun Narre gør Grin med det jyske Sprog, men »der gives særdeles mange formaande og ansete Narre, navnlig i Samfundets højere Krese.«

I Anledning af det af Dr. Nielsen fremdragne Punkt, at vi ved at miste Dialekterne som fornyende Sprogkilde, blev nødt til at indlade fremmede Sprogbestanddele, og at det da vilde være ude med os, opkaster den unge Bondekarl fra Fræer dette Spørgsmaal: »kan det i den Grad indvirke fordærveligt paa et Menneske, at han rejser bort fra sit Fødeland, fra sin Nations Sprog, Sæder og Skikke, Sange og Sagn, at det derfor skulde være ude med ham?« Nej, thi rejser saaledes en Mand herfra til de nordamerikanske Fristater t. Eks., »da vil fornuftigvis de samme naturlige Ejendommeligheder, den samme Karakter, Dygtighed og Begavelse ogsaa snart give sig tilkende og gøre sig gældende, ja maaske endog i højere Grad, eftersom han kommer til at leve under friere og lykkeligere Forhold.« Han vil snart finde det fremmede Sprog lige saa brugbart som sit Modersmaal, og for Sprogforandringens Skyld vil det ikke være ude med ham; »thi endnu kan han i et rigt, veludviklet, civiliseret Sprog tolke sin Hjertens Mening og lige fuldt med Kærlighed og Hengivenhed ihukomme sine Venner og sin Familie, som blev tilbage i Fødelandet.« Hvordan han lever sit daglige Liv, er nogenlunde ligegyldigt, naar han blot holder sig til Fornuft og Moral. Fremdeles: »fordi han ogsaa, efter at have antaget fremmed Nationalitet, glemte lidt af vor herlige Historie, der er saa rigeligt spækket med Krige og blodige Oprin, derfor er det da ikke ude med ham, og fordi hans Børnebørns Børnebørns Børn ikke kan fortælle om Holger Danske og synge den tapre Landsoldat, derfor er det heller ikke ude med dem.« Men naar det gaar saaledes med det enkelte Individ, hvor meget mindre vilde det da skade, at vi blev nødt til lidt efter lidt at optage fremmede Bestanddele i vort Sprog, ja »selvom vort Sprog frit og uhindret faar Lov til paa naturlig Maade mere og mere at nærme sig det veludviklede tyske Verdenssprog.« Det vil ikke medføre, at Bismarck kommer og tager os, thi inden Sprogudviklingen vil være saa vidt fremskreden, at den kan give noget Paa-

skud hertil, vil baade Bismarck og hans Jern- og Blodpolitik forlængst være sunket i Graven. Fra et frit Tyskland har vi intet at frygte. Det er ved Hjælp af det fanatiske Nationalitetsvæsen, at det magthavende Aristokrati kan faa de forskellige Folkeslag til at sønderrive hinanden som vilde Dyr: »Lad os derfor være enige om ikke at anse det for mere ærefuldt at henhøre til éen Nation end til en anden, men lad os alene sætte en Ære i at være Mennesker, skabte efter Guds Billede og alle pligtige til at kæmpe for at naa et fælles Maal i Frihed, Lighed og Broderskab i god Betydning.«³⁾

— Brødrene Bach udtrykker sig med tiltalende Frimodighed, og man kan heller ikke frakende dem Skarpsindighed i den Maade, paa hvilken de fremsætter deres Tanker. Disse var, særlig for A. G. Bachs Vedkommende, af en saadan Art, at de maatte fremkalde Beskyldninger for »Materialisme«. Det vil være tilstrækkeligt, at man bruger Udtrykket »Rationalisme«. Der er gammel rationalistisk Idealitet i A. G. Bachs Tro paa, at et verdensborgerligt Samfund bør udvikle sig gennem Sammensmeltning af de enkelte Nationaliteter. At kræve Dialekten afskaffet ud fra et socialpolitisk Synspunkt, at lade Kravet om al Standsforskels Ophør være det bestemende her, dette er ægte bjørnbaksk. Brødrene Bach er overhovedet ægte Bjørnbakere.*)

A. G. Bachs Angreb paa Nationalfølelsen blev hæftigt imødegaaet, saaledes af en kvindelig Indsender, der »haaber at Fædrelandskærligheden, trods Hr. Bachs fikse Idéer, maa bestaa, saalænge Verden staaer.«⁴⁾ En anden (anonym) Indsender vil ikke lade »en saa udpræget materialistisk Livsbetragtning« staa uimodsagt. Hvor tør nogen lade haant om Nationaliteten, naar det faktisk er gaaet alle Folk galt, der har opgivet deres Nationalitet; det er ikke derfor, »Forsynet har givet os et Sprog og en fra andre forskellig ejendommelig Folkelivstanke.« Se til Sydslesvigerne, der har bevaret Betingelserne for materielt Velvære, hvorimod »de mistede det aandelige, ejendommelige Pund, som Forsynet havde givet dem i deres Folkeejendommelighed, og de fik i Stedet kun en fremmed Ejendommelighed, som de kan forsvinde i, men aldrig tilegne sig.«⁵⁾

Da A. G. Bach giver Gensvar paa disse Angreb, erklærer han ikke at savne Fædrelandskærlighed: »Derimod kan hverken jeg eller

³⁾ A. A. 74 10. Juli.

⁴⁾ De var vistnok begge Elever, ikke af Lars Bjørnbak, men af Thomas Bjørnbak; de var Medarbejdere ved et Blad, »Foreningsbaandet«, der udkom 1874—76 som nærmest bestemt for gamle Elever fra Fjellerad Højskole.

⁵⁾ A. A. 74 23. Juli.

⁶⁾ A. A. 74 25. Juli.

ret mange Bønder indlade os paa den Art Fædrelandskærlighed og Nationalitetsfølelse, som et helt Slæng af universitetslærde nærer, af hvilken det næppe er forundt almindelige dødelige at faa andet ud, end at vi danske maa takke Gud, fordi vi ikke er som andre Mennesker, der t. Eks. er Engelskmænd, Svejtser, Spaniere eller som disse siemme Tyskere, men inderligt glæde os over at henhøre til hin Stamme, hvis Kraft kan beherske Verden.« Hvor taabeligt er det ikke ogsaa at tro, at der i Danmark er nedlagt større Skønhed i Naturen end andetsteds; »thi det vilde stride mod sund Fornuft, om ikke Guds uendelige Storhed, Visdom og Godhed skulde være os aabenbaret gennem en vidunderlig skøn Natur andet Sted saa godt som her.« Hvad det angaar, som man siger at tabe ved at udvandre til et fremmed Land: »Kan en fattig Arbejdsmand med stor Familie, hvilken her i materiel Henseende lever under højt trykkende Forhold, desuagtet leve et lykkeligt Aandsliv? Jeg tror det næppe. Lider Legemet, lider Aanden ogsaa. Vilde det under saadanne Forhold være at forsynde sig mod Forsynet, om en Mand som nævnte rejser bort fra sit Fædrelands Sprog, Folkeejendommelighed og — Trældom?«¹⁾

— Et grundtvigsk Indlæg om selve Sprogsprogsmaalet kommer fra en stud. theol. C. C. Gjerding, der først vægger sig mod enhver politisk Mistanke: »Næst den kristne Tro tror jeg, at Frihed og Lighed er den rigeste Kilde til Glæde og Lykke for alle.« Men ud fra Mottoet :»Vi fører Løver i vore Skjold og ikke Abekatte,« mener Gjerding, at den ene Mand i Landet ikke skal ligne den anden, som to Draaber Vand ligner hinanden. Bønderne skal ikke efterabe Københavnerne med Hensyn til Klædedragt og Former for Selskabelighed, og det bør ogsaa være saaledes, at »Bonden selv føler sig forvisset om, at hans Moders Maal er lige saa hæderligt, smukt og godt som Københavnernes lige saa vel som hans Livsgerning:« Fordi nogen gjorde Nar ad Bondens Træsko, skulde han derfor aflægge denne Fodbeklædning? »Hvis nogen skulde gøre sig lystig over hans Modersmaal, skulde han hellere holde des fastere ved det.« Iøvrigt mener Gjerding, at Dialekterne gennem en naturlig Udvikling engang vil løbe sammen i en fælles Strøm, i en ny »dansk Tunge«; hvis en saadan naturlig Udvikling faar Lov at raade, vil Folkelivet ganske anderledes fremvokse; dog, »det er ikke Sproget selv, der gør det, det er Folkeanden.«²⁾

Den unge Student Gjerding havde ligesom Dr. Oluf Nielsen et saare svagt Punkt i sit Forhold til den Sag, hvorom Talen var. I et

¹⁾ A. A. 74 19. Aug.

²⁾ A. A. 74 24. Juli.

skarpt Gensvar fremhævede J. C. Bach, at til Trods for al den Ros, Gjerding og andre studerte Folk udgød over Jysken, vilde »disse fine Herrer ikke foregaa os med et godt Eksempel ved at tale det jyske Bondesprog og derved vise deres Tro af deres Gereinger,« ikke engang Bondesønnen Gjerding vilde det. Det er et Held, at »det menige Folk (Venstre) kender langt bedre, hvad der tjener til det hele Lands og Folks sande Gavn end alle vore universitetsdannede Vismænd (Højre) tilsammen.« Bach slutter med igen at tage Gjerding skaanselsløst paa hans ømme Punkt, idet han udtrykkeligt vil spørge ham: »hvorfor han som bondefødt ikke selv taler det jyske Bondesprog -- som han dog anbefaler Bønderne saa stærkt -- samt om, hvor lang Tid det har varet, inden han kunde tale de dannedes Sprog med slig en Færdighed, som han nu viser sig at besidde?«⁸⁾

Der var optraadt to ældre Bjørnbakkere i Diskussionen, hvem J. C. Bach kunde beraabe sig paa, idet han mente, at der skulde »al en Grundtvigianers blodige Mod til for at beskyldte disse Hædersmænd for, at de virker for noget slet eller fordærveligt.« Den ene af disse »Hædersmænd«, en Skolelærer A. Jungersen, havde overfor Dr. Nielsens Tankegang betonet, at »Bondefolket skal ikke være som et Oldsagsmuseum for Sprogforskerne, en død Skat, som kan erstattes ved en Ordbog som Molbeks.« Nej, »vil man føre et slaaende Modbevis, maa det godtgøres, at Bondedialekten aldeles ikke har bidraget og bidrager til at nedsætte Bondestanden, at den aldeles ingen Hindring er for, at en almindelig Folkedannelse kan komme tilstede og vinde Anerkendelse i Omgangslivet, at Bondedialekten er lige saa smuk og vellydende som det Sprog, hvori dannede konverserer hinanden, og endelig, at den ikke er som et Tungebaand, en Mundkurv ved alle offentlige Forhandlinger.«⁹⁾

Den anden bjørnbakske »Hædersmand«, hos hvem Brødrene Bach fandt Støtte, var Niels Pedersen i Aarslev, der fandt det let forstaaeligt, »at vore Old- og Sproggranskere nok kan ønske Jysken bevaret,« thi »dette er lige saa naturligt for dem, som at de har stor Interesse for Oldsager, Kæmpehøje, Køkkenmøddinger, Rune- og andre Oldskrifter.« Derimod kan det ikke have noget at betyde for dem, der taler det jyske; »Oldsager og Runestene kan man opbevare paa Musæer, og Køkkenmøddingerne kan man frede om paa anden Maade,« men levende og tænkende Folk kan ikke blive staaende ved at tale »et Sprog, der mangler Ord og Sprogformer for nye Tanker og Følelser, der er en Følge af den højere Udvikling.«¹⁰⁾

⁸⁾ A. A. 74 14. Aug.

⁹⁾ A. A. 74 27. Juli.

¹⁰⁾ A. A. 74 29. Juli.

— Vi træffer i denne højt karakteristiske Pennefejde det samme Modsætningsforhold som det, vi har truffet i de store offentlige Diskussioner, hvori Bjørnbak selv spillede en Hovedrolle, Diskussionerne om Skandinavisme, Skolesag og Fredssag. Det er gammeldags Rationalisme, forfægtet af stejle Almuesmænd, stillet overfor den ny Tids Syn paa Nationalitet og Folkeliv. Den »Kundskab«, hvis Magt blev prøvet paa de bjørnbakske Skoler, tager ogsaa her en Dyst med en akademisk Dannelse, der er præget af romantiske Stemninger og filologisk-historiske Interesser.

De bjørnbakske Rationalister kunde have Ret i meget af det, de fremhævede om de Ulemper, som Dialekten medførte for en fremadstræbende Landbefolkning. Men de viste en stor — men ægte rationalistisk! — Naivitet, naar de gik ud fra, at en hel Befolkning vilkaarligt med eet Slag kunde skifte Talesprog. Skolelærer Jungersen rettede denne Formaning til Bønderne: »Gør Sprogspørgsmaalet til Forhandlingsemne paa Folkemøderne, og lad Sagens Venner lægge Folket dens Vigtighed paa Hjerte! Jeg tror, at Deltagerne, baade Fædre og Mødre, baade Karle og Piger, vil skilles med Haandslag paa, at fra en bestemt Dag vil det jyske Bondefolk afskaffe det sproglige Trællemærke, og Øboerne vil næppe staa tilbage. Naar Beslutningen er taget, vil Gennemførelsen i høj Grad kunne lettes ved Sammenkomster af Beboerne byvis for at foretage Sprogøvelser, Taleøvelser, under Ledelse for Mandfolkene af en dannet Mand, for Kvindfolkene af en dannet Kvinde. Disse Møder vilde snart virke forædlende paa Omgangslivets Tone og blive dannende baade for Forstand og Hjerte.«

Det ses ikke, at saadanne Sammenkomster i nogen større Udstrækning er kommet i Stand. Det vilde vistnok ogsaa have været vanskeligt at faa fat i tilstrækkeligt mange »dannede« Mænd og Kvinder, der vilde paatage sig at lære Bønderne ogsaa at tale »dannet«!

Paa et enkelt Sted i Aarhusegnen blev der udfoldet virksomme Bestræbelser for at vænne Bønderne af med deres Dialekt. Dette Sted var Viby højere Landboskole. Det var en Hovedgrundsætning for den bjørnbakske Pædagogik, at Bønderne skulde tilegne sig en saadan ydre Politur, at de blev ganske »ligesom andre«, saaledes at de ikke i Selskab med Overklassefolk virkede afstikkende og derved udsatte sig for Ringeagt. Lars Bjørnbak, der gennem hele sit Liv levede paa Krigsfod med »de dannede«, satte som Skolemand al sin Energi ind paa at faa Bønderne til i alt ydre at ligne disse »dannede«. Under sit Arbejde for sproglig Lighed kunde han i det mindste naa, at Eleverne lagde »a«-et bort til Fordel for »jeg«-et. Dette ansaa han ogsaa for en betydningsfuld Ting. En udpræget Vendelbo-

tone havde han selv aldrig faaet aflagt. Men det havde været en stor Dag for ham, da han under sin Udfart fra Barndomshjemmet havde tilegnet sig »det smukkeste Ord i det danske Sprog«, idet han havde begyndt at sige »jeg« om sig selv.

Aarhusegnen har bevaret den Arv fra Lars Bjørnbak, at man vistnok den Dag i Dag paa denne Egn hører flere Mennesker sige »jeg« i Stedet for »a« end paa de jyske Egne, hvis aandelige Vækkelse fra første Færd har været helt igennem grundtvigsk, som f. Eks. Koldingegnen med dens rige og oplyste Storbondestand. Af de grundtvigske Højskolefolk lærte Bønderne at betragte Dialekten som deres egentlige, kærnefulde Modersmaal, som de skulde sætte en Ære i at bevare. Ganske modsat Bjørnbaks Opfattelse vilde Grundtvigianerne i det hele, at Bønderne skulde vedblive at være Bønder og hævde sig som Bønder med alle de nedarvede ydre Almueejendommeligheder i Behold. Langt fra at ville bibringe sine Elever »Politur« vilde en grundtvigsk Højskolemand snarere søge at lægge noget af sin egen Politur bort, saa han for Alvor kunde være og anses for »folkelig«. Paa sligt saa Bjørnbak med den største Forargelse; de grundtvigske Bestræbelser for at skabe en særlig »folkelig« Form for ydre Optræden betragtede han blot som Forsøg paa at gøre Bønderne mere bondske, end de var i Forvejen, og altsaa mindre skikkede til at gøre sig gældende mellem de øvrige Samfundsklasser.

— Hvad Bondedialekten angaar, kunde der, som nævnt, paa Bjørnbaks Tid være nogen Grund til at tale om de Ulemper, som den i mange af Livets Forhold kunde medføre for den almuefødte. »Aarhus Amtstidende« ræsonnerede engang paa denne træffende Maade: en Grundtvig, en Blicher, en Ørsted vilde ikke falde paa at gøre Nar ad Bondesproget. Men anderledes forholder det sig med Herregaardsforvaltere, en Herredsfoged, Skrivere, Underofficerer, Handelsbetjente og lignende Folk, som Bonden og hans Sønner har mere at gøre med end hine oplyste Hædersmænd!

I enhver social Bevægelse ligger der mere end Krav om større Frihed og bedre materielle Vilkaar; der ligger en vis Ærgerrighed, Demokratiets Ærgerrighed, der sjældent har fundet et saa kraftigt personligt Udtryk som i Lars Bjørnbak. Naar i et Land to Sprog eller to sproglige Udtalelser skaber et umiskendeligt Skel mellem »fine« og »simple«, ligger det nær for denne Demokratiets Ærgerrighed at søge dette Skel udjævnet derigennem, at der skabes et fælles Talesprog for alle. Der vil til dette Maal være to Veje at gaa: enten maa de fine lære sig at tale som de simple eller omvendt. Den første Vej gik Demokratiet i Norge gennem Landsmaalsbevægelsen. Efter Forholdenes Natur kunde Lars Bjørnbak og hans jyske Venner ikke

gaa samme Vej; naar de vilde skabe sproglig Lighed som et Middel til at udrydde Standsforskellen og fremforalt »Standsforagten«, da maatte de skabe det modsatte af en Landsmaalsbevægelse, en Rigsmaalsbevægelse, der til Gavn for Bønderne skulde udrydde Bøndernes Sprog.

XIV BJØRNBAKKERNE OG »DET FORENEDE VENSTRE.«

1870 dannedes »det forenede Venstre«; fra det følgende Aar begyndte den bjørnbakske Retning at gøre sig gældende som et særligt Parti i Befolkningen og paa Rigsdagen, hvor dets nøje Tilknytning til den gamle Tscherningske Politik betegnedes ved, at dets vigtigste Repræsentant her var Geert Winther. Grundlaget for Bjørnbakkernes Særstilling var Lars Bjørnbaks Forkyndelse af Fredspolitikken, men hertil kom Uoverensstemmelser paa andre Punkter.

I »den jyske Folkeforening« havde Lars Bjørnbak Hovedindflydelsen. I September 1871 vedtog denne Forening en Programudtalelse, der, sammenholdt med det forenede Venstres forskellige Udtalelser, viser, paa hvilke Punkter den bjørnbakske Politik var mere udtalt radikal end Venstres almindelige. Ved denne Lejlighed forsøgte man heller ikke fra bjørnbaksk Side at betone, at »den politiske Skandinavisme kan være lige saa farlig for vor uafhængige Statstilværelse som et udfordrende Krigsberedskab.« Det første og afgørende Punkt i Folkeforeningens Program er dog, at »Danmarks udelte Bestaaen betrygges bedst ved en klar og aaben Fredspolitik, der finder sit Udtryk i en tilsvarende betydelig Indskrænkning i Udgifter og personlige Ydelser til vort Væbningsværn«, og Maalet er derfor, at Rekrutteringen kan finde Sted ad Frivillighedens Vej; »det forenede Venstre« ønskede nok en Indskrænkning i Militærudgifterne, men holdt nærmest paa et folkeligt Væbningssystem. Den jyske Folkeforenings Program kræver fremdeles mere klart og tydeligt end Venstres Udtalelser »Junigrundlovens Tilbageførelse ad lovlig Vej«; paa Undervisningsomraadet vil det have gjort højere Skoleundervisning til en Privatsag, og i kirkelig Henseende repræsenterer det en meget yderlig Radikalisme, idet det kræver Kirkens Forhold indrettet saaledes, at Folkekirken ganske ligestilles med andre af Staten anerkendte Trossamfund.¹⁾

¹⁾ A. A. 76 15. Febr., hvor den jyske Folkeforenings Program aftrykkes i Hovedpunkter og sammenholdes med det forenede Venstres Udtalelser fra 72 til 74.

Før Valget i 1872 betonedes »Aarhus Amtstidende«, at jysk Folkeforening ikke kan have Tillid til det forenede Venstres Stilling overfor Junigrundloven, alene paa Grund af Berg og J. A. Hansens Jasigen til den reviderede Grundlov i 1866. Hvad Militærspørgsmaalet angaar, behøver man blot »at bede enhver, der ikke er aldeles naiv i Politikken, og som erindrer, af hvilke tildels overvættede krigerske Bestanddele det forenede Venstre bestaar, overveje, om han virkelig deri finder nogensomhelst Borgen.«²⁾

Det var de mange Grundtvigianere i Venstres Ledelse, der indgød Bjørnbak Mistillid. Paa den anden Side frastødte Bjørnbaks »Materialisme« mange af de ledende Venstremænd paa Rigsdagen. Ved det Møde i Horsens, hvor, som tidligere nævnt, Bille holdt Opgør med den bjørnbakske Retning, og hvor C. Berg ogsaa optraadte, talte denne sidste om Bjørnbaks Materialisme som en Kendsgerning (i den Forbindelse, at han kaldte Bille for lige saa materialistisk som Bjørnbak), og han fremhævede, at Bjørnbak ikke havde nogen Meningsfælle mellem det forenede Venstres Mænd.³⁾ Det var ikke desto mindre mange Grundtvigianeres Anklage mod den grundtvigsk sindede Del af det forenede Venstre, at den var traadt i Forbund med jordbundne Sjæle. Vilh. Birkedal skrev i 1870 om Skammen ved at staa i Parti sammen med »Hr. Winther og hans kødelige — jeg tør ikke sige aandelige (!) — Tvillingbroder og Forbundne, Hr. Bjørnbak.«⁴⁾ Baade Winther og Bjørnbak maatte oprindelig regnes som hørende til »det forenede Venstre«, indtil den sidstnævnte i den første Vinter efter. Partiets Dannelse forkyndte sin Fredspolitik, og den førstnævnte i Forbindelse dermed traadte ud af Partiet i Folketinget.

Før Valget 1872 talte »det forenede Venstre« mellem sine Folketingsmænd 18 Grundtvigianere mod 24 Ikke-Grundtvigianere. Dette Styrkeforhold finder »Aarhus Amtstidende« saa betænkeligt, at det fastslaar som den vigtigste Opgave ved det forestaaende Valg »at forhindre, at Grundtvigianerne med Berg og Høgsbro i Spidsen bliver overmægtige paa Rigsdagen.« Samtidig fastslaas i en (personligt meget grov) polemisk Artikel mod P. Bojsen, at paa Junigrundlovens Indførelse maa der tages fat straks.⁵⁾

Ved Valget i September 1872 var det, at Socialisten Sadelmager Kruse blev opstillet i Aarhus af bjørnbakske Bønder, idet han paa

²⁾ A. A. 72 12. Juni og 13. Juni.

³⁾ A. A. 72 16. Juli.

⁴⁾ Vilh. Birkedal: Grundtvigianerne og det forenede Venstre (1871) S. 11.

⁵⁾ A. A. 72 27. Juli.

selve Valgdagen trak sig tilbage for M. Christiansen, Beder, hvem det dog ikke lykkedes at fælde Mørk.

Ved samme Valg blev Sophus von Haven opstillet i Skanderborg med en varm skriftlig Anbefaling fra selve Tscherning.⁶⁾ Han opnaaede imidlertid ikke at blive valgt, men blev vraget for den unge grundtvigske Gaardmand, Niels Jensen fra Toustrup, der engang havde vakt Bjørnbaks stærke Uvilje ved sammen med nogle Kammerater at opføre »Gøngenhøvdingen« paa Teatret i Aarhus,⁷⁾ samtidig med at dette patriotiske Komadiespil af unge Bønder havde vundet levende nationalliberal Paaskønnelse.⁸⁾ At den unge Jensen-Toustrup nu var blevet den politiske Banemand for Bjørnbaks nære Meningsfæller, giver Anledning til bitre Betragtninger i de Avisartikler, i hvilke Bjørnbak gør Valgets Resultater op: »Bønderne er blevet snydt gennem deres egen Standsfordom, idet de er blevet lokket til at tage en ufolkelig Bonde i Stedet for en folkelig studeret Mand.« Bjørnbak finder overhovedet, at der ved dette Valg baade i By og paa Land er blevet lagt Slavesind for Dagen, men haaber, »at Frihedens Sol, den stigende Oplysnings Klarhed og Varme vil bringe Slavesindets klamme Dunster til at svinde Dag for Dag, Aar for Aar.«⁹⁾

Dog bragte Valget 1872 flere Meningsfæller af Bjørnbak ind paa Rigsdagen, end der før havde været. Før Valget havde der kun været to Folketingsmænd, der kunde anses for Bjørnbakkere, Geert Winther og Søren Kjær. Nu kom flere til: N. Jensen fra Holme (Hørning i Randers Amt), Jensen fra Aabo (Skjoldelev), M. C. Christensen (Sæby) og Jungersen (Hjørring). De to sidste repræsenterede den bjørnbakske Bevægelse i Nordjylland ligesom Claus Johansen, Waarst (den senere Afholdsagitor), der forgæves søgte Valg i Aalborg.¹⁰⁾ For et »bjørnbaksk« Røre i Vendsyssel havde særlig Thomas Bjørnbak haft Betydning; 1873 grundlagde denne Lars Bjørnbaks ældre Broder og Kaldsfæle sammen med Vilhelm Carlsen »Vendsyssels Tidende.«^{*)}

Nogen virkelig Rolle kom det lille bjørnbakske Parti paa Rigsdagen ikke til at spille, og man tager næppe fejl, naar man søger en Aarsag dertil i den Omstændighed, at det var Geert Winther, der

6) A. A. 72 11. Sept.

7) A. A. 67 26. Juli og 27. Juli.

8) jfr. Illustreret Tidende 67 12. Maj.

9) A. A. 72 25. Sept. og 27. Sept.

10) jfr. D. Flkt. 72 27. Sept. og 4. Okt.

*) Folketingsmand Thomas Larsen vil i Fortsættelsen af sin Bog »En Gennembrudstid« fortælle om den bjørnbakske politiske Bevægelse i Vendsyssel, som dette Skrift ikke kommer nærmere ind paa.

skulde være Partiets Fører. Winther egnede sig aldeles ikke til at være parlamentarisk Leder. Han svingede og svajede i sine egne Standpunkter og formaaede aldeles ikke at holde sin lille Trop sammen til enig og konsekvent Optræden.

Det afgørende for Bjørnbakkernes Særstilling var jo, at de i Militærspørgsmaalet i Modsætning til det øvrige Venstre stærkt nærmede sig den rene Forsvarsnihilisme. G. Winther havde erklæret i Samlingen 1871—72, da Krigsministeren havde talt om, at det danske Folk ved alle Midler skulde sikre sin Selvstændighed og forsvare sin Neutralitet: »Der er aldeles ikke Tale om, at jeg ikke skulde være enig med Ministeren om det ønskelige i, at det kunde iværksættes, men det er blot om Muligheden heraf, at jeg er uenig med den ærede Minister. Hvad hjælper det, at vi hendysser os i den Indbildning, at vi vil være i Stand til med de yderste Anstrengelser under saadanne Forhold, som nu findes i Europa, at sikre vor Uafhængighed og Selvstændighed med Magt ligeoverfor den Fjende, som i Særdeleshed har truet os. Er der nogen Mand her i Salen, som tror, at dette er en Mulighed?» Det er Winthers Overbevisning, »at Danmark i disse Røvertider staar sig bedst ved at forholde sig nogenlunde roligt og ikke til ingen Nytte hendrage Opmærksomheden paa sig fra dem, der kun lurur paa Paaskud til at komme vort Land til Livs.«¹¹⁾

Manglen paa Klarhed i Bjørnbakkernes Antimilitarisme ligesom deres Mangel paa indbyrdes Sammenhold fremtraadte, da under Forhandlingerne om Hærens Ordning i 1872—73 Winther og Søren Kjær stillede sig paa hver sit Standpunkt. Søren Kjær fralægger sig bestemt at være »sygelig i Retning af Afvæbning«, det er han lige saa lidt som »sygelig i Retning af Krigslyst,« og han vil have en Hær med en Uddannelse efter det bedst mulige udenlandske Mønster, selv om denne Hær af finansielle Hensyn maa være meget lille.¹²⁾ Winther tager udtrykkeligt Afstand fra disse Udtalelser, idet han ikke vil have »uddannet Mandskabet i de Egenskaber, som maa fordres af Soldaterne i de store krigsførende Magters Hære,« men tænker sig vore Soldater som dem, der skal staa ved Grænsen og afvæbne Tropper, der under en Krig tilfældigt styrter ind paa vort Omraade. Vor Opgave er »at bevare vor Neutralitet, og man maa ønske en Anerkendelse af vor Neutralitet i Europa.«¹³⁾ Som man ser, har Winther et militærpolitisk Standpunkt omtrent som det, der blev knæsat af det i 1905 dannede radikale Parti.

¹¹⁾ Folketingstidende 71—72 Sp. 2770 ff.

¹²⁾ Folketingstidende 72—73 Sp. 1199 ff.

¹³⁾ anf. Sted Sp. 1213 ff.

— Det vigtigste politiske Spørgsmaal var efter Valget 1872, der gav Venstre Flertal i Folketinget, Spørgsmaalet om Folketingsparlamentarismen og Grundlovens Fortolkning. Paa den Dag, Rigsdags-samlingen 72—73 aabnes, bringer »Aarhus Amtstidende« en alvorlig Maning til Folkerepræsentanterne om at være standhaftige i dette Spørgsmaal og ikke svigte. At forsvare Grundloven blev nu for Lars Bjørnbak den store Opgave, der maatte lade Uenighed om alt andet træde i Baggrunden. Da Folketinget var blevet opløst i Oktober 1873 (for at have nægtet Finansloven Overgang til 2den Behandling, som iøvrigt Winther stemte for), blev Bjørnbaks Valgløsen denne Gang i Modsætning til sidst: Spørg ikke, om Kandidaten er Grundtvigianer eller Bjørnbakker, blot han er Grundlovsforsvarer!¹⁴⁾

Ved dette Valg optraadte Bjørnbak selv som Venstres Kandidat i Aarhus. Dette var ikke til Glæde for grundtvigsk sindede Venstre-vælgere, og de mest udprægede Grundtvigianere vilde overhovedet ikke stemme paa ham; thi som Bågøe i Testrup sagde, »en Tillidsmand maa have ens Tillid.«¹⁵⁾ Nørregaard udtalte ligefrem, at Bjørnbak var uværdig til at være Rigsdagsmand; dette førte til Sagsanlæg, og Udtrykket blev erklæret for dødt og magtesløst.¹⁶⁾

Bjørnbaks Modkandidat var Godsejer Ingerslev. Den personlige Sympati, han, som tidligere omtalt, følte overfor denne Mand, maatte tage Brodden af den korte Valgkamp. Bjørnbak erklærede aabent, at hans Modkandidats Udtalelser var ganske, som man kunde vente sig dem af en saadan Hædersmand. Men derfor maatte han føle sig i lige stor Uoverensstemmelse med ham angaaende »Fortolkningen af et vist Punkt i vor Grundlov.«¹⁷⁾

Personlige Angreb blev Bjørnbak naturligvis ikke skaanet for fra Ingerslevs Partifællers Side. »Jyllandsposten« advarede indtrængende imod »at vælge den fremfusende, lidenskabelige Mand, som dog ikke har Mod til at være sine egne Gerninger bekendt.«¹⁸⁾ Den rettede særlig sine Advarsler til Gaardmandsstanden: »Bjørnbak og gennem ham jysk Folkeforening har nemlig kun Socialismen til Maal; derfor passer den meget godt for dem, der intet ejer, men meget slet for dem, der er i Besiddelse af Ejendom.«¹⁹⁾

Paa Valgdagen (den 14. November) betonedede Bjørnbak i sin Tale, at han havde »aldrig ladet sig lokke af Penge, Gods eller Høj-

¹⁴⁾ A. A. 73 10. Nov.

¹⁵⁾ A. A. 73 12. Nov.

¹⁶⁾ A. A. 74 23. Nov.

¹⁷⁾ A. A. 73 11. Nov.

¹⁸⁾ Jlp. 73 14. Nov.

¹⁹⁾ Jlp. 73 26. Okt.

hed, men elsket den fattigste af sit Folk og vil vedblive dermed som en tro Mand.« Han dvælede iøvrigt ved sit politiske Yndlingsemne: det nationalliberale Parti og de Ulykker, det havde bragt over Danmark. Fra den modsatte Side udtrykte Grosserer Broge som Stiller for Ingerslev sin Gru ved den Tanke, at et Flertal i Folketinget med Bjørnbak og nogle andre Skolelærere i Spidsen skulde komme til at regere i Landet.²⁰⁾

Valgresultatet blev Ingerslevs Sejr med 1475 Stemmer, medens der faldt 1416 St. paa Bjørnbak; det kunde ikke være uventet, at Venstres Forsøg paa at erobre Aarhuskresen som ved alle tidligere Valg strandede paa de mange Byvælgere, og Bjørnbak tabte ikke sit Mod af den Grund. I den nærmest følgende Tid ser han med megen Fortrøstning paa den politiske Udvikling: »Krig med alt ondt, Fred med alt godt, det er Løsenet. Med dette vil vor Sag sejre, og den vil sejre snart, naar vi strider tappert og enigt, thi Herren vor Gud er stærkere end Djævelen.«²¹⁾

Fuld Enighed kunde der dog vanskeligt skaffes til Veje mellem Bjørnbak og det øvrige Venstre. Han talte og skrev stadig mere voldsomt og radikalt, end man fra ledende Side indenfor Rigsdagsvenstre syntes om. Det er betegnende, at da Bjørnbak i Foraaret 74 var hentet over for at tale ved et Møde i Ringsted, saa J. A. Hansen, der var Taler ved samme Møde Anledning til at bemærke, at han fandt Bjørnbaks Udtalelser lovlig stærke.²²⁾

Særlig Spørgsmaalet om Militærbevillinger kunde Bjørnbak og hans Venner ikke naa til fuld Tilfredshed med det forenede Venstres Holdning. Paa sin Generalforsamling i 1874 vedtog »den jyske Folkeforening« at støtte det forenede Venstre, men udtrykte samtidig sin Misfornøjelse med den Rustningsvenlighed, der fremtraadte hos flere Venstrømænd paa Rigsdagen.²³⁾ I Vinteren 1874—75 cirkulerede i »Aarhus Amtstidende«s Læsekres en »Fredsadresse«, der »i Overbevisningen om, at det er ad Fredens og den fredelige Afgørelses Vej, at vort Fædreland skal søge sin Frelse, sin Bestaaen som selvstændigt Samfund, og ikke ved at slaa paa Sværdet og ved vidt drevne Rustninger, opfordrer Rigsdagen til at virke for Oprettelsen af en europæisk Voldgiftsdomstol til Afgørelse af internationale Stridigheder.«²⁴⁾

Det vandt ikke Bifald hos Bjørnbakkerne, at Folketingsflertallet

²⁰⁾ A. A. 73 15. Nov., jfr. Jlp. s. D.

²¹⁾ A. A. 74 2. Jan.

²²⁾ A. A. 74 11. April.

²³⁾ A. A. 74 29. Juni.

²⁴⁾ A. A. 75 11. Jan .

i Marts 1875 erklærede sig villigt til at bevilge 30 Millioner til Forsvarsudgifter under den Forudsætning, at der blev indført en Formue- og Indtægtskat. »Den jyske Folkeforening« vedtog paa sin Generalforsamling i Juli 1875 en Misbilligelse af »det forenede Venstres« Tilbøjelighed til at give efter for Højres Fordringer om stadig større Rustninger,« idet man samtidig beklagede det forenede Venstres Mangel paa Sammenhold og kraftig Optræden.²⁵⁾

»Aarhus Amtstidende«, der helst vil holde sig udenfor Striden i Venstre, finder Aarsagen til den uheldige Splid i den Omstændighed, at »en stor Part af Venstres Medlemmer er Grundtvigianere« med »den Ufordragelighed saavel i religiøs som i politisk Henseende, der er et Særkende for alle Medlemmer og især for fremragende Mænd i dette Parti.«²⁶⁾ Lysten til at drive en særlig Gaardmandspolitik har efter Bladets Mening fremdeles virket og endog drevet Folk som Søren Kjær og M. C. Christensen over mellem Venstres mere moderate Medlemmer. Saa er der de militære Tilbøjeligheder hos »vore Gambettaer,« især hos Berg, skønt dog »Krigspolitik er Demokratiets Undertrykkelse og de borgerlige Forholds Tilsidesættelse, Videnskabens, Folkeoplysningens, Folkeforædlingens Tilsidesættelse for Barbarismen og den raa Magts Sejr og Overmagt.«²⁷⁾

Samtidig med, at Bjørnbak følte sig foruroliget ved den grundtvigianske Indflydelse indenfor Venstre, lød iøvrigt stadig Klager fra saakaldte »Højregrundtvigianere« over, at grundtvigske aandsvakte Mænd i det politiske Liv vilde samarbejde med aandsforladte Materialister, som de gjorde det indenfor »det forenede Venstre«. Thi, som en grundtvigsk Poet kvad,

skikker vi med Verdens Børn os lige,
og træffer Dommen os i Trygheds Blund,
da maa vi sone selv i Herrens Krige
med eget Blod og Skammen paa vor Mund.²⁸⁾

— Der var eet stort Spørgsmaal, som efter Bjørnbaks Mening alie Venstremænd maatte kunne samles om: Folketingets overvejende Indflydelse paa Finansloven. Dog vilde han ikke paa Grundlag af dette Spørgsmaal helt slutte sig til det forenede Venstre som loyal Partigænger. Hans politiske Særstilling blev imidlertid stærkt misbilliget af et ret udbredt Parti paa Aarhusegnen, bestaaende særlig

²⁵⁾ A. A. 75 28. Juni.

²⁶⁾ A. A. 75 7. Aug.

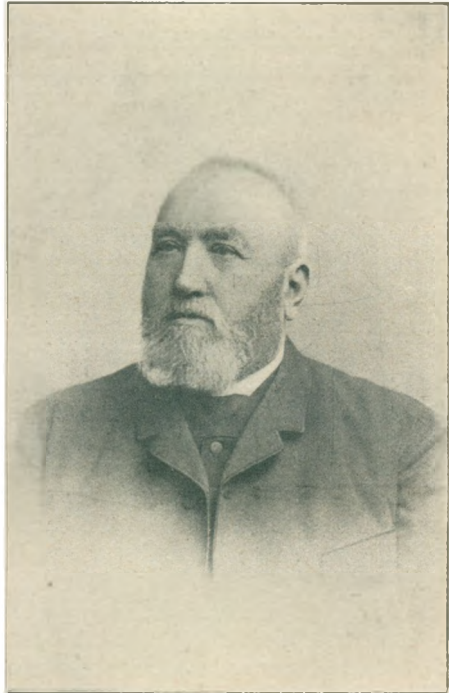
²⁷⁾ A. A. 75 13. Aug.

²⁸⁾ Laur. Nygaard: Hvorfor jeg ikke følger kristne Venner af det forenede Venstre (1877), jfr. f. Eks. Skat Rørdam: Tidens Alvor (1876).

af grundtvigske Venstremænd, der ogsaa af andre Grunde maatte være imod ham. Dette Parti lededes saavel ved Landstingsvalget i Randers 1874 som før Folketingsvalget 1876 af Lærer J. Andersen i Tranbjerg.²⁹⁾ Denne var at betragte som en Slags Tillidsmand for det forenede Venstre paa Aarhusegnen og han stod i Brevveksling med flere Venstreførere.

Kort før Valget 1876 modtog Andersen-Tranbjerg et Brev fra *Hørup*, der fremhæver det betydningsfulde i at fortrænge Ingerslev og fortsætter med følgende Ord: »Jeg tillader mig derfor at henstille til Deres Overvejelse, om det ikke vilde være god Politik, at De anvendte Deres Indflydelse paa at trænge Bjørnbakkerne saa langt hen imod det forenede Venstre som muligt, hellere end at risikere en Spaltning og derigennem Ingerslevs Genvang. Der er den allerbedste Udsigt til, at vi vil vinde saa mange Stemmer ved Valget, at vi er i Stand til at undvære Bjørnbakkerne i Hær- og Befæstnings-spørgsmaalene; selvom den Mand, de sender herover, paa dette Punkt skulde være noget separatistisk, vil det derfor ikke faa stort at betyde. Vi ønsker naturligvis Dem og os selv det bedste, men det næstbedste er bedre end — Ingerslev.«³⁰⁾

Hørup var paa dette Tidspunkt nylig kommet ind i Folketinget ved et Suppleringsvalg. Han var en Beundrer af Bjørnbak*), og hans Brev vidner om Lyst til at knytte Bjørnbakkerne til »det for-

J. ANDERSEN-TRANBJERG

²⁹⁾ A. A. 76 7. Juli og 8. Juli, 74 Okt., utrykte Breve.

³⁰⁾ Utrykt Brev, dateret Morgenbladets Kontor 5. April 1876.

*) jfr. ovenfor S. 132.

enede Venstre«; derimod viser det ingen Sympati med den bjørnbakke Yderlighed i Forsvarsspørgsmaalet.

Det lykkedes virkelig at skabe saa megen Enighed mellem Aarhussegnens Venstremænd, at Ingerslev paa Valgdagen blev fældet med 1556 mod 1644 Stemmer. »Aarhus Amtstidende« anerkendte, at Grundtvigianerne ved dette Valg viste megen Fordragelighed. De kom til Gengæld herfor ikke til at sluge den Pille at skulle stemme paa Bjørnbak.³¹⁾ Ingerslevs Afløser blev dog en Mand af Bjørnbaksk Retning og fra Bjørnbaks Sogn, nemlig Gaardejer H. P. Hansen i Viby.

Aarhussejren var Venstres største Valgsejr dette Aar. Iøvrigt havde Bjørnbak nu den personlige Tilfredsstillelse at se tre af sine gamle Højskoleelever som Indehavere af et Folketingsmandat, nemlig foruden H. P. Hansen, Th. Christensen fra Ebeltoftkresen og N. Jensen fra Skjoldlevkresen. Det kan nævnes, at H. P. Hansen paa Rigsdagen straks blev optaget i det forenede Venstre, samtidig med at der blev nægtet Geert Winther Optagelse.³²⁾

— De Bestræbelser, der efter dette Valg blev udfoldet for at skabe en Overenskomst mellem Højre og Venstre i Forsvarssagen, fyldte i den Grad Bjørnbak med Mismod, at han i sit Blad endog kunde udstøde det Suk, at »Højre har desværre i Grunden vundet med Hensyn til Befæstningsvæsenet ved Valgene.« Hvis man bevilger 30 Millioner, vil man snart komme til at bevilge 100 Mill., og »den eneste Udsigt til Trøst for alle dem, der indser, at Pengene ødsles ud til Unytte og Skade for uproduktive Øjemed, medens Pengene mangler til nyttige og nødvendige Ting, findes deri, at Højre selv, naar det skal punge ud, kan tage Reb i Sejlene og standse.«³³⁾

Imidlertid fortsatte Andersen-Tranbjerg og hans Meningsfæller deres Arbejde paa at modvirke Bjørnbaks Indflydelse. I Skanderborg fik en Prokurator Weng og nogle andre Venstremænd oprettet et nyt Blad, der skulde slutte sig til »det forenede Venstre«, den fra 1. Juli 1876 udkommende »Skanderborg Amts Avis«. Denne ny Konkurrent til sit Blad følte Bjørnbak sig meget brøstholden over; han saa i dens Fremtræden et Forsøg paa »at tilintetgøre den Venstreretning, som tagende Arv efter A. F. Tscherning trofast hænger ved Juni-grundloven, ved en fast og konsekvent Fredspolitik og ved de Friheds- og Lighedsgroundsætninger, der er nedlagte i nævnte Grundlov.«³⁴⁾ — Det kan i denne Sammenhæng bemærkes, at Andersen-Tranbjerg

³¹⁾ A. A. 76 18. April.

³²⁾ D. Flkt. 76 19. Maj.

³³⁾ A. A. 76 30. Juni.

³⁴⁾ A. A. 76 21. Juni.

søgte at støtte »Morgenbladet« ved at hjælpe med at faa tegnet Aktier til det; der blev ellers i Almindelighed fra Jydernes Side vist Venstres Hovedorgan betydeligt mindre Tilslutning og Interesse, end det kunde glæde sig ved paa Øerne.³⁵⁾

Som et Hovedslag fra det forenede Venstres Side mod den bjørnbakske »Separatisme« maatte det opfattes, naar der i Slutningen af Juli 1876 under Andersen-Tranbjergs Ledelse blev afholdt et stort Møde i Riis Skov med Taler bl. a. af J. A. Hansen, Holstein-Ledreborg, Hørup og Klaus Berntsen. »Morgenbladet« havde i Forvejen paapeget Betydningen af dette Møde, talt om »den Trang, der synlig er tilstede for at faa Forholdet mellem det forenede Venstre og Bjørnbak klaret«; efter »Morgenbladet«s Mening var den Indflydelse, Bjørnbak tidligere havde haft i en stor Del af Jylland, stærkt i Færd med at svinde paa Grund af hans Forhold til det forenede Venstre, og man kunde sikkert tilraade ham, at han »burde afholde sig fra saadanne Vaaben som det at mistænkeliggøre Flertallet som et grundtvigiansk krigsgalt Rustningsparti, der vil ofre Hundreder af Milioner til Befæstninger.«³⁶⁾

Forhandlingerne paa det store Møde forløb i fuldkommen Fordragelighed, skønt baade Winther, Bjørnbak og Wistoft havde Ordet ved Siden af det forenede Venstres Mænd. *Bjørnbak* kunde da udtrykke sin Glæde over den Skuffelse, der herved var beredt Højremændene, der havde glædet sig til, at Mødet skulde blive en Tyrefægtning mellem Demokratiets Tilhængere. *Wistoft* fastslog, at »det forenede Venstre og jysk Folkeforening har idag rakt hinanden Haanden«, idet han iøvrigt holdt en Lovprisning over de Fortjenester, som hans Ven Bjørnbak havde indlagt sig af den folkelige Sag.³⁷⁾

— Ved det følgende Aarsskifte udtalte Bjørnbak sin Glæde over, at Samarbejdet indenfor Venstre var gaaet fremad; dog vil der, »naar Grundtvigianerne vil blive fornuftige med Hensyn til deres forrige Galskab angaaende Ødslen af Landets Penge til Krigsvæsenet og angaaende Skandinavismen og Skolevæsenet, kunne blive endnu bedre.«³⁸⁾ Ved Aamtsraadsvalget i Foraaret 1877 søgte Bjørnbak at trænge Grundtvigianerne til Side; han lod sig selvjerde vælge som Repræsentant for den Tscherningske Retning, »der har det aldeles overvejende Flertal blandt Amtets Beboere bag sig«. Kun 1 Grundt-

³⁵⁾ Dette fremgaar af et Brev fra N. J. Larsen til Andersen-Tranbjerg 21. Jan. 1876.

³⁶⁾ Morgenbladet 76 20. Juli.

³⁷⁾ A. A. 76 28. Juli og 29. Juli.

³⁸⁾ A. A. 77 5. Jan.

viganer blev siddende i Aarhus Amtsraad, skønt der før havde siddet 3 Grundtvigianere mod 2 Tscherningianere.³⁹⁾

Den 16. April 1877 kom det første Provisorium, der maatte drive alle Afskygninger af Demokratiet sammen og ogsaa faa Bjørnbakkerne til at glemme deres Uoverensstemmelse med det forenede Venstre. Den 2. Juni blev der holdt en stort Venstremøde i den folkelige Forsamlingsbygning, med Taler af Bjørnbak og G. Winther jævnsides med Taler af Berg og P. Bojsen. Andersen-Tranbjerg, der var Dirigent, havde sikkert Forsamlingens Øre, naar han betonedede, at alle Uoverensstemmelser mellem Venstremænd nu maatte vige.⁴⁰⁾

Et ganske ejendommeligt Sindbillede paa den ny demokratiske Enighed var det unægtelig, naar Bjørnbak og Nørregaard, Testrup, mødtes i den fælles Forholdsregel, at de efter Provisoriets Udstedelse intet Statstilskud vilde søge til deres Højskoler.⁴¹⁾

Grundlovsdagen 1877 talte Bjørnbak sammen med bl. a. G. Winther paa et Møde i »Vennelund« ved Odder. Begge talte naturligvis om den ved Provisoriet skabte politiske Situation. Winther ønskede ikke Ministeriet stillet for en Rigsret, hvad derimod Bjørnbak gjorde, idet han brugte et meget kraftigt Sprog: »Det er eder, I Bønder, man vil til Livs. Man vil ikke respektere de Mænds Afgørelse, som Folket har valgt«. Bjørnbak har Tillid til, at Rigsretten vil dømme Ministeriet, idet han dog finder Anledning til at opstille dette Spørgsmaal: »Men hvis nu Rigsretten dømmer en Dom, man tror er Uret, er Folket saa ikke berettiget til at tage sig selv til Rette?« Tænker man sig to Mænd mødes uden Vidner i en Skov, og den ene fratager den anden hans Penge, da nytter det lidet den forurettede at gaa til Dømsstolene, thi Magt maa her blive Ret. »Hvis det derfor kommer til at gælde nu om, hvem der har Magten, bliver Spørgsmaalet, om Folket er bange for at vove sin Pels, ja selve Livet, naar Sagen skal afgøres.« Et Leve for, at der aldrig maa mangle Mænd, der er beredte til at vove Liv og Blod, for at tvinge Retten til Sejr!

Bjørnbaks stærke Ord har straks vakt en vis Opsigt, og han er selv blevet lidt urolig over, hvad der er sluppet ham ud af Munden;

³⁹⁾ A. A. 77 31. Marts.

⁴⁰⁾ A. A. 77 4. Juni.

⁴¹⁾ A. A. 77 14. Juli, 3. Septbr.

han greb, efter at Winther havde talt, atter Ordet for at væрге sig mod den Fortolkning af hans Tale, at han skulde have raadet til Revolution.⁴²⁾ Denne forsigtige Trækken i Land afvendte imidlertid ikke de Ubehageligheder, som han skulde faa ud af sine »revolutionære« Udtalelser.

Det citerede Referat (i »Odder Avis«) kom rette vedkommende i Hænde, og den 11. Juni beordrede Kultusministeriet Skoledirektionen for Hads og Ning Herreder til at afæske Bjørnbak en Erklæring angaaende de omhandlede Udtalelser. Direktionen blev samtidig beordret til at skaffe sig en Erklæring fra A. Hviid, Lærer i Odder og Folketingsmand for Ribe Amts 2. Kres, der ved samme Møde havde udtalt, at Vestjyderne nok kendte Vejen til København.

Hviid erklærede med sin Udtalelse at have ment, at Vestjyderne nok kendte Vejen til Kongen. I den Erklæring, Bjørnbak maatte afgive, hed det: »Da jeg altid taler extempore, erindrør jeg ikke aldeles nøje lige Ordene«. Men eet er han dog sikker paa, nemlig at han i Stedet for at raade til Ulovligheder og Oprør raadede »aldeles indtrængende til strengt at følge den rette og lovlige Vej og udtalte Haab og Ønske om, at Danmark aldrig maatte fattes Mænd, der med Liv og Blod vilde værne om Retten«. — Skoledirektionen, der faar Avisreferatet bekræftet af en Politirapport fra Odder, udtaler til Ministeriet, at »de to Lærere i det mindste fortjener en alvorlig Tilrettevisning«.

Imidlertid krævede Justitsministeriet i Skrivelse af 10. Juli Forhør optaget, idet det mente, at Bjørnbak havde gjort sig skyldig i Overtrædelse af Straffelovens § 85, 2. H., eller i alt Fald af samme Lovs § 103 (§ 85, 2. H., lyder saaledes: »Den, som i den Hensigt at forandre Statsforfatningen eller den bestaaende Tronfølgeorden, opvækker Oprør eller paa andre Maader fremkalder eller leder Voldsgerning, der tilsigter at bevirke en saadan Forandring, straffes paa Livet eller paa Tugthusarbejde paa Livstid. — Den, som deltager i Oprør eller Vold af den omhandlede Beskaffenhed, anses med Strafarbejde, mindst i 3 Aar«. § 103 handler om Straf for Hovedmændene, i det Tilfælde »en samlet Mængde« »offentlig ved Ord eller Handlinger tilkendegiver den Hensigt i Forening at tvinge Øvrigheden til at foretage eller undlade en Handling eller i Forening at vise voldsom Modstand imod Udførelsen af en af Øvrigheden truffen Bestemmelse«.)

Ved de optagne Forhør mente man at faa godtgjort, at Bjørnbaks Udtalelser virkelig var faldet saaledes, som Referatet havde gengivet

⁴²⁾ Odder Avis 77 7. Juni.

dem, men Aaret 1877 løb til Ende, uden at Justitsministeriet havde bestemt, hvorvidt der skulde rejses nogen kriminel Tiltale mod Bjørnbak i Sagen.

Det var den almindelige Mening, at Bjørnbak havde bragt sig selv i en højst ubehagelig Stilling. Den Forbrydelse, der havde bragt Rettens Sværd til at hænge truende over hans Hoved, blev opfattet som en »Majestætsfornærmelse«, og hvad maatte en Beskyldning herfor ikke betyde for en Mand, der altid havde sat en Ære i at være udpræget kongeligt sindet? »Jyllandsposten«, hans arge Fjende, fastslog, at »der naturligtvis ikke taales, at Bjørnbak rejser omkring i Jylland og prædiker Oprør, selv om det sker paa en forblømmet og listig Maade«; »Posten« er tilbøjelig til at tro, at han ikke vil »kunne undgaa at blive straffet efter almindelig borgerlig Straffelov«. ⁴³⁾

Det maatte i Virkeligheden have forudsat en god Del juridisk Plumphed, om man havde besluttet sig til at drage Bjørnbak til Ansvar efter Straffeloven. Hans Tale i Odder kunde utvivlsomt siges at have været »ophidsende«, men nogen bestemt Paragraf i Loven havde han næppe overtraadt. Det havde ikke været hans Hensigt, at hans Tilhørere under Paavirkning af hans Tale skulde rejse sig til Oprør og Voldsgerninger, og ej heller kunde »den samlede Mængde« i »Vennelund« siges med ham som Hovedmand at have tilkendegivet den Hensigt at tvinge Øvrigheden til at foretage eller undlade nogen Handling. Bjørnbak havde brugt nogle stærke Ord i Forbindelse med en Fremtidsmulighed (en eventuel Frikendelse af Ministeriet ved Rigsretten), som der aldrig blev noget af i Virkeligheden, og han havde straks efter knyttet en modererende Tilføjelse til sine Ord, der ganske tog Brodden af dem — saaledes maa det, der var sket, tage sig ud for en nøgtern Betragtning. ⁴⁴⁾

— Beskyldningen for at have øvet en statsfarlig Forbrydelse har gjort det allerstærkeste Indtryk paa Bjørnbak. Sagen gav — man fristes til at sige selvfølgelig! — straks Anledning til en Proces med »Jyllandsposten«, en Proces, i hvilken man imidlertid ikke vilde lade føre Vidner, saalænge den offentlige Undersøgelse stod paa. Den herom af Underretten fældede Kendelse indankede Bjørnbak for Højesteret, og det var vistnok i denne Anledning, han i August 1877 gjorde en Tur til København, hvor han forhandlede med flere Højesteretssagførere. Efter egen Udtalelse i et Brev til Andersen-Tranbjerg var han meget tilfreds med sin Kørsel omkring til Advokaterne,

⁴³⁾ Jyllandsposten 77 5. Juli, 6. Juli, 15. Juli.

⁴⁴⁾ Til Belysning af Majestætsfornærmelsessagen er benyttet en Pakke i Rigsarkivet: Justitsministeriets 1 Dep. 1878 D. 2287.

der alle var flinke og forekommende og indlod sig i livlig Samtale med ham (især Liebe).

Under dette Besøg i København forefandt Bjørnbak »en rædsom Adspaltelse der og Forbitrelse mellem Venstremændene«. Saa uheldig synes ham Tilstanden i de københavnske Venstrekreise, at han finder Anledning til overfor Andersen-Tranbjerg at betone: »Vi maa alle holde sammen, ellers er det knusende galt«. Efter »indtrængende Anmodning« holdt han selv et Foredrag i den københavnske Grundlovsværneforening, hvor han søgte — efter sin egen Mening — at stifte Fred saa godt, han kunde.⁴⁵⁾

»Morgenbladet« viste imidlertid ikke nogen Taknemmelighed mod Bjørnbak for det nævnte fredsstiftende Foredrag, der ikke menes at have kunnet fremme Enigheden, da Bjørnbak bl. a. ikke har kunnet afholde sig fra at kritisere, at der sad for mange Grundtvigianere i Grundlovsværneforeningens Bestyrelse. Venstres Hovedorgan mener i det hele, at Bjørnbaks Arbejde for Enighed i Venstre vilde være mere anerkendelsesværdigt, »hvis han samtidigt kunde bekæmpe en Trang til fremdeles at fremhæve sin Særstilling overfor det forenede Venstre og bedre kunde beherske sine Forestillinger om Grundtvigianernes Krigsgalskab og andre Udyder.«⁴⁶⁾*

Men Bjørnbak kunde nu engang hverken beherske sig selv eller »sine Forestillinger«, naar han var stillet overfor Grundtvigianerne, og dette alene vilde have været nok til at forhindre, at der nogensinde skulde være blevet Ro over hans Forhold til »det forenede Venstre«.

SLUTNING.

Ved Udgangen af 1877 havde, som nævnt, Lars Bjørnbak den uafgjorte Majestætsfor nærmelsessag hængende som en Trusel over sit Hoved. Kun et Par Dage af det nye Aar var gaaet, da man blev hindret i at forfølge Sagen videre gennem den vægtigst mulige Anledning.

Torsdag den 3. Januar 1878 bragte »Aarhus Amtstidende« paa sin Forside med Sørgerand den Meddelelse fra »Brødrene Bjørnbak«,

⁴⁵⁾ Utrykt Brev fra Bjørnbak til Andersen-Tranbjerg 77 28. Aug.

⁴⁶⁾ Morgenbladet 77 25. Aug.

*) Bjørnbak foretager iøvrigt i Efteraaret 1877 endnu en Rejse til Sjælland for at tale ved Møder i Ringsted og Næstved. (Aarhus Amtstidende 1877 26. Sept.).

at deres Fader, Bladets Stifter og Udgiver, den foregaaende Nat var »indgaaet til sin Herres Fred«. De nærmere Omstændigheder forklares saaledes: »I længere Tid havde han skrantet af et Forkølelsetilfælde, som han havde paadraget sig under sin rastløse Færden; thi for at gavne og gøre godt ænsede han ikke tilstrækkeligt sit eget Helbred; svedig og uden Overtøj satte han sig derfor ofte paa Vognen for hurtigst at naa sit Maal og vinde Tid til sine mangeartede Forretninger, og ikke nok dermed arbejdede han desuden med Pen og Bog til langt ud paa Natten og undte sig ikke den nødvendige Søvn. Men Følgen af alt dette blev, at han fra Juleaften maatte søge Sengen, efter at han denne Aften havde været sammen med hele sin Familie. Sygdommens Alvor blev indledet med Lamhedstilfælde af Fødder og Hænder tillige med en betydelig Sved. Hans Læge erklærede Sygdommen at være af rheumatisk Aarsag med sit Hovedsæde i Rygmarvskanalen. Sveden bragte ikke Lindring, og alle farlige Symptomer veg ikke under Behandlingen. Imod Livets Afslutning blev ogsaa Lungerne angrebet, og han udaandede sit daadrige Liv Onsdag Aften Kl. 11.«

Selv en Bjørnbak, der i Styrke svarede til sit Navn, havde altsaa ikke kunnet byde sig den Mængde af Arbejde, som han tog sig paa, uden at han sluttelig knækkede sammen. Han havde ogsaa budt sig selv for mange Sindsbevægelser, og det er troligt, som det i Almindelighed paastaas, at den Sindsbevægelse, som Majestætsfornærmelsen bragte ham, bidrog sit til, at han netop blev slaet ned paa dette Tidspunkt.

— Tirsdagen den 8. Januar fandt Begravelsen Sted i Viby; den fik et Præg, der passede for en Folkeførers Jordefærd. Der var et saa stort Følge, at det var i Stand til at opfylde baade Kirke og Kirkegaard. Men der var ved denne Begravelse ingen Kareter, ingen Uniformer, ingen Ornater uden det, Stedets Præst bar. Bjørnbaks Følge bestod nærmest kun af vadmelsklædte Folk, der var strømmet til fra nord og syd, øst og vest, fra hvert eneste Sogn i vid Omkres. — En fattig Husmand kom vandrende fra et Sogn fire Mil borte. Han vilde vise Lars Bjørnbak den sidste Ære, selvom han var nødt til at gaa en saa lang Vej, og selvom han maatte lide Tabet af en Dags Løn derved. Og dog havde denne Mand slet ikke kendt Bjørnbak, blot hørt ham tale ved en eneste Lejlighed, og saa af og til hos sin Husbond læst lidt i hans Avis. Man kan vist give Meddeleeren af dette lille Træk Ret i, at det Følge havde Bjørnbak fortjent!¹⁾

Begravelseshøjtideligheden begyndte med Salmen: »Med Sorgen

¹⁾ Chr. Søndergaard i Jysk Maanedsskrift 1911 I S. 82 f.

og Klagen hold Maade, Guds Ord lad dig trøste og raade.« Kisten blev bragt foran Indgangen til Højskolen, og her talte først Folketingsmand N. Jensen (Skjolelevkresen), derefter Gaardejer Chr. Pedersen, Vivild, der takkede den afdøde paa hele den danske Landbostands Vegne, fremdeles Wistoft, den mangeaarige Kampfælle og Ven, der formanede Demokratiet til at værne om den Sag, som den afdøde havde helliget sit Liv. Endelig talte Folketingsmand H. P. Hansen, der takkede Bjørnbak for, hvad han havde udrettet i sin snævrreste Virkekres, Viby Sogn.

I Kirkens Vaabenhus holdt Pastor Gedde den gejstlige Ligtale. Ogsaa den var fuld af Ros og dvælede meget ved den Velvilje og Imødekommen, som Præsten havde mødt hos den afdøde. Man havde i sin Tid advaret ham mod at søge Viby Sognekal, fordi ingen kunde samarbejde med Bjørnbak, men Pastor Gedde vidnede, at han ikke blot havde kunnet samarbejde med den afdøde, han havde ogsaa fundet al mulig Støtte hos ham, naarsomhelst han trængte dertil.²⁾

Øjenvidner kan endnu berette om den bevægede Stemning, den oprigtige Bedrøvelse, der beherskede det store Følge ved denne mærkelige Jordefærd. Stovte, stærke Bønder gav Taarerne frit Løb, i det Øjeblik Kisten med den elskede Førers Lig blev sænket i Graven.

Der var over den hele Højtidelighed en Stemning, som svarede godt til dette Vers af et lille ubehjælpsomt Mindedigt i Amtstidenden :

Derfor et ømt Farvel, .
du, de fortryktes Ven,
 nu gaar fra Hjerters Væld
 med dig til Himlen hen!³⁾

»Foragtet af de store og elsket af de smaa« — med de Ord kunde man udtrykke, hvad der havde været Lars Bjørnbaks Skæbne i levende Live. Det var ogsaa dette, der fandt Udtryk efter hans Død. Der var stor Forskel paa den Stemning, i hvilken Bønderne fra Aarhus Amt mødte til deres Høvdings Jordefærd, og saa den, der prægede det Eftermæle, som de nationalliberale Journalister gav den afdøde Degn fra Viby.

Af de københavnske Højreblade var »Dagbladet« paa en vis Maade højt anerkendende: Bjørnbak havde været »en af de klogeste

²⁾ A. A. 78 9. Jan., jfr. 10. Jan.

³⁾ A. A. 78 4. Jan.

og dygtigste Ledere af det jyske Demokrati«, men — »Bjørnbaks hele Betragtningssmaaede var i høj Grad materialistisk«. Dette havde maattet sikre ham Forstaaelse hos en stor Del af Almuen, men desuden havde han besiddet et paa sin Vis virkeligt Talent til at skaffe sine Opfattelser Indgang hos andre. Bladet maatte anerkende, »at han var i Besiddelse af virkelig aandelig Energi og kunde være plump og hensynsløs eller snu og fiffig, ganske som Omstændighederne fordrede det.«⁴⁾

Ogsaa »Fædrelandet« anerkendte, at »han var et godt Hoved med en ikke ringe praktisk Dygtighed og manglede hverken naturlig Vel-talenhed eller diplomatisk Belevenhed og Forslagenhed, hvorved han var i Stand til at behage saavel højere som lavere stillede, naar han vilde. Men efter at snarere Forfængelighed end egentlig Ærgerrighed havde fristet ham til at spille en politisk Rolle, bragte Hidsighed ham ofte til at røbe, at hans Tænkemaade paa Bunden var simpel og raa.«⁵⁾

Det var, som man ser, Anerkendelse af noget ejendommelig Art, den afdøde Bjørnbak fik af de fine københavnske Blade. Nekrologerne i disse blegner dog ved Siden af det Eftermæle, Bjørnbak fik af sin lokale Modstander gennem mange Aar: »Aarhus Stiftstidende«. Dette Blad forkynder et Par Dage efter den hadede Fjendes Død uden ethvert Omsvøb: »Vi saa i Bjørnbak den krasseste Repræsentant og den mest uforbeholdne Apostel for den rene, skære Materialisme, det Kødets og Kroppens Evangelium, som drager det enkelte Menneske ned til at søge Lykken alene i det timelige, legemlige Velvære.« Derfor havde Bjørnbak saa let kunnet finde Tilslutning hos de Dele af Befolkningen, der endnu var temmelig uberørte af højere, ædlere Paavirkning. »Stiftstidende« ved egentlig ingen anden Anerkendelse at give den afdøde, end at han havde ydet Hjælp ved Grundlæggelsen af det engelsk-jyske Dampskibsselskab og ved forskellige Jernbanesager.⁶⁾ — »Stiftstidende«s Nekrolog er Røsten fra de dannede Krese af Aarhus Borgerskab og fra den akademiske Embedsstand; det er en Røst, der er skærende haard i Klang og maa være det, med den Forudsætning, den har i Aartiers bitre, uforsonlige Kamp, hvorunder den ene af de stridende Parter ikke har staaet tilbage for den anden i Mangel paa Evne til Forstaaelse og paa Vilje til at bedømme Modstanderen uden personlig Fanatisme.

Vi skal foruden disse konservative Udtalelser citere den sympatisk

⁴⁾ Dagbladet 78 4. Jan.

⁵⁾ Fædrelandet 78 3. Jan.

⁶⁾ A. St. 78 5. Jan.

stemte Nekrolog i »Morgenbladet«, der har skarpt Øje for noget af det ejendommeligste og stærkeste ved Bjørnbaks Personlighed: »Trods sit Modsætningsforhold til Grundtvigianerne fulgte han i Praxis deres Vej til Befolkningens Sind: det mundtlige Ord. Hans naturlige, drastiske Veltalenhed, der hverken var udviklet eller afstumpet ved Forfinelse, formaaede at naa Tilhørerne paa deres Stade og at paakalde deres Opmærksomhed ved et efter deres Udvikling afpasset Indhold og en ikke mindre populær Form.«⁷⁾

Kraft hos en Mand virker altid tiltrækkende, selv naar Kraften kan synes utøjlet og kun i ringe Grad bragt under Kultur. Lars Bjørnbaks Dødsaaarsag var for megen Kraftanspændelse, og Indtrykket af Kraft er det, der fremforalt faas ved en Betragtning af baade de gode og daarlige Sider ved hans Personlighed og Virken.

Man kunde med Lethed tænke sig Bjørnbaks Evner bragt til Anvendelse under helt andre Tidsforhold. Man kunde ganske særlig tænke sig Bjørnbak som Anfører i et middelalderligt Bondeoprør, i et af dem, hans vendsysselske Landsmænd rejste for at holde sig Adels- eller Kirkevældens knugende Tryk fra Livet. Man kunde ogsaa tænke sig Bjørnbak som Folkeprædikant paa Reformationstiden, med djærvest mulige Ord huggende løs paa Præsteliv og Munkelære; der har jo over Bjørnbak i Skrift og Tale været ikke saa lidt, der kunde lede Tanken hen paa Reformationstidens Form for polemiske Opgør!

Lars Bjørnbak er efter sit Væsen den folkelige Mand, der gør Oprør mod trykkende Autoritet. Som hans Tidsforhold artede sig, blev han en Fører for Bondestanden under dens fredelige Oprør mod Embedsstandens hævdvundne Formynderskab og Købstadborgernes gamle Forrettigheder (mod Herremændene fik han jo ikke saa megen Anledning til at løfte sin Haand). Under hans Ledelse blev Landbefolkningen paa den Egn, hvor han virkede, samlet til et maalt bevidst Demokrati. Beretningen om Lars Bjørnbak gennem de godt 20 Aar, han virkede i Viby, er tillige Beretningen om, hvorledes hans Ungdomstanker fra »Frem, Bondemand, frem« lykkeligt blev ført ud i Livet paa Aarhuseggen, er Beretningen om denne Egns politiske og sociale Gennembrud: fra at være politisk ligegyldige lærte dens Bønder at møde mandsstærke op ved Valgene, de lærte at sende deres Børn paa Højskoler, at opretholde deres egen Presse og deres egne økonomiske Organisationer; de fik deres eget stolte Forsamlingshus

⁷⁾ Morgenbladet 78 4. Jan.

midt i den fjendtligt sindede Aarhus By, de lærte kort sagt *at hævde sig*.

Fremdeles blev Lars Bjørnbak Organisatoren for den eneste Bevægelse indenfor Almuen, der med Kraft og Maalbevidsthed har sat sig til Modværgelse mod den romantisk-æstetiske nationale Betragtningssmaaade, der med de grundtvigske Folkehøjskoler som Formidlere trængte fra Overklassen sejrrikt ned i Folkets brede Lag. Under denne Kamp stod Bjørnbak fast og sikkert paa en ældre Tids aandelige Grundlag. Den bjørnbakske Bevægelse var radikal, forsaavidt den vilde nedbryde sociale Skel, konservativ, forsaavidt den vilde have det moderne folkelige Oplysningsarbejde bygget paa en lignende Livsbetragtning som den, der havde været fremherskende hos den boglærde Overklasse endnu i det nittende Aarhundredes første Tredjedel. Det Dannelsigeal, Bjørnbak vilde fremholde paa Trods af Jens Nørregaard og de andre Grundtvigianere og national-liberale, svarede til det, der var blevet virkeliggjort af den rationalistiske Præstetype, der gik forud for saavel den Mynsterske som den Grundtvigske og var kendetegnet ved Iver for Oplysning og Filantropi og i det hele ved Sans for praktisk, udadvendt Virksomhed. For denne Præstetype og i det hele for en Tidstype af dannede Mænd udenfor Bondestanden, der var upaavirket af Romantik og Nationalisme, har Bjørnbak i sine unge Dage kendt Repræsentanter nok til herudfra at skabe sig sin Forestilling om, hvorledes Mennesker med ret Dannelse skulde tænke og være.

Iøvrigt peger hele Bjørnbaks Aandsretning tilbage paa den Læsning, han i sin Barndom havde haft som Hyrdedreng ude paa Heden; hvad han dengang havde læst i de gamle Tidsskrifter fra omkring 1800, havde sat Præg paa ham for Livet. Han havde af disse Skrifter tilegnet sig det enkle usammensatte Syn paa Liv og Historie, der var typisk for det 18. Aarhundrede og passede saa godt for hans egen djærve, ligefremme, handlekraftige Natur. Som han selv senere siger: »Ved tidlig Læsning i de fremfarne Tidens Historie har jeg lært det samme, som enhver kan læse sig til, at der ved Siden af mange gode og redelige Mennesker har levet mange onde Mennesker, altfor mange Skurke!«^{*)}

En god Mand var det, Bjørnbak selv vilde være, en Mand, der efter Evne bekæmpede »Skurkene« og alt ondt og skadeligt. Han havde fuld Føje til at fralægge sig Beskyldningen for at være »Materialist.«^{*)} Bjørnbak tilskyndede nok sine Folk til Arbejde for

^{*)} A. A. 71 8. November.

^{*)} Forestillingen om Bjørnbak som »Materialist« er den Dag i Dag meget rodfæstet. I »En Gennembrudstid« (S. 172) fortæller dog Thomas

økonomisk Velvære, og alene det, at han altid vilde tage sine Tilhørere og Læsere, hvor de stod, maatte tit gøre hans Betragtninger meget nøgterne og praktiske. Men den herskende Tanke hos ham var dog ikke af materialistisk Art; hvad han fremforalt vilde, var Standsmurenes Nedbrydelse, hvorved der skulde naas, ikke at alle blive lige i Livsvilkaar, men at alle Borgere i Staten, hvilket Arbejde de end havde, kunde færdes utvungent med hinanden som frie og selvbevidste Mænd, som agtede, oplyste og velopdragne Mennesker. Selv havde han fra ganske ung følt Nødvendigheden af at hævde sin Ære; det ideelle hos ham var, at han under Kampen for denne sin »Ære« gjorde sig solidarisk med hele den store fremadstræbende Landbostand. Saaledes blev han den mest udprægede Bekæmper af, hvad han selv kaldte for »Standsforagten«, af den ene Stands Overseen af den anden.

Lars Bjørnbak fik ingen egentlig Arvtager til sin Livsgerning. Han havde to Sønner, Alfred og Viggo, af hvilke den sidstnævnte var den dygtigste og bedst uddannede (Seminarist med videregaaende Kursus). Det blev Viggo Bjørnbak, der kom til at efterfølge sin Fader som Højskoleforstander, og det blev ogsaa ham, der særlig maatte føre Bladvirksomheden videre,*) idet Alfred Bjørnbak, der egentlig skulde være Redaktør, vistnok ikke egnede sig dertil og iøvrigt snart udvandrede til Amerika. — I 1884 valgtes Viggo Bjørnbak ind i Folketinget paa den Maade, at han fortrængte sin Faders gamle Ven G. Winther i Odderkredsen. Nogen større Rolle som Politiker kom han dog ikke til at spille, og allerede i 1892 døde han. Der var i Firserne og Halvfemserne andre Rigsdagsmænd af den bjørnbakske Skole, saaledes en Tid lang Wistoft, men ingen af dem kom i første Række, og nogen særlig Gruppe kunde de næppe paa noget Tidspunkt siges at udgøre. Bemærkelsesværdigt er det, at de fleste af dem, saaledes baade Viggo Bjørnbak og Wistoft, sluttede sig til den Moderationspolitik, der i 1894 mandede ud i »Forliget«.

Larsen et Træk om Bjørnbak (fra et Besøg, han aflagde i sit Fødesogn), der efter Forfatterens Mening viser, at han ikke var helt blottet for »Lyrik«. Det vil formentlig fremgaa af dette Skrift, at det ikke var paa lyrisk Temperament, det skortede Bjørnbak, men at Lyrikken tværtimod ofte tog Magten over hans gode og klare Forstand.

*) Som bekendt blev til Redaktionen af »Aarhus Amtstidende« i Tidens Løb knyttet saa anseelige Navne som Vilhelm Lassen, Zahle og N. Neergaard.

Paa Aarhusegnen var der en Kres af opvakte Bønder, hos hvem de bjørnbakske Tanker levede videre, og som ved given Lejlighed ikke forsømte at optræde som begejstrede Talsmænd for Treklangens »Frihed, Oplysning og Velstand.«⁹⁾ Saadanne Bønder var Viby-Gaardmændene S. P. Loft, Mikkel Jakobsen og Chr. Leth-Espensen, af hvilke den første havde været Lars Bjørnbaks Kampfælle gennem flere Aar, de to sidste var to af hans bedst begavede Højskoleelever. Ogsaa disse bjørnbakske Lærlinge sluttede sig gennemgaaende til det forhandlende Venstres Politik og mente sig herunder i bedste Overensstemmelse med »den bjørnbakske Lære og Tradition« (Udtrykket er Mikkel Jakobsens.¹⁰⁾)

Samtidig og nøje sammenhængende med Forligspolitikken optraadte Agrarbevægelsen; begge Strømninger havde deres Baggrund i Landbrugets daværende trøstesløse Konjunkturer, der maatte lede Landbrugernes Interesse bort fra Striden om Grundlovsparagraffers Fortolkning hen til Spørgsmaalet om praktiske Reforme, der kunde lætte deres trykkede Kaar. I Agrarbevægelsen gjorde bjørnbakske paavirkede Bønder sig stærkt gældende, saaledes S. P. Loft og Chr. Leth-Espensen.^{*)}

Har Lars Bjørnbaks Paavirkning givet Gaardmændene stærk Sans for at hævde deres praktiske Standsinteresser, gælder noget lignende hans Paavirkning af Landbefolkningens mindre velstillede Lag. 1890 blev hele Danmark overrasket ved at se en Socialdemokrat valgt i Skjoldlevkredsen, altsaa i en ren Landkres; det var nuværende Landstingsmand Harald Jensen, der besejrede den bjørnbakske Gaardmand Hummeluhr, men iøvrigt ved det følgende Valg maatte aflevere Kresen igen. Aarhus Amt er blevet kaldt for »det røde Amt« og har vistnok mellem sine Landarbejdere frembudt et bedre Grundlag for den socialdemokratiske Bevægelse end de fleste andre Egne.

Man taler ikke længere om »Bjørnbakkere«. Den i sin Tid saa bekendte og berygtede »bjørnbakske Bevægelse« tilhører forlængst Historien i rent politisk saavel som i anden Henseende. 1899 hørte Høj-

⁹⁾ Udtrykket er Chr. Leth-Espensens paa et Møde i Aarhus (A. A. 81 19. Maj).

¹⁰⁾ A. A. 95 24. Sept.

^{*)} Chr. Leth-Espensen udgav 1892 en Pjece med samme Titel som Bjørnbaks Ungdomsskrift: »Frem, Bondemand, frem«, og med Undertitlen: »Hvad vil Agrarerne?« Der er noget virkelig bjørnbakske over dette Skriffs Tone; man mærker tydeligt, hos hvem Forfatteren har gaaet i Skole, af hvem han har lært at skrive dansk Stil.

skolen i Viby op med at virke, efter at man gennem en Snes Aar havde søgt at føre den videre i Stifterens Aand uden at kunne forhindre dens Hensygnen.

Et synligt Minde om Lars Bjørnbak vil man finde rejst i Viby, i et lille Anlæg ikke langt fra det Hus, der engang gav Rum for hans Højskolevirksomhed. Mindesmærket bestaar af en Buste, der gengiver Folkeførerens kraftige, karakterfulde Træk, og paa dens Sokkel er indhugget de evigt gyldige Ord: »*Kundskab er Magt og Uvidenhed Trældom.*»

INDHOLD.

	Side:
FORORD	7
INDLEDNING	11
I. »Frem, Bondemand, frem!	20
II. Lars Bjørnbaks Barndom og Ungdom	29
III. Bjørnbak som Skolemand i Viby	40
IV. Bjørnbak som Politiker 1855—1864	50
V. Bjørnbak i Kampen om 66-Grundloven, Stiftelsen af »Aarhus Amtstidende«	64
VI. J. Nørregaard og Testrup Højskole	76
VII. Striden om Skandinavismen	81
VIII. Skolemøderne	97
IX. Bjørnbak og Partipolitikken 1866—1870	98
X. Bjørnbak i 1870 og den bjørnbakske »Fredspolitik« ..	107
XI. Bjørnbak og Arbejderbevægelsen	118
XII. Byernes Fjende og Bøndernes Fører	127
XIII. En Sprogstrid	140
XIV. Bjørnbakkerne og »det forenede Venstre«	148
SLUTNING	161
